

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ МІСЦЕВИХ ГРОМАД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ДІТЕЙ, СІМЕЙ ТА МОЛОДІ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Автори: Вакуленко О. В., Комарова Н. М., Романова Н. Ф., Семигіна Т. В.

Методичні рекомендації розкривають сучасні соціальні проблеми сімей, дітей та молоді, які мешкають у сільській місцевості та особливості здійснення соціальної роботи на селі, визначається роль громади у організації та проведенні соціальної роботи, процес залучення громади до вирішення соціальних проблем сільського населення. Описано технології соціальної роботи щодо подолання складних життєвих обставин, підвищення батьківських навичок та профілактичної роботи серед дітей та молоді. Окремо подається нормативно-організаційна побудова діяльності сільських та селищних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Книга адресована головам та депутатам сільських рад, представникам сільської інтелігенції, лідерам громадської думки, сільським соціальним працівникам, усім небайдужим до долі села громадян країни.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ ЩОДО ЗАЛУЧЕННЯ МІСЦЕВИХ ГРОМАД ДО ВИРІШЕННЯ ПРОБЛЕМ ДІТЕЙ, СІМЕЙ ТА МОЛОДІ, ЯКІ ОПИНИЛИСЯ У СКЛАДНИХ ЖИТТЄВИХ ОБСТАВИНАХ

Зміст

ВСТУП

РОЗДІЛ І. СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

1.1. Соціальна структура сільського населення

1.2. Сільські родини, молодь і діти: становище та соціальні проблеми

1.2.1. Сільська родина

1.2.2. Сільські діти

1.2.3. Молодь сіла

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ, ДІТЯМ ТА МОЛОДІ У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ГРОМАДИ ЯК СПОСІБ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ

3.1. Розвиток потенціалу громад, як реальна необхідність розвитку суспільства

3.2. Історичне місто громад в Україні

3.3. Законодавче забезпечення розвитку громад в Україні

3.4. Загальні підходи та етапи моделі активізації громади

РОЗДІЛ 4. НОРМАТИВНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТА СЕЛИЩНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

- 4.1. Законодавство з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в громаді
- 4.2. Організація діяльності сільських та селищних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ У ГРОМАДІ

- 5.1. Соціальна підтримка сімей, дітей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах.
 - 5.1.1 Технологія надання індивідуальної допомоги клієнту
 - 5.1.2. Соціальний супровід сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах
 - 5.1.3. Мережева карта соціальних контактів дитини
 - 5.1.4. Метод застосування сильних сторін
- 5.2. Покращення батьківських навичок виховання дітей
 - 5.2.1. Методи виховання
 - 5.2.2. Методика проведення групових занять з батьками «Батьківство в радість».
- 5.3. Профілактична робота серед дітей та молоді щодо профілактики негативних явищ та формування здорового способу життя дітей та молоді

Література

Додатки

Додаток 1. Перелік основних нормативно-правових актів згідно з якими організовується та проводиться соціальна робота з сім'ям, дітьми та молоді в громаді

Додаток 2. Перелік показників державної статистики щодо становища дітей

Додаток 3. Зразок Рішення сільської ради «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю»

Додаток 4. Зразок Положення про селищний/ сільський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (зі статусом юридичної особи)

Додаток 5. Зразок Положення про селищний/ сільський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (без статусу юридичної особи)

Додаток 6. Зразок Посадової інструкції директора селищного (сільського) центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Додаток 7. Зразок Положення про філію районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у селі (селищі)

Додаток 8. Зразок Наказу директора районного центра соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді «Про створення філії районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у селі (селищі)

Додаток 9. Розпорядження голови Рівненської обласної державної адміністрації «Про підвищення ефективності соціальної роботи з сільською та студентською молоддю»

ВСТУП

У силу природних й історичних особливостей в Україні село завжди відігравало особливу роль. Спокон віків воно було не тільки географічним чи демографічним поняттям, а дуже важливим сектором економіки - агропромисловим комплексом. Для українського народу село було і залишається чимось набагато, незрівнянно більшим і ширшим. Можна сказати, що село це певний хребет нації, матеріальна та духовна основа її буття, джерело менталітету, моральності та оберіг духовної пам'яті. Тому становище сільського населення завжди було і залишається актуальним як для державних службовців, так і для пересічних громадян країни, коріння більшості яких походять з села.

Аналіз соціального становища показує, що за останні десятиріччя у селян виникло багато проблем. За визначенням Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року¹, найгострішими проблемами на селі на сьогодні є відсутність мотивації до праці, бідність, трудова міграція, безробіття, занепад соціальної інфраструктури, поглиблення демографічної кризи та відмирання сіл.

За даними державної статистики майже 5 тисяч сільських населених пунктів не мають шкіл, стільки ж – медпунктів, понад 2 тисячі – дитячих садків, близько 5 тисяч – клубів. Із загальної кількості населених пунктів 25% не мають ніяких виробничо-управлінських підрозділів, 2,3% не мають ніяких видів благоустрою, 5,9% населених пунктів не мають установ, підприємств і організацій соціальної сфери².

В сфері сільського господарства продовжується тенденція зниження чисельності населення працездатного віку, відбувається природне скорочення чисельності населення. Майже кожний сільський житель досягнув пенсійного віку. За останні п'ять років в селах народилось майже у

¹ Постанова Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»

² Уланчук А.І. Деякі соціально-економічні проблеми сільського населення. www.udau.edu.ua/library.php?pid=1383

два рази менше людей ніж померло. За вказані роки майже в трьох тисячах населених пунктів зовсім не було народжених, питома вага населених пунктів в яких відсутні діти до п'яти років, у загальній кількості сіл становить 9%, молодь у віці 16-35 років - 5% сіл.

Майже чверть сільського житла збудовано в довоєнний період, лише 4% - в період з 1991-2000 роки, біля половини сільських будівель належить до невлаштованих, існує велика проблема щодо відсутності в багатьох селах доріг з твердим покриттям, транспортного сполучення.

Такі фактори значно ускладнюють умови життя на селі та понукають, насамперед, молодь виїжджати з села. З 28 тис. сільських поселень в Україні біля 9 тис. занепадають і вимирають. На сьогоднішній день 120 районів, на які припадає майже третина орних земель, визнано територіями демографічної кризи. Міграція населення із сіл України перевищувала до недавнього часу більше ніж у 8 разів середній рівень, який склався в країнах СНД. Середньорічна заробітна плата в сільському господарстві найнижча серед усіх галузей економіки країни.

Наведене вище не передвиборча спроба подати реальність у негативному світлі – це статистика, яка оказує усі тяготи життя сільського населення. Все це є причинами соціальних проблем сільського населення, насамперед дітей, молоді та їхніх сімей. У таких умовах проживає третина населення України, у тому числі більш 2,5 млн. дітей.

Питання вимирання села – це проблема загальнодержавного масштабу, але вирішувати її необхідно безпосередньо на місцях, вона не може бути вирішена тільки зверху. Оптимальним шляхом відновлення села є розвиток місцевого самоврядування та сільських громад.

Конституція України ще у 1996 році визначила демократичну децентралізацію як фундаментальний принцип, що слугує основою для організації місцевого самоврядування. Конституція чітко стверджує, що люди, а не держава, є джерелом влади усіх рівнів. Проте робота по реалізації цих конституційних принципів триває й досі, як форма місцевої демократії

наразі не є глибоко вкоріненою в Україні, хоча має глибоке історичне коріння.

Це відображає стійкі радянські очікування щодо того, що держава потурбується про більшість потреб людей. У результаті, вирішуючи питання місцевого значення, громадяни рідко демонстрували відчуття громади, особливо у випадку, коли ресурси для людського розвитку були обмеженими³. Зважаючи на те, що покращення людського розвитку в Україні великою мірою залежить від місцевого уряду та розвитку громад, суттєвим є зміцнення та консолідація цього рівня влади. Однією із складових покращення становища сучасного українського села є здійснення чіткого розмежування функцій і повноважень центральних та місцевих органів виконавчої влади у сфері розвитку сільських територій⁴, особливо в аспекті соціальної підтримки сільських мешканців.

Про те, яким чином вирішувати соціальні проблеми сільського населення, особливо сімей, дітей і молоді, які знаходяться у складних обставинах, із залученням потенціалу громади та розвитку соціальної роботи на селі і йдеться у цій книзі.

³ Звіт ООН з людського розвитку за 2008 рік, undp.org.ua/files/ua_66026ukr_full.pdf

⁴ Постанова Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»

РОЗДІЛ 1. СОЦІАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ

1.1. Соціальна структура сільського населення

Зміст соціальних проблем населення залежить від його соціальної структури. Соціальна структура населення сучасних українських сіл⁵ містить п'ять груп.

Вершиною соціальної стратифікації села є його адміністративна верхівка в особі директора сільськогосподарського /лісогосподарського /риболовецького підприємства, бухгалтера, головного агронома, голови сільради, директора школи (училища) і т.п. Вони мають достатній матеріальний і інтелектуальний ресурс, є лідерами громадської думки та головною опорою районної влади.

Другу соціальну групу складають державні працівники села – вчителі, медики, поштарі та ін. Як правило, вони та члени їхніх сімей є головним джерелом доходів, мають землю, на якій працюють, а також здійснюють дрібну торгівлю продуктами власного виробництва. Проте готівкові фінанси у теперішньому українському селі є дефіцитом, тому люди тримаються за свою роботу і низьку зарплату. Ця група мешканців села має достатній інтелектуальний ресурс, але невисокі статки.

Третю групу сільського соціального розшарування складають сільські підприємці – фермери, власники невеличких крамничок, маршрутних таксі, перекупники та інші. Вони важко працюють і мають певний прибуток.

Четвертою найбільш чисельною групою є сільські працівники, які заробляють на прожиття виключно власною працею на землі, вирощуючи продукти для власного споживання, на обмін або для дрібного продажу, який здійснюється як власними силами сім'ї, так і через перекупників. Ці люди також працюють за натуральні продукти та гроші у фермерів та в

⁵ Данні щодо стратифікації сільського населення базуються на статті «Українське село вчора і сьогодні (поза соціальною справедливістю)», www.politonom.org.ua/.../ukrainske-s...tyu--875.html

сільгосппідприємствах. До цієї групи можна зарахувати і сільських пенсіонерів, які, отримуючи мізерну пенсію, продовжують працювати доти, доки їм дозволяє здоров'я.

П'яту, соціальну групу в селі складають трудові мігранти - ті, хто тільки мешкає в селі, заробляючи на прожиття деінде – за кордоном, у великих та середніх містах. Це найбільш мобільна і соціально адаптована група сільського населення з різним ступенем освіти і доходу.

Слід відмітити, що наведена вище соціальна структура не відноситься до сіл, які розташовані біля великих міст, їхня структура сильно різниться від запропонованої і, головним чином, орієнтована на потреби міста.

Соціальні проблеми різних груп сільського населення дещо відрізняються, про що йдеться нижче.

1.2. Сільські родини, молодь і діти: становище та соціальні проблеми

1.2.1. Сільська родина

Традиційно виховання в сільській родині відбувається на основі досвіду народної педагогіки й традицій української культури⁶. Сільська родина була й залишається осередком духовності українського народу, носієм мови, традицій, звичаїв і передає ці надбання у спадок наступним поколінням. Це створює сприятливі умови для морального і національного виховання підростаючої особистості, що на фоні знецінення моральних і духовних ідеалів сучасного суспільства, має особливо важливе значення.

Саме сільській родині притаманні віра в Бога, довіра до людей, щирість, доброзичливість, відкритість, простота спілкування. Тісний зв'язок з природою, праця на землі формує особливе ставлення до рідної землі, до батьківщини. Завдяки цьому забезпечується виховання у підростаючих поколінь найбільш типових рис національного характеру: людяність,

⁶ У книзі використані матеріали державної доповіді „Сільська родина в Україні - 2006”.

душевна щедрість, висока моральність, повага до старших, працелюбність, незалежність та ін..

Особливістю сільської родини є багатопоколінність, коли разом проживають декілька генерацій дорослих та діти. Навіть за наявності батьків значний внесок у виховання підростаючої особистості роблять дідусі й бабусі. Завдяки їм створюються сприятливі умови для накопичення і передачі життєвого досвіду наступним поколінням.

Для сільської родини характерна наявність декількох дітей, що забезпечує формування у братів та сестер навичок співробітництва, взаємодії, таких якостей, як сімейна честь, взаємодопомога, взаємопідтримка, турбота про молодших, повага до старших. Невипадково саме сільські сім'ї прийняли до себе більшість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, створивши прийомні сім'ї та дитячі дома сімейного типу: станом на початок 2010 року на сілі їх створено 1745, в яких виховується 4310 дітей, що складає 53% від загальної кількості дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, влаштованих в сімейні форми опіки. Це при тому, що сільські сім'ї складають менше третини усіх сімей в Україні.

Отже, сільська родина має значний виховний потенціал, але, на жаль, їй все трудніше реалізувати його повною мірою і це залежить від багатьох чинників, перш за все соціально-економічного характеру.

Несприятливе соціально-економічне становище в державі призвело до масового безробіття на селі і, як наслідок, до трудової міграції дорослого сільського населення в міста або й за кордон. У результаті значна частина сільських дітей залишилася без батьківської уваги, підтримки, контролю, що спричиняє незабезпечення сприятливих умов для становлення підростаючої особистості. Частково ситуацію вирішують дідусі і бабусі, які беруть на себе виконання виховної функції.

Недостатнє матеріальне забезпечення сільської родини призводить також до обмеження витрат на виховання і навчання дітей. Пошук батьками додаткового заробітку, надмірна завантаженість домашньою роботою

практично не залишає часу на спілкування батьків і дітей, знижує якість спільно проведеного дозвілля.

Погіршення матеріального становища сім'ї батьки визнають як головну перепону для здійснення виховних впливів. За результатами опитування Інституту проблем виховання АПН України⁷, перешкодами для повноцінного виховання дітей респонденти сільської місцевості вважають (вказано у порядку пріоритетності):

- матеріальні проблеми – 83%;
- брак часу – 40%;
- невідповідність з педагогічних питань – 24%;
- відсутність віри в Бога – 20%;
- нерозуміння важливості виховання дітей родиною – 19%;
- вплив ЗМІ – 10%;
- відсутність роботи і виїзд батьків у її пошуках за кордон – 10%;
- негативний вплив суспільства – 10%.

Окрім матеріальних проблем, поширеними перешкодами для виховання, за результатами опитування, є брак часу та недостатня підготовленість батьків, їх низька обізнаність з педагогічних питань. Це закономірно, оскільки сільські жителі мають обмежений доступ до нових освітніх технологій та передового психолого-педагогічного досвіду. Тому, поруч з розв'язанням соціально-економічних проблем сільської родини, набувають актуальності питання підвищення педагогічної культури батьків.

Під педагогічною культурою варто розуміти рівень інтелектуального й духовного розвитку батьків, глибину знань та обізнаність в різних сферах людської діяльності, конкретні педагогічні навички, культуру спілкування, особливості батьківського контролю. Низький рівень педагогічної культури батьків погіршує якість сімейного спілкування, ускладнює проблеми виховання, знижує міру виховних впливів сім'ї на дітей.

⁷ За даними Інституту проблем виховання АПН України.

Від педагогічної культури батьків залежать форми та методи виховання. Як свідчать результати іншого дослідження, в сільській родині батьки надають перевагу таким методам впливу, як

- сувора розмова з попередженням (65%),
- прохання більше так не робити (38%),
- заборона займатися улюбленою справою (21%),
- обмеження свободи дій (поставити в куток) (14%),
- відмова від спілкування, доки дитина не вибачиться (12%),
- фізичне покарання (11%)⁸.

Тобто, перевага надається примусу у вихованні, батьки більше схиляються до авторитарного стилю виховання. Відомо, що такі методи виправдані, коли необхідно швидко сформувати потрібну поведінку. Але більш ефективними є не директивні форми впливу, такі як порада, прохання, натяк, довіра, схвалення, заохочення, похвала тощо, які містять у собі одночасно інформацію про правильність певної дії та її позитивну оцінку, підвищують впевненість підростаючої особистості у власних силах і можливостях. Тільки постійна увага до душевного стану дитини, прагнення зрозуміти її потреби, думки, почуття, переживання і передбачає досягнення виховних цілей. Більш доцільним є довірлива бесіда, постійне спілкування, особистий приклад батьків. Ще великий педагог А. С. Макаренко вказував, що батьківські вимоги до себе, батьківська повага до своєї сім'ї, батьківський контроль над кожним своїм кроком – це перший і найголовніший метод виховання.

Особистий приклад батьків як метод виховання займає особливе місце в сімейній виховній практиці. Змалечку діти копіюють поведінку дорослих. З часом це копіювання стає вибіркоким і вже підлітки наслідують поведінку лише авторитетної людини. Тому таке важливе значення має авторитет батьків, бо тільки авторитетні батьки можуть здійснити бажаний виховний вплив на дитину.

⁸ За даними опитування Державного інституту розвитку сім'ї та молоді „Сільська родина в Україні -2006”.

Згубний вплив на батьківський авторитет можуть справляти різні несприятливі обставини в сім'ї (конфліктні взаємини в родині, придушування ініціативи дітей, жорстка дистанція між батьками та дітьми тощо). Насторожує те, що за результатами того ж опитування 20% дітей не мають бажання радитися з батьками у вирішенні своїх проблем, 12% - негативно сприймають життєвий досвід батьків.

Виховання дітей в родині багато в чому залежить і від того, наскільки батьки усвідомлюють власну відповідальність за виховання підростаючої особистості. Тут особливо слід відзначити таку серйозну проблему, як вживання батьками алкоголю, що в умовах занепаду села, стало дуже поширеним явищем. Батьки-п'яниці втрачають свою здатність виконувати виховну функцію, а це в свою чергу викликає цілу низку негативних явищ: пияцтво і наркоманія серед дітей, бездоглядність неповнолітніх, їх небажання вчитись, схильність до протиправних вчинків тощо. Негативний вплив, на відміну від позитивного, переймається досить швидко. За даними статистики у 2009 році у притулках побувало 1281 сільська дитина, що складає 44,1%, що значно вище частки сільських дітей у загальній кількості дитячого населення.

Взаємини дітей і батьків є показником виховних можливостей батьків. За даними Державного інституту розвитку сім'ї та молоді, певна частина батьків вказує на наявність труднощів у спілкуванні з дітьми. На поставлене запитання „Чи відчуваєте Ви складнощі у спілкуванні з Вашими дітьми (дитиною)?” 24% батьків відповіли „так”, 76% – „ні”.

Ті, хто має складнощі у спілкуванні з дітьми, вказали, що причиною непорозумінь частіше всього є:

- матеріальні претензії дітей (36% відповідей респондентів),
- різниця в поглядах батьків і дітей на проведення вільного часу (30%),
- відсутність у дітей бажання навчатися (23%),
- небажання дітей займатися роботою по господарству (20%),

- небажання дітей радитися з батьками у вирішенні своїх проблем (20%),
- різниця у поглядах батьків і дітей на учбовий процес і вчителів (16%),
- різні оцінки друзів дитини (15%),
- взаємостосунки між дітьми в сім'ї (15%),
- негативне сприйняття дітьми життєвого досвіду батьків (12%),
- вживання дітьми тютюну, алкоголю (4%).

Отже, суперечності в спілкуванні найбільше торкаються питання батьківського контролю і потреби дітей в дорослості. Батьківський контроль має на меті попередження небажаної поведінки дітей. Звичайно, контроль більш прийнятний за поведінкою молодших дітей, коли ще не розвинена саморегуляція. З віком дитини контроль послаблюється. В підлітковому віці домінуючою стає потреба в дорослості, прагнення до самостійності. Тому взаємини батьків і дітей мають набути більш демократичного характеру. Оскільки готовність приймати самостійні рішення формується набагато швидше.

Традиційно обов'язковим елементом сімейного виховання в сільській родині було і залишається трудове виховання дитини. Найпоширенішими формами трудового виховання в сільській сім'ї є особистий приклад батьків у роботі. За результатами дослідження, проведеного практичними психологами серед сільської молоді Чернігівської області, 79% школярів зазначили, що основною причиною, яка спонукала їх працювати під час літніх канікул, є необхідність допомагати батькам. Найбільше число дітей залучаються до роботи в полі та на огороді (52% займаються цим час від часу, а 42% - постійно). Працювати на присадибних ділянках і в полі діти починають дуже рано – у 10 років кожна п'ята дитина; у віці 12-14 років – 40% підлітків, а в 15 – 57%. Іншим поширеним видом праці дітей є догляд за худобою. Постійно доглядають худобу 24% дітей, 53% - іноді, 15% - не

займаються цим взагалі. В 10–14 років постійно доглядають худобу 20–25%; у старших вікових групах – уже кожен третій підліток.

Водночас загальні зміни на ринку праці сприяли виникненню нової форми дитячої праці – дитяча наймана праця за оплату. Переважна частина працюючих дітей мотивує свою трудову діяльність бажанням мати власні кошти (45%) та важким матеріальним становищем в сім'ї (33%). Лише 14% дітей розглядають свою трудову активність як засіб отримання професійного досвіду.

Трудова активність дітей, безперечно, розцінюється позитивно, хоча б на тій підставі, що працюючі діти зазвичай менше підпадають під негативний вплив оточуючих, бо мають менше часу та сил на “випробування ” себе в асоціальних формах діяльності. Крім того, робота вчить їх терпимості, збагачує досвід взаємодії з представниками різних суспільних верств населення та вікових категорій. Та все ж необхідно звернути увагу на негативний момент цього процесу. Такі діти переобтяжені, у них часто не вистачає часу на приготування домашніх завдань. Крім того, діти іноді починають витрачати власні кошти на шкідливі для їх здоров'я “атрибути дорослого життя” (алкоголь, цигарки тощо), помилково вважаючи, що це додає їм сил та підвищує власну вагомість.

Звичайно, в цілому трудове виховання, яке забезпечує сільська родина, має позитивний вплив на становлення підростаючої особистості. Праця привчає до дисципліни, старанності, відповідальності, активності, розвиває творчість, наполегливість, формує практичні навички і вміння ведення господарства, дозволяє набути життєвий досвід, орієнтує у виборі майбутньої професії.

1.2.2. Сільські діти

Як велось вище, більшість сільських сімей останнім часом знаходяться в тяжкому становищі, тут найбільш гостро відчувається безробіття через

розпад агропромислового комплексу. Дорослі не завжди забезпечені роботою, вони нерідко працюють на низькооплачуваних сезонних роботах чи виїжджають на заробітки за межі району, області, країни. Через безвихідь, скрутне становище багато селян пиячать, безвідповідально ставляться до виховання дітей. Складні матеріальні та житлові умови сімей з дітьми стають фактором посилення соціального сирітства, явища бездоглядності та безпритульності сільських дітей⁹.

Спосіб життя значної кількості дітей негативно впливає на їх стан здоров'я. За даними соціологічних досліджень 13% сільських дітей курять, причому кожна п'ята дитина, що палить, викурює щодня 10–20 цигарок. Майже половина сільських дітей мають досвід уживання алкогольних напоїв, кожна десята дитина вперше скуштувала алкоголь до 9 років. З віком, а особливо у 16–17 років, сільські юнаки за показниками, що характеризують частоту вживання алкоголю, міцність напоїв, помітно випереджають своїх ровесників-городян.

Проблема освіти у сільській місцевості виходить за межі суто освітянської галузі, оскільки має більший вплив на населення (і дітей зокрема). На селі дошкільний навчальний заклад, школа зазвичай сприймаються як осередок культури та гарант розвитку. Незважаючи на це, упродовж усього періоду незалежності України у сільській місцевості відбувався процес скорочення мережі дитячих дошкільних закладів.

Через демографічні тенденції скорочується кількість загальноосвітніх навчальних закладів. Економічні проблеми села негативно позначилися на матеріально-технічному стані шкіл (проблемою сучасної освіти на селі є завершення будівництва шкільних приміщень, недостатність навчально-методичних посібників та обладнання), спричинили труднощі у роботі сільських учителів, що у свою чергу позначилось на рівні та якості знань дітей. До прогалин навчально-виховного процесу призводять специфіка

⁹ У розділі використані матеріали Державної доповіді про становище дітей в Україні «Стан та соціальний захист сільських дітей за підсумками 2004 року»

функціонування малокомплектних шкіл, проблеми з підвезенням дітей до віддалених сільських шкіл.

Традиційно організація дозвілля дітей, у тому числі в сільській місцевості, визначається роботою закладів освіти, культури, мистецтва, фізкультури та спорту. Проте наявність закладу культури у селі ще не вказує на його повноцінне функціонування: у 2009 р. капітального ремонту потребувало майже 7137 (38,1%) клубів, 542 (2,9%) перебувало в аварійному стані.

Місцем спілкування, інтелектуального і творчого розвитку для сільських мешканців залишаються бібліотеки. Однак саме бібліотеки серед закладів культури в Україні виявились найбільш уразливими щодо соціально-економічних проблем сьогодення, оскільки більше 60% бібліотек у сільській місцевості розташовані у приміщеннях клубів і Будинків культури. У більшості малих сіл бібліотеки не працюють або їх книжковий фонд надзвичайно збіднілий.

Потрібно зазначити, що в сільській місцевості зростає охоплення дітей позашкільною освітою. Зберігається позитивна динаміка збільшення кількості гуртків, груп, творчих об'єднань у позашкільних навчальних закладах. Водночас гострою в діяльності таких закладів залишається проблема фінансового забезпечення, модернізації матеріально-технічної бази. Відсутність необхідного технічного обладнання, туристського спорядження, обчислювальної техніки, музичних інструментів, сценічного одягу, взуття негативно впливає на навчально-виховний процес. Важливим питанням є кадрове забезпечення позашкільної освіти. У селах не вистачає висококваліфікованих працівників позашкільних закладів (керівників хорових, інструментальних, хореографічних колективів). Дозвілля дітей організовується переважно завдяки ентузіазмові сільських учителів.

Повноцінний відпочинок сільських дітей під час канікул, їх оздоровлення стримується відсутністю фінансових можливостей батьків, а також необхідністю допомагати дорослим по господарству: 90% батьків у

сільській місцевості на шкільних канікулах дітей залишають вдома для допомоги по господарству; відправити сільську дитину на літні канікули до дитячого оздоровчого закладу мають змогу лише 2% батьків.

Матеріально-побутові й інші труднощі сільських родин, низький рівень задоволення потреби у сфері дозвілля та відпочинку, призводять до того, що у переважній більшості сільські діти, а особливо старші підлітки, прагнуть до матеріальних благ і вищого соціального статусу, престижної роботи. Усе частіше серед життєвих планів сільської молоді чільне місце починає посідати орієнтація на зміну свого місця проживання, що пов'язується з більшими можливостями досягти успіху в житті, отримати якісну освіту, прибуткову роботу, реалізувати частину своїх планів.

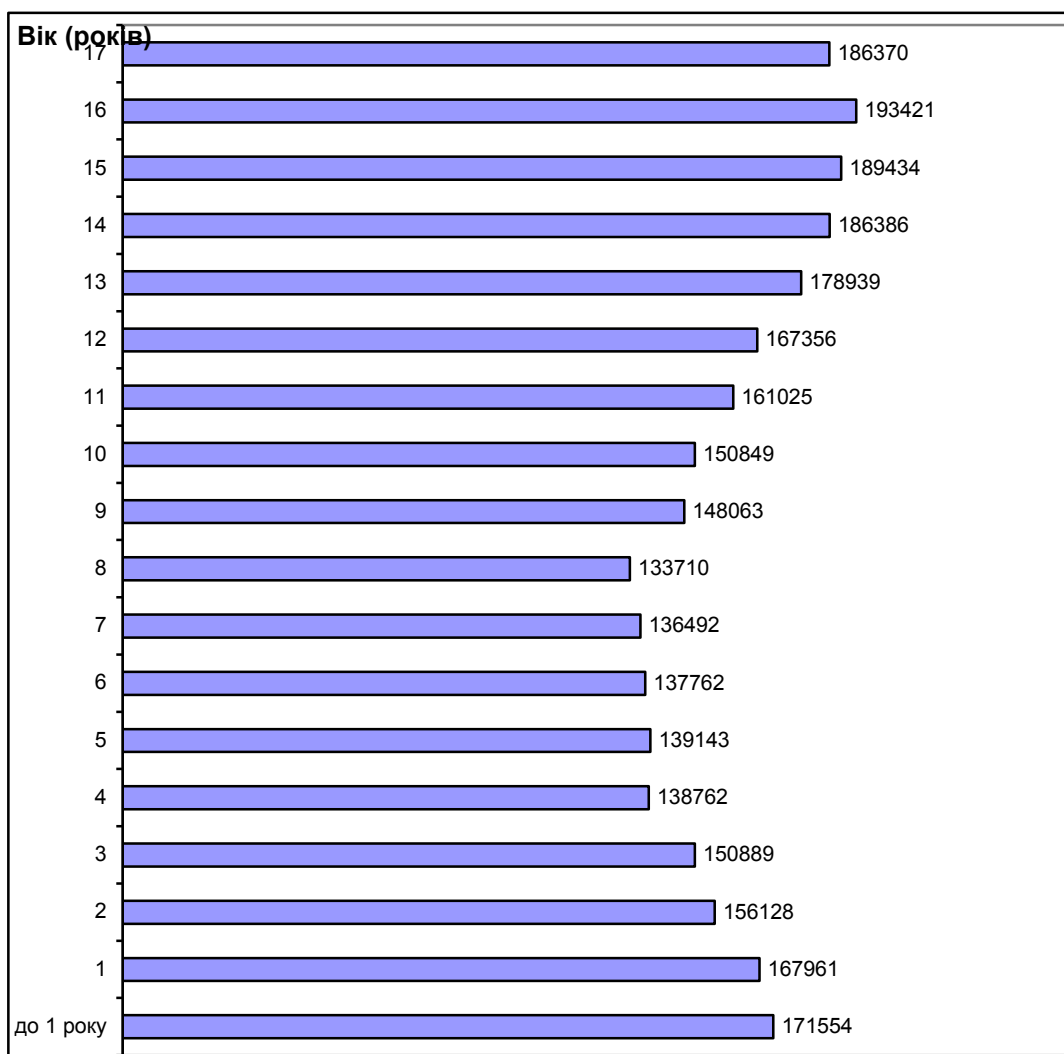
Як не прикро, кожна п'ята сільська дитина зазначила, що вона не може назвати себе щасливою. Майже третина опитаних у червні 2005 р. сільських дітей віком 10–17 років зазначили, що їм не вистачає впевненості у майбутньому. Серед дітей старше 15 років впевненості в завтрашньому дні не вистачає вже половині.

Насторожує песимістичний настрій юних мешканців села щодо власної успішності на життєвій ниві. Так, майже половина з них мало сподівається на це, кожна двадцята дитина думає, що її життя складеться, скоріше за все, невдало.

Разом з тим, щоб змінити ситуацію, сільські діти готові брати на себе відповідальність, більшою мірою, ніж міські діти, вони розуміють необхідність планування власного життя, вміють і хочуть працювати.

Праця залишається важливою сферою життєдіяльності сільських дітей. Включення їх у трудове життя в сільському соціумі має свої позитивні сторони. Водночас коли праця стає основним обов'язком дитини, заважає вчитися й не залишає достатнього часу для відпочинку та дозвілля (11% сільських дітей - кожен десятий, пропускали заняття в школі через необхідність працювати/допомагати по господарству), вона має негативні наслідки. При цьому праця дітей не вирішує проблему бідності батьків.

Останні роки характерні для сіла збільшенням народжуваності. У 2009 році, які показують, що народжуваність у сільській місцевості перебільшила народжуваність у містах. Особливо це стосується жінок у віці 15-29 років. У віці жінок 15-19 років народжуваність у сілі перевищує міську у 2 рази, а у віці 20-24 роки – у 1,5 рази. На діаграмі 1 наведено розподіл постійного дитячого сільського населення за віком станом на 1 січня 2010 року.

Діаграма 1. Розподіл постійного дитячого населення за віком та типом поселень на 1 січня 2010 року (осіб)

За минулі роки не зменшуються показники соціального сирітства в Україні. Не обминуло це явище і села. Причин тому багато, але у сільській

місцевості це, передусім, матеріально-технічні проблеми, деформація принципу “відповідального батьківства”, послаблення, а подекуди й нівелювання активного контролю сільської громади за розвитком і вихованням дитини в сільській родині, відсутність громадського самоврядування.

Велика відповідальність щодо захисту дітей у сільській місцевості покладається сьогодні на місцеві органи виконавчої влади. На рівні органів місцевого самоврядування створені й працюють громадські ради (комісії) у справах дітей, при сільських та селищних радах – уповноважені із захисту прав дітей, інші спеціалісти, що створює додаткові умови для соціально-правового захисту дітей.

1.2.3. Молодь села

Криза в аграрному секторі економіки, соціально-економічний занепад села надзвичайно негативно позначились на становищі молодих селян. Молодь стала головною жертвою звуження сфери прикладання праці на селі; низького рівня і порушень порядку виплати зарплат, загалом зубожіння сільських родин; руйнації соціальної інфраструктури села; соціальної і правової незахищеності. За даними соціологічних досліджень¹⁰, 37% молодих людей на селі вважають себе соціально мало захищеними, 27% – зовсім незахищеними людьми.

Розруха в аграрному секторі призвела до того, що сільське господарство стало для сільської молоді неперспективною сферою діяльності. За незначним винятком, в селах або неможливо отримати роботу в сільськогосподарському підприємстві або пропонуваній розмір оплати праці неприйнятний для молодшої і активної людини (заробітна плата в сільському господарстві майже втричі менша від заробітної плати в

¹⁰ У розділі використані матеріали Державної доповіді про становище молоді в Україні «Сільська молодь» 2004 року

промисловості). Як свідчать соціологічні дослідження, лише 13% сільської молоді вважають сільськогосподарську працю своїм покликанням, серед тих, хто бажає переїхати до міста (а це трохи більше половини молодих селян), 28% хотіли б це зробити лише для того, щоб поміняти сільську роботу на міську. Біля 10% сільської молоді працюють за межами України, причому у прикордонних областях, особливо в західних, цей показник значно вищий і утричі більший, ніж у міських поселеннях.

Невтішні й перспективи організації чи успадкування фермерського господарства: важкі умови функціонування більшості цих господарств стримують розвиток фермерського укладу. Лише 9% молодих селян організували власне фермерське господарство або збираються це зробити. Не влаштовує молодь і важка малопродуктивна праця в особистих селянських господарствах, де практично неможливо організувати ефективне товарне виробництво.

Погіршується якість та рівень освіти сільської молоді, збільшується частка тих, хто має лише базову загальну та початкову освіту, причому найвідчутніше це проявляється серед 15–19-річних селян. Це тісно пов'язано з незадовільними матеріальними умовами життя більшості сільських жителів та критичним станом мережі сільських загальноосвітніх закладів. Як свідчать соціологічні дослідження, 88% сільської молоді вважають, що вони не мають можливість отримати повну середню освіту належної якості і за місцем проживання.

Вельми актуальним для сільського населення є питання забезпечення належної якості та доступності вищої освіти. Враховуючи те, що школярі в сільській місцевості все ж зазвичай отримують гіршу загальноосвітню підготовку, ніж у великих містах, комерціалізація освіти різко обмежує доступ до осередків більш-менш доброякісної освіти для молодих поколінь вихідців із середньо дітних сімей (не кажучи вже про багатодітні), із малозабезпечених верств населення „української глибинки”. Ось чому сільські жителі більшою мірою зорієнтовані на вступ до ВНЗ I–II рівнів акредитації, тоді як городяни

(особливо жителі обласних центрів) у більшості випадків налаштовані на навчання у ВНЗ III–IV рівнів акредитації.

Негативно на молодь впливають зміни соціальної інфраструктури села. Скорочення мережі шкіл, дитячих дошкільних установ, закладів культури й охорони здоров'я, підприємств побутового обслуговування і торгівлі, погіршення стану сільських доріг, транспортного обслуговування тощо формує у молодих сільських мешканців стійке переконання в безперспективності сільських населених пунктів як місця їх майбутнього постійного проживання. До виїзду із села спонукає й неможливість мати власне житло. Більша частина існуючого сільського житлового фонду (батьківські і дідівські хати) не задовольняють сучасні вимоги молоді до житла, а для будівництва нового – бракує коштів.

Погіршення матеріальних умов життя і праці більшості селян, згортання фізкультурно-масової та оздоровчої роботи спричинило негативний вплив на фізичне здоров'я молоді, її психоемоційний стан, стимулювало поширення негативних відхилень у поведінці, вживання алкоголю, наркотичних та психотропних речовин. Якщо до 90-х років минулого століття 95% наркоманів проживали у містах, то нині сформувалася стала тенденція до збільшення частки жителів сільської місцевості, які вживають наркотики.

За даними соціально-демографічного обстеження, 81% сільської молоді не має можливості отримати відповідне медичне обслуговування за місцем проживання. При цьому спеціалісти стверджують, що в останні роки стан здоров'я підлітків у сільській місцевості гірший, ніж у міських поселеннях.

Хоча, з іншого боку, не можна не бачити і позитивних перемін, які характеризують нинішню сільську молодь країни. Сільська молодь більшою мірою, ніж міська, орієнтована на необхідність збереження традицій. Майже 90% молодих селян тією чи іншою мірою знає національні обряди, звичаї та традиції. Молодь на селі більшою мірою, ніж городяни, переконана у правильному виборі шляху розвитку

Допомога сільському населенню у вирішенні їх соціальних проблем є актуальне завдання не тільки держави, а й суспільства в цілому і місцевих громад зокрема. При цьому головна роль у цьому історично приналежала і приналежить сьогодні саме громадам.

РОЗДІЛ 2. ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ДОПОМОГИ СІМ'ЯМ, ДІТЯМ ТА МОЛОДІ У СІЛЬСЬКИХ ГРОМАДАХ

Соціологічне дослідження «Потреби сільських сімей з дітьми у соціальних послугах», яке було проведе аналітичним центром «Соціоконсалтинг» на замову програми «Родина для дитини» у 2008 році показало, що з неблагополучними сім'ями, де батьки неналежним чином виконують свої батьківські обов'язки, на рівні громади села робота проводиться

- головою сільської ради,
- працівниками шкіл,
- медичними працівниками,
- соціальними працівниками,
- депутатами місцевих рад¹¹.

В першу чергу допомогти батькам (або примусити їх) до належного виконання батьківських обов'язків намагаються саме спеціалісти, які працюють із сім'ями та дітьми у селі.

Працівники сільських шкіл – директори, вчителі, класні керівники – спілкуються з дітьми із неблагополучних сімей, консультують їх по різним життєвим питанням.

Якщо дитина не відвідує школу, батьків викликають до школи. Якщо вони не реагують, вчителі відвідують родину, інспектують як живе дитина, чим її годують батьки. За потреби, адміністрація школи звертається до сільської ради, вчителі з головою сільради відвідують сім'ю. Батьків викликають не лише до школи, а й на засідання опікунської ради села, з ними проводить бесіди голова сільради.

¹¹ Соціологічне дослідження «Потреби сільських сімей з дітьми у соціальних послугах», проведеного аналітичним центром «Соціоконсалтинг» на замову програми «Родина для дитини» у 2008 році

Медичні працівники у роботі із неблагополучними сім'ями співпрацюють з сільською виконавчою владою та районним керівництвом відділів охорони здоров'я. Медики першими відвідують сім'ї в яких народилася дитина і мають інформацію про те чи потребує сім'я соціальної допомоги.

Спеціалісти медичних закладів спільно із головою сільської ради, соціальними працівниками з району проводять інспектування сімей, які мають погані матеріальні та побутові умови.

В окремих областях при сільрадах працюють *соціальні працівники*, які надають допомогу неблагополучним сім'ям (Івано-Франківська, Київська, Черкаська, Рівненська, Миколаївська та інших областях).

Однією із форм оцінки сімейного стану, можливості батьків виконувати свої обов'язки по відношенню до дитини є інспектування неблагополучних сімей – візит у родину представників опікунської ради та районних спеціалістів – служби у справах дітей, міліції. Інспектування неблагополучних сімей дозволяє оцінити наскільки батьки в змозі задовольнити потреби дитини, чи справляються вони із своїми батьківськими обов'язками.

Дітей, батьки яких належним чином не виконують батьківські обов'язки, жорстоко поводяться, на підставі інспектування направляють до притулку або до центру реабілітації, поки дитина перебуває у безпечних умовах, йде розгляд справи про позбавлення батьків батьківських прав. В подальшому опікунська рада вирішує форму подальшого влаштування дитини.

За вирішенням окремих питань жителі села звертаються до сільської ради: оформлення довідок, документів – про склад сім'ї, землевідведення; проблеми з влаштуванням дитини до дитячого садка; працевлаштування.

Відомості про сім'ї, які перебувають у складних життєвих обставинах, неналежне виконання батьками батьківських обов'язків, потребу захисту здоров'я дитини отримують голови сільських рад. Ефективність роботи з

неблагополучними сім'ями на рівні села залежить від того, наскільки голова сільради переймається цими проблемами і розуміє необхідність такої роботи. Саме від нього залежить організація соціальної роботи на рівні села, координація і взаємодія сільських спеціалістів щодо надання соціальної підтримки сім'ям.

При сільських радах діють опікунські ради у складі голови сільради, депутатів, сімейного лікаря, директора школи, соціального працівника, директора дитячого садочка та інші впливові особи. На засіданні сільської ради розглядаються проблеми окремих сімей і приймається рішення яким чином надати допомогу родині. Інформація про такі сім'ї надається до районних інстанцій, проте в першу чергу представники виконавчої влади місцевого рівня намагаються вирішити проблему самотійно.

Ефективний механізм реагування на негаразди в сім'ях демонструють сільські ради Івано-Франківської, Черкаської та інших областей. Окрім спеціалістів державних закладів, до роботи з неблагополучними сім'ями долучаються депутати сільської ради. Село поділено на дільниці, кожна ділянка має свого депутата і кожен депутат знає потреби своїх виборців – кому і чим треба допомогти. Депутати сільської ради, крім роботи на ділянці, мають обов'язки по роботі з соціально-незахищеними категоріями населення – з неблагополучними сім'ями, з пенсіонерами.

Для вирішення проблем сільського населення залучаються фахівці з району. Спеціалісти районних служб надають консультативну допомогу сільським працівникам та жителям. Голова однієї із сільських рад Донецької області визнав, що у їхньому районі практикується надання консультативної допомоги мобільною групою спеціалістів райдержадміністрації, що раз на три місяці приїжджає у село. Переважно консультації надаються з тих проблем, які самотійно не може вирішити сільська рада – юридичні консультації щодо земельних, пенсійних питань.

Сільські школи співпрацюють з районними соціальними службами та службами у справах дітей. Спеціалісти соціальних служб приїжджають до

шкіл, проводять бесіди з учнями про шкідливість паління, наркоманії, з профілактики СНІДу, з сексуального виховання. Така практика, за свідченням працівників шкіл, існує у Київській, Івано-Франківській та інших областях.

У Київській області соціальні працівники центрів соціальних служб, районних відділів у справах сім'ї та молоді приїжджають на батьківські збори у сільські школи, проводять інформаційну роботу серед батьків щодо діяльності центрів соціальних служб, можливості отримати безкоштовну соціальну допомогу, роздають інформаційні буклети.

Якщо потрібна допомога сім'ї, захист прав та інтересів дитини, яка в ній виховується, адміністрація школи направляє заяву на службу у справах дітей, спеціалісти приїжджають, працюють з батьками: проводять бесіди, консультації. У Київській області є приклади ефективної взаємодії працівників школи і спеціалістів районного відділу у справах сім'ї та молоді щодо організації оздоровлення дітей. Допомога районних та обласних фахівців безумовно більш професійна, але вони спілкуються з сім'ями, дітьми та молоддю час від часу, тому очікувати великого ефекту не слід.

Однією із найбільш бажаних і необхідних форм допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, як спеціалісти, так і сільські мешканці вважають матеріальну допомогу. Форми матеріальної підтримки сільських сімей, які використовуються установами сільського та районного рівня такі: грошові виплати, гуманітарна допомога.

Надається одноразова грошова та гуманітарна допомога нужденним сім'ям сільськими радами. Матеріальна допомога виплачується сім'ям: малозабезпеченим; багатодітним; у разі захворювання одного із членів сім'ї; в яких виховуються діти напівсироти; в яких виховуються діти-інваліди.

Джерелом матеріальної підтримки сільських мешканців є спонсорська допомога підприємств та організацій, які працюють у сільській місцевості.

У сільській раді батьки можуть отримати не лише довідки і матеріальні виплати, але і консультації щодо того до яких спеціалістів і служб можна

звернутися на районному рівні. Зокрема таку допомогу надають односельця секретарі сільських рад у Черкаській, Донецькій та інших областях.

Матеріальна підтримка сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, на рівні сільських рад здійснюється також у формі гуманітарної допомоги. На свята – до Нового Року, Дня Миколая – в окремих населених пунктах дітям із неблагополучних сімей, багатодітних родин, дітям-інвалідам надаються подарунки.

Районні соціальні служби, відділи у справах сім'ї та молоді інколи надають дітям із матеріально незабезпечених сімей гуманітарну допомогу – одяг, взуття.

Однією із форм підтримки сімей, які перебувають у складних життєвих обставинах, є організація оздоровлення дітей. Списки дітей, які потребують оздоровлення, направляються сільською радою до районних відділів у справах сім'ї та молоді. Інформацію про дітей, які потребують санаторного лікування, медичні заклади направляють до районних відділів охорони здоров'я.

У Київській області матеріальну допомогу дітям із малозабезпечених сімей виділяють навчальні заклади. Відповідно до Закону України «Про освіту» у кошторис учбового закладу закладаються виплати з фонду всеобучу. Грошова матеріальна допомога надається дітям із багатодітних та малозабезпечених сімей.

Щодо надання підтримки сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, у сільській місцевості, з боку благодійних організацій, то така практика є не дуже поширеною. Так, у Черкаській області налагоджена активна співпраця сільських медичних закладів із міжнародною громадською організацією «Зелена вітка». У випадку, якщо до медичного закладу потрапляє дитина із малозабезпеченої сім'ї, представники цієї організації закупають для неї все необхідне – ліки, одяг, харчування.

Таким чином, успішна реалізація виховного потенціалу сільської родини визначається багатьма чинниками, серед яких:

- рівень матеріального забезпечення,
- характер внутрішньої сімейної взаємодії,
- педагогічна культура батьків,
- ступінь батьківського контролю тощо.

На характер внутрішньої сімейної взаємодії, педагогічна культура батьків, ступінь батьківського контролю може позитивно впливати сільська громада, у якій мешкають сім'ї.

Сьогодні сільські й селищні ради роблять певні кроки у напрямі вирішення соціальних проблем дітей¹². Усе більше уваги приділяється залученню широких кіл громадськості до роботи з дітьми. Наведемо деякі приклади. Сьогодні при сільських і селищних радах переважної більшості регіонів України створені та працюють громадські комісії (інспекції) у справах дітей, які є дорадчими органами місцевої виконавчої влади щодо вирішення проблем дітей. Такі громадські формування створюються рішенням органу місцевого самоврядування, таким же рішенням затверджується їх склад. До складу комісій входять переважно педагоги, депутати, медичні працівники, представники батьківських комітетів, громадськості та правоохоронних органів.

У Пирятинському районі Полтавської області за кожним з неповнолітніх, які перебувають на обліку служби у справах дітей, закріплено громадського вихователя із числа депутатів сільських рад, активних членів громади. При сільських та селищних радах у Вінницькій області на громадських засадах працюють 334 куратори по роботі з молоддю та сім'ями. У 99,3% сільських та селищних рад Харківської області функціонує 441 громадська комісія. Близько 500 громадських комісій у справах дітей при селищних і сільських радах створено в Івано-Франківській області.

Досить дієвою формою залучення громадськості до вирішення проблем дітей є також вуличні та квартальні комітети, які функціонують у великих селах Донецької області. Вони залучають місцевих жителів до збору

¹² Із матеріалів Доповіді про становище дітей в Україні за підсумками 2009 року.

гуманітарної допомоги дітям з малозабезпечених родин, проводять профілактичну роботу серед молоді. На території окремих сільських рад Донецької області також активно працюють жіночі ради й координаційні центри, які надають допомогу підліткам, що перебувають на обліку служби у справах дітей, та неблагополучним сім'ям.

Варто зауважити, що на місцевому рівні сьогодні спостерігаються різні назви цих представників громадськості: уповноважений на громадських засадах служби у справах дітей при сільській та селищній раді (Дніпропетровська, Тернопільська, Чернівецька області), уповноважений служб у справах дітей на громадських засадах при органах місцевого самоврядування (Рівненська область), уповноважений з прав дитини на громадських засадах (Полтавська, Сумська, Харківська, Вінницька, Луганська області), інспектор з охорони дитинства на громадських засадах (Донецька область), громадський інспектор з охорони дитинства (Запорізька область), громадський інспектор у справах неповнолітніх (Кіровоградська область). Окрім розбіжності у назві громадських уповноважених простежуються і відмінності в їх функціональних обов'язках.

Сьогодні вони здійснюють таке:

- здійснюють постійний моніторинг становища дітей у своєму селі з подальшим оприлюдненням результатів, у тому числі на засіданнях виконавчих комітетів сільських рад;
- вирішують питання соціального захисту дітей, які проживають у неблагополучних сім'ях;
- організовують просвітницьку роботу серед батьків та дітей;
- виявляють дітей, які знаходяться в особливо складних і небезпечних умовах, та сприяють належному їх влаштуванню;
- ведуть облік дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, неповнолітніх, схильних до правопорушень, пияцтва та вживання наркотичних засобів, малозабезпечених, багатодітних,

функціонально неспроможних сімей, сімей, які виховують дітей-інвалідів і проводять з ними відповідну роботу;

- допомагають у підготовці документів на отримання пенсій по втраті годувальника;
- проводять контроль за правильним та своєчасним призначенням опікунів і піклувальників;
- за потреби сприяють працевлаштуванню неповнолітніх;
- співпрацюють з дирекціями шкіл щодо забезпечення охоплення навчанням дітей шкільного віку;
- беруть участь у проведенні рейдів та інших профілактичних заходів;
- допомагають в організації дозвілля дітей за місцем проживання, забезпечують їх присутність у райцентрах при проведенні дитячих масових заходів;
- інформують громадськість про випадки порушення прав дітей.

Переважає більшість уповноважених – педагоги тих загальноосвітніх навчальних закладів, які розташовані на відповідних територіях, решта – секретарі місцевих рад, працівники сільських клубів, соціальні працівники, бібліотекарі, люди, які мають досвід роботи з дітьми або виявили бажання працювати у цій сфері. Уповноважені працюють у взаємодії із сільським головою та членами сільських виконкомів. Це дає їм можливість спиратися на підтримку органів місцевого самоврядування, більш ефективно вирішувати різноманітні проблеми в інтересах сільських дітей.

Варто зауважити, що в переважній більшості областей громадські уповноважені працюють не в усіх населених пунктах. На сьогодні інститут уповноважених служб у справах дітей найбільш активно функціонує у Дніпропетровській, Полтавській, Рівненській, Тернопільській, Харківській, Чернівецькій, Луганській та Вінницькій областях.

Варто зауважити, що активізації соціально-педагогічної роботи в селах сприяло відкриття сільських і селищних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді. Для кожного центру рішенням загальних сільських зборів

було виділено приміщення й необхідне обладнання для роботи. На сьогодні у тих районах, де створені сільські соціальні центри, вже сформувався механізм тісної взаємодії між представниками школи, культурно-дозвіллевих комплексів (сільських клубів) та інших державних структур, які працюють з молоддю і сім'ями. Головний напрям роботи – формування здорового способу життя та профілактика правопорушень. Апробовані також окремі форми взаємодії між суб'єктами соціальної роботи на селі.

Деякі з перелічених форм допомоги потребують спеціальної професійної допомоги. Наприклад, організація просвітницької роботи серед батьків передбачає технологій роботи з дорослими, тому що, як відомо, лекції, бесіди та заставлення не мають ефекту і не надають практичного досвіду роботи з сучасними дітьми.

За виявленням дітей, які знаходяться в особливо складних і небезпечних умовах, не має слідувати їх вилучення із родини, насамперед необхідна допомога щодо пом'якшення існуючих у сім'ї проблем, а це не просто «полаяти» матір та довести їй, що вона є «поганою», слід проаналізувати причини негараздів, виявити шляхи впливу та конкретні дії щодо покращення становища дитини і допомоги батькам. Останнім часом розповсюджена практика, коли при складних умовах життя родини місцеві органи влади приймають рішення про вилучення дитини із сім'ї, особливо якщо дитина має вік до одного року і медичні працівники бояться погіршити свої показники по стану здоров'я дітей до одного року.

Слід пам'ятати, що виховання у нерідній родині, а особливо інтернатному закладі, надасть дитині багато психологічних травм, сильно ускладнить її доросле, особливо сімейне життя. Тому доцільно дітей не доводити до «особливо складних і небезпечних умов», а вирішувати проблеми сімей і їхніх дітей на більш ранньому етапі, коли ще можливо вплинути на батьків різними методами – від розмов до тренінгів, а може й примусового лікування від залежності. А у селі усі мешканці на виду,

можливість попередження кризового стану сім'ї на, так званому, до кризовому етапі абсолютна реальна.

Описана вище практика допомоги сім'ям та дітям існує в окремих «передових» селах, але за оцінками спеціалістів результативність цієї роботи не має великого ефекту. Причинами низької ефективності соціальної допомоги сім'ям з дітьми та дітям, які знаходяться у складних життєвих обставинах, є такі чинники.

1. Увагу до сім'ї і дітей представники громади приділяють після того, як сімейна криза досягла свого апогею: батьки не в змозі забезпечувати потреби дитини, хоча усі розуміють, що робота з сім'єю має починатися тоді, коли дитина ще ходить до дитячого садка, а може ще раніше, коли проблеми у сім'ї ще можна вирішити.

2. Самі батьки не бажають змінювати своє життя, а відомо, що зміни на краще можуть відбутися тільки у тому випадку, якщо сама людина їх прагне.

3. Нерідко допомога, особливо від громадських та релігійних організацій сприймається як норма, що формує споживацьке ставлення до громади.

4. Робота, яка проводиться з батьками сімей, які знаходяться у складних життєвих обставинах, фахівцями районних служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, інших закладів не має ефекту, тому що здійснюється епізодичні з великими часовими перервами.

5. Неефективно проводиться (або не проводиться взагалі) профілактична робота серед дітей та молоді щодо профілактики паління, вживання алкоголю і наркотиків, профілактики правопорушень.

6. Дозвілля молоді замість культурних закладів зосереджено у кафе і барах. У значної кількості сіл немає або не працюють культурні заклади, але кафе і бари відкрити практично у всіх селах.

7. У більшості сіл немає фахівця, якій би відповідав за соціальну роботу з сім'єю, дітьми та молоддю. Практика надання допомоги, які описана вище – це своєрідний «збірний образ», якій створено на підставі вивчення

ситуації у півсотні сіл шості областей. Реально ж окремі фахівці та представники громади роблять те, що вважають потрібних, без координації дій і консультацій фахівців.

8. Допомога сім'ям і дітям, які знаходяться у складних життєвих обставинах покладається на районних спеціалістів, які «..від нас далеко і в них не завжди до нас доходять руки...».

9. У розумінні жителів села термін «соціальна допомога» асоціюється лише з матеріальною допомогою: грошовими виплатами або гуманітарною допомогою. У селян не існує досвіду отримання соціальних послуг, населення не готове сприймати соціальну допомогу у вирішенні сімейних питань. Має пройти час і ефективно запрацювати система соціальних служб, щоб сім'ї були готові звернутися за допомогою спеціалістів не лише за матеріальною підтримкою, а й за психологічною допомогою у вирішенні сімейних конфліктів.

10. Ще одна мабуть головна проблема, що стримує батьків звертатися за допомогою щодо сімейних негараздів – страх винести на загальний осуд особисту проблему, особливо що стосується сільської місцевості, де інформація поширюється дуже швидко.

Всі зазначені чинники показують на можливі шляхи подолання соціальних проблем села. Насамперед, це розвиток, активізація, мобілізація такого потужного потенціалу як громада. А також - вдосконалення соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю на селі із залученням громади, про ще йдеться у наступних розділах нашої книги.

РОЗДІЛ 3. РОЗВИТОК ГРОМАДИ ЯК СПОСОБУ ВИРІШЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ НАСЕЛЕННЯ

3.1. Розвиток потенціалу громад, як реальна необхідність розвитку суспільства

Відомо, що у підґрунті існування будь-якого суспільства лежать, так звані, соціальні контракти. Соціальний контракт це базова основа щодо загальних цінностей, які прийняти у суспільстві. Соціальні контракти описують систему норм поведінки, привілеїв та обов'язків, яким повинен слідувати кожен член суспільства¹³. Наприклад, відповідальність батьків за життя дітей, дорослих дітей – за умови життя своїх стареньких батьків, повага до дорослих з боку дітей – це приклади соціальних контрактів, які існують у будь-якому суспільстві.

Базовий соціальний контракт українців та держави у радянські часи полягав у тому, що кожен громадянин поважав владу та виконував усі її накази, а влада забезпечувала громадянину певний захист та стабільність у добробуті. Цей добробут був досить обмеженим, але забезпечував можливість відтворення здорового майбутнього покоління. Кількість маргінальних груп – осіб, які не виконували соціальний контракт, була досить обмежена, тому що система виконання покарань була досить розвинута, саме тому більшість населення України була у загалі задоволена життям, мала позитивні перспективи розвитку, не входила в конфлікти з правилами, які існували у суспільстві.

У процесі соціальних перетворень 80-х – 90-х років першими порушили соціальний контракт представники держави: держава перестала задовольняти населення товарами першої необхідності – настав час тотального дефіциту; робочими місцями – багато людей втратило роботу, яка

¹³ Джули и Майкл Болл. Преображающая мир. Практическое пособие по развитию жизнеспособности громад (перевод). Four World Press P. O. Box 395 Cochrane, Alberta Canada T4C 1A6.

була єдиним джерелом існування; офіційно були розвінчані ідеологічні постулати, які більш 80 років вважалися абсолютною істиною та ін..

Порушення соціального контракту з боку держави надало можливість населенню змінювати свої обов'язки щодо держави. Першою глобальною зміною з боку населення стала праця на тіньовому ринку праці – коли робітник не віддавав частину заробітної плати (податки) на потреби суспільства; люди перестали вважати злочином присвоєння чужої, особливо державної власності; у населення значно змінилися моральні та етичні цінності та ін. Відомо, що економічні, соціальні, культурні цінності взаємопов'язані, зміни в одній з них приводять до зміни у інших.

У цій книзі ми не розглядаємо усі зміни умов соціального контракту, які відбулися в українському суспільстві, розглянемо зміни ставлення щодо сімей, дітей та молоді.

З боку держави відношення, наприклад, до дітей змінилося: на зміну установки „все краще – дітям” прийшли декларації про те, що дітей держава забезпечує безкоштовним лікуванням, загально середньою та позашкільною безкоштовною освітою. Реально родина залишилася сам на сам з проблемами своїх дітей. У 90-х роках були втрачені не тільки різні форми державної підтримки, а й державний і громадський контроль за вихованням дитини у сім'ї. На тлі збільшення кількості сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, відсутності контролю з боку держави і громад, збільшилося чисельність дітей, які виховуються у кризових сім'ях або зовсім не мають можливості зростати у сім'ях.

Можна констатувати, що між державою і населенням на сьогодні не існує базового соціального контракту про взаємодопомогу дітям і сім'ям: держава багато декларує і мало надає, особливо некризовим категоріям дітей, а населення чекає поки у держави знайдуться можливості задовольнити усі його потреби. Така ситуація не може тривати довго тому, що це негативно впливає на становище усього населення і в першу чергу дітей.

За даними дослідників у більшості держав на пострадянському просторі існує невирішеність соціальних проблем населення. Головною причиною цього є величезні державні зобов'язання, які не забезпечені необхідними ресурсами. Ці зобов'язання породжують велике податкове навантаження, що є причиною низьких доходів населення і стримують запровадження альтернативних соціальних послуг. З іншого боку, високе податкове навантаження перешкоджає економічному зростанню й підвищенню рівня життя населення, а невиконання державою своїх зобов'язань породжує нерівність і соціальну напругу в суспільстві. Тому перспективи соціально-економічного розвитку постсоціалістичних країн нерозривно пов'язані з реформуванням системи соціальних відносин у суспільстві¹⁴.

Обґрунтуванням розподілу компетенції і владних повноважень між органами державної влади і структурами громадянського суспільства служить принцип субсидіарності. Субсидіарність у світовій практиці – законодавче регулювання взаємодії державних і недержавних структур, що передбачає надання переваги при фінансуванні соціальної сфери суспільним (громадським) інститутам порівняно з державними. Держава шукає в громадському секторі виконавців соціальних програм і лише за їх відсутності створює державні установи. За наявності кількох громадських пропозицій державні інституції, що забезпечують соціальну сферу, проводять конкурс і фінансують найперспективніші з них¹⁵.

Визначення принципу субсидіарності представлено в ч. 3 ст. 4 Європейської хартії місцевого самоврядування “Сфера компетенції місцевого самоуправління”: здійснення державних повноважень, як правило, повинно переважно покладатись на органи влади, найбільш близькі до громадян. Надання будь-яких з цих повноважень іншому органу влади має проводитись

¹⁴ Єлагін В. П. Соціальна держава та принцип субсидіарності в системі владних відносин провідних держав світу / Єлагін В.П. // Актуальні проблеми державного управління. 2009. 1 (35)

¹⁵ Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / под ред. П. Рамон ; пер. с англ. ; под ред. Б. Ю. Шапиро. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 256 с.

з урахуванням обсягу і природи поставленого завдання, а також вимог ефективності та економії¹⁶.

Частина 2 статті 4 Хартії визначає, що органи місцевого самоврядування в межах, встановлених законом, мають повну свободу дій для здійснення власних ініціатив з будь-якого питання, яке не виключене з їхньої компетенції і не віднесене до компетенції іншого органу влади.

За успішної реалізації принципу субсидіарної відповідальності пов'язані політичні, економічні, соціальні та інші можливості держави. Принцип базується на двох рівнях. Основний – усвідомлена відповідальність громадянина перед собою й своєю родиною. Додатковий - суспільна відповідальність за громадянина і його родину, коли ресурси передаються на той рівень організації суспільства, що найбільш пристосований до здійснення тих або інших суспільних завдань.

Це визначає найважливіші політичні риси держави: розвиток місцевого самоврядування і місцевих співтовариств; перерозподіл відповідальності за формування добробуту родини від держави до самої родини; толерантне відношення до інших людей, родин, співтовариств; консерватизм у сенсі переконання в необхідності суспільної стабільності, заперечення будь-якого радикалізму.

Ідеї субсидіарности були розвинені в тріаді “індивідуум – суспільство – держава”, де вищою цінністю і самодостатністю володіє індивідуум. Суспільство і держава існують тільки завдяки людині і для людини. Права і свободи громадянина при цьому є джерелом усіх прав і обов'язків держави і громадянського суспільства. Виходячи з даного постулату в рамках субсидіарности, ставиться і вирішується низка взаємозв'язаних питань щодо організації оптимальної підтримки членів суспільства.

Організаційні, правові і економічні механізми побудови субсидіарних відносин базуються на таких принципах.

¹⁶ Європейська хартія місцевого самоврядування // Місцеве самоврядування. – К., 1997. – № 1-2. – С. 90-94.

1. Особиста відповідальність індивідумів за організацію демократичного устрою життя суспільства і держави, що знаходить вираз в участі громадян у діяльності і управлінні в усіх сферах суспільного життя.

Застосування такого механізму спричинить обмеження елементів централізованого державного управління. Залучення основних соціальних суб'єктів (працівників і працедавців) до управління соціальними програмами сприяє значному послабленню суспільних конфліктів у цій вельми крихкій сфері соціальних відносин.

2. Децентралізація владних повноважень і розподіл компетенцій, функцій і відповідальності між окремими суб'єктами. Держава відмовляється від своїх повноважень на користь нижчих ланок співтовариства (територіальних, професійних). Втручання вищої влади, а тим більше держави, можливо тільки тією мірою і в тих сферах, в яких професійні групи або інші суспільні структури не можуть повноцінно виконувати ті або інші обов'язки і функції. З даних позицій головна цільова функція державної влади полягає в координації діяльності інститутів громадянського суспільства, а його наглядова функція виступає як допоміжна¹⁷.

Принципова різниця між командно-адміністративною системою та системою, що побудована на основі субсидіарності, полягає в протилежному підході до формування місцевих бюджетів – знизу вгору, чи згори вниз¹⁸.

Командно-адміністративна система дозволяє концентрувати у структурах державної влади переважну більшість бюджетних коштів, які виведені з-під контролю суспільства, не дають можливості їх ефективного використання та породжують широкомасштабну корупцію. Підраховано, що кошти, вкладені в розвиток народного господарства за першою схемою, удвічі більш ефективні, ніж ті, що використовуються за другою схемою.

¹⁷ Социальная политика: Толковый словарь / [общ. ред. д-р экон. наук, проф. Н. А. Волгин]. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – 456 с.

¹⁸ *Bäcker. Gerhard u. a. Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland, Band 1: Ökonomische Grundlagen. Einkommen. Arbeit und Arbeitsmarkt. Arbeit und Gesundheitsschutz.* – Wiesbaden, 2000.

Таким чином, можна сформулювати три основні напрями реалізації ефективної соціальної політики в період розбудови соціальної держави в Україні.

Перший – відмова від патерналізму, тобто відмова держави від жорсткої детермінованої поведінки людини в соціальній сфері, набору послуг у соціальній сфері, що може або навіть повинен одержувати громадянин, передача цих функцій місцевим органам влади.

Другий – роздержавлення соціальної сфери і звільнення держави від функції безпосереднього надавати громадянину соціальні послуги.

Держава поступово перестає бути надавачом багатьох видів соціальних послуг. Вона відводить собі роль тільки законодавця, що встановлює правила, в інших випадках – посередника. Функція держави як надавача на ринку соціальних послуг не є для неї необхідною. Відмова від неї, з одного боку, дозволить державі зменшити прямі бюджетні видатки, а з іншого – звільнить місце більш ефективним надавачам і у першу чергу місцевим органам влади.

Третій – формування ринку соціальних послуг з існуванням конкуренції їх надавачів, виробництвом якісних соціальних послуг та зниженням їх витрат¹⁹.

На шляху міжсекторного співробітництва (державна – бізнес – громадське суспільство) існують певні фактори, що заважають більш плідній взаємодії, з них:

- низька інформованість про можливості один одного,
- нерозуміння користі, вигоди співробітництва,
- взаємна недовіра,
- відсутність методик взаємодії²⁰.

¹⁹ Єлагін В. П. Соціальна держава та принцип субсидіарності в системі владних відносин провідних держав світу / Єлагін В.П. // Актуальні проблеми державного управління. 2009. 1 (35)

²⁰ **Славко Т. О.** Перспективи участі нерядового сектора у місцевому розвитку, www.politik.org.ua/projects/view.php3

Подолання цих негативних факторів можливо і дуже допомагає поєднання зусиль щодо активізації громади. Не менш важливим питанням є розмежування обов'язків.

Таким чином, в основі розуміння принципу субсидіарності лежать принаймні чотири аспекти, які зобов'язують вище (або більше) співтовариство стосовно нижчого (або меншого, підлеглого):

- 1) делегування повноважень, компетенції;
- 2) невтручання у внутрішні справи;
- 3) за необхідності різноманітна допомога й підтримка;
- 4) сполучна функція, координація дій та співтовариств.

Субсидіарність передбачає не тільки обов'язки вищих структур, але й нижчих: їхню самостійність і активність, самоврядування, співробітництво із вищими суспільними утвореннями та із собі подібними. А цьому, як не можна найбільш заважає укорінені в радянський час стереотипи, що впливають на політичну культуру громадян: чекати милості від держави, вимагати щоб був порядок у дворах і світло на наших вулицях.

Розвиток потенціалу громад – реальна необхідність розвитку суспільства.

3.2. Історичне місто громад в Україні

Активна діяльність територіальних громад у вирішенні соціальних проблем їх населення не є привнесеним явищем. Територіальні громади для України мали велике значення ще за давніх часів. За часів княжої доби при феодалній роздрібненості в ієрархії територіального устрою Києво-Руської держави існував найнижчий її щабель - верв - найдрібніша територіально-родова одиниця, що відповідала більш пізньому "громада". Кілька вервей-громад творили волость. Територіально верв складалася із декількох поселень з усіма землями й угіддями, що їм належали. Вони обкладалися

князівськими податками, підлягали князівському та церковному суду, але мали і певне коло прав.

Спадкоємець політичних, культурно-етнічних традицій Київської Русі - об'єднане Галицько-Волинське князівство (від 1199 р.) продовжило період української державності. В останні десятиліття існування Галицько-Волинської держави (у першій половині XIV ст.) почали з'являтися міста зі самоврядним статусом у формі магдебурзького права (Сянік, згодом Львів).

У період Литовської держави та Речі Посполитої на землях сучасної України, підвладних Литві, Польщі, й Угорщині, як і для всієї тогочасної Європи, розвивалося міське самоврядування. У містах щирилося німецьке магдебурзьке право, що надавало їм певну автономію. Протягом XV-XVII магдебурзьке право дістала більшість міст України.

Як приклад може розглядатись історія Києва та надання йому Магдебурзького права.

З середини 13 століття сторіччя (1482 р.), коли місто було під владою литовських князівств відбулось черговий спустошливий напад татаро-монгольської орди Менгі-Гірея , яка знову захопила Київ і практично повністю його знищила. Але відродити місто, литовський князь Казимір ІУ повелів зібравши по Україні майстрових людей – теслярів, мулярів, ковалів, землекопів і пересилити їх разом з родинами у Київ на постійне проживання з тим, щоб вони взяли активну участь у відбудові міста. Цю роботу розпочали 20 тис. майстрів. Але для відбудови міста необхідно було не тільки мати майстрів, а й створити належні умови для їх ефективної роботи. З цією метою, розуміючи велике значення почуття власної відповідальності місцевих мешканців за свою долю в умовах необхідності самовиживання, великий князь Олександр Казимирович приблизно у 1494 році надав Києву Магдебурзьке право. Це право полягало у наданні міській громаді таких прав, використовуючи які, місто мало можливість самостійно, а отже виключно в інтересах міста та місцевого населення вирішувати всі проблеми власної життєдіяльності .

Як результат бурхливо почала розвиватись культура, освіта, міське господарство. І хоча в подальшому в історії були різні часи, коли і забороняли і поновлювали дію Магдебурзького права для територіальної громади міста Києва, яка керувалась своїми власними законами, це без сумніву відіграло прогресивну роль в соціально-економічному розвитку. .

Більшість сіл було організовано на руському праві, все ж з приходом іноземних колоністів поширювався сільський устрій, що базувався на інших засадах. Село руського права творило одну громаду, яка обирала старшого, розв'язувала судові, господарські й адміністративні справи. Декілька громад становили одну волость, яку також очолювала виборна особа. Найважливіші справи вирішувалися на волосних зібраннях, що називались вічем, громадою або копою.

Велика кількість поселень була організована на волоському праві. Таке село очолював сільський князь, посада якого була спадковою. Усі свої судово-адміністративні повноваження він здійснював за погодженням із громадою.

За часів існування козацької доби адміністративно-територіальний устрій набував військово-адміністративного характеру і носив назву - Гетьманщина. При цьому існували як чисто козацькі громади, так і змішані, у яких разом із козаками брали участь селяни.

Особливу увагу громади у всі часи приділяли допомозі дітям, особливо дітям-сиротам. Наприклад, у Києві у 1913 р. існувало 86 добродійних організацій та товариств різного спрямування, серед них 47 надавали допомогу найбіднішим верствам населення, а також людям похилого віку та дітям, 15 – людям з особливими потребами і 24 – учням і студентам.

Перший громадський дитсадок на Україні було відкрито Київським товариством денних притулків для дітей робітничого класу у травні 1875 року. Розрахований він був на сорок осіб, а вже на межі XIX та XX ст., завдяки громадській ініціативі киян, з'явилося ще три таких заклади.

Протягом другої половини XVIII ст. за панування Російської імперії на українських землях як базовий рівень устрою ще продовжували існувати громади (голів громад - старост, як і інших урядовців громади, обирали на територіальних звітних сходах), однак, подалі вони одержували мінімальні самоврядні функції. В містах Магдебурське право поступово скасовувалось. Надалі Російська імперія насаджувала свої закони.

З початком існування самостійної Української Народної Республіки почали запроваджуватись нові порядки. За ідеєю М.Грушевського в рамках земельного устрою мало розвиватись широке громадське самоврядування зі створенням нової України на засадах децентралізації - розмежовування та делегування владних повноважень. Однак, це не було впроваджено повністю в життя.

З приходом радянської влади була проведена адміністративно-територіальна реформа, яка узаконила владу рад. Ради всіх рівнів були виборними органами і формально діяли від народу, але реально керівництво здійснювалось комуністичними партійними структурами, почалась жорстка централізація і, фактично, ідея самоврядування населення була надзвичайно заформалізована, що й призвело до повної зневіри у діючій владі, до бездіяльності громадян, у зневірі у власні можливості. Наслідки тієї епохи ми відчуваємо ще й досі.

За часів незалежності Україна поновила законодавство, удосконалили правове регулювання щодо можливості самореалізації населення. На часі адміністративно-територіальна реформа, яка повинна дати можливість дати реальну владу і контроль над нею народу. Повернення принципів Магдебурського права в Україну можна вважати прийняття Конституції України, яка затвердила права на місцеве врядування всім населеним пунктам держави. Реальним впровадженням системи місцевого самоврядування в країні стало прийняття Закону України "Про місцеве самоврядування в Україні".

3.3. Законодавче забезпечення розвитку громад в Україні

У сучасній Україні громада має багато прав, які обґрунтовані законодавчо. У Конституції України йдеться що громадяни мають право брати участь в управлінні Державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування²¹.

Законодавче забезпечення функціонування громад регулюється законами України «Про місцеве самоврядування в Україні»,²² «Про політичні партії в Україні»²³, «Про об'єднання громадян»²⁴.

У законі «Про місцеве самоврядування в Україні», зокрема (Стаття 4) говориться:

«...громадяни України реалізують своє право на участь у місцевому самоврядуванні за належністю до відповідних територіальних громад.

Місцеве самоврядування в Україні здійснюється на принципах: народовладдя; законності; гласності; колегіальності; поєднання місцевих і державних інтересів; виборності; правової, організаційної та матеріально-фінансової самостійності в межах повноважень, визначених цим та іншими законами; підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами їх органів та посадових осіб; державної підтримки та гарантії місцевого самоврядування; судового захисту прав місцевого самоврядування.

Стаття 9 «Місцеві ініціативи» закріплює право громади на ініціативи та зобов'язує органи місцевого самоврядування підтримувати їх:

1. Члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування.

²¹ Конституція України, www.rada.gov.ua

²² Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні», www.rada.gov.ua

²³ Закон України «Про політичні партії в Україні», www.rada.gov.ua

²⁴ Закон України «Про об'єднання громадян», www.rada.gov.ua

2. Порядок внесення місцевої ініціативи на розгляд ради визначається представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади.

3. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради у встановленому порядку, підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи з питань місцевої ініціативи.

4. Рішення ради, прийняте з питання, внесенного на її розгляд шляхом місцевої ініціативи, обнародується в порядку, встановленому представницьким органом місцевого самоврядування або статутом територіальної громади ...».

Тобто, сьогодні будь-яка територіальна громада має право вийти у місцеві органи влади з ініціативою і бути впевненою, що питання буде розглянуто з їхньою участю, а рішення буде залежить від аргументованості організаторів місцевої ініціативи.

Стаття 13. «Громадські слухання» Закону України «Про місцеве самоврядування» проголошує:

1. Територіальна громада має право проводити громадські слухання - зустрічатися з депутатами відповідної ради та посадовими особами місцевого самоврядування, під час яких члени територіальної громади можуть заслуховувати їх, порушувати питання та вносити пропозиції щодо питань місцевого значення, що належать до відання місцевого самоврядування.

2. Громадські слухання проводяться не рідше одного разу на рік.

3. Пропозиції, які вносяться за результатами громадських слухань, підлягають обов'язковому розгляду органами місцевого самоврядування.

4. Порядок організації громадських слухань визначається статутом територіальної громади.

Громадські слухання – це ще один механізм впливу на рішення становище у громаді та рішення місцевих органів влади.

Автори вважають доцільним проінформувати читачів про перелік напрямів життя населення, які знаходяться у компетенції органів місцевого

самоврядування, щоби підтвердити, що саме у територіальних громадах вирішуються найважливіші питання дитинства.

Стаття 32 зазначено, що до відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад з питань освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) управління закладами освіти, охорони здоров'я, культури, фізкультури і спорту, оздоровчими закладами, які належать територіальним громадам або передані їм, молодіжними підлітковими закладами за місцем проживання, організація їх матеріально-технічного та фінансового забезпечення;

2) забезпечення здобуття неповнолітніми повної загальної середньої освіти; створення необхідних умов для виховання дітей, молоді, розвитку їх здібностей, трудового навчання, професійної орієнтації, продуктивної праці учнів; сприяння діяльності дошкільних та позашкільних навчально-виховних закладів, дитячих, молодіжних та науково-просвітницьких організацій;

б) делеговані повноваження:

1) забезпечення у межах наданих повноважень доступності і безоплатності освіти та медичного обслуговування на відповідній території ...;

2) забезпечення відповідно до закону розвитку всіх видів освіти і медичного обслуговування, розвитку і вдосконалення мережі освітніх і лікувальних закладів усіх форм власності, фізичної культури і спорту, визначення потреби та формування замовлень на кадри для цих закладів, укладення договорів на підготовку спеціалістів, організація роботи щодо удосконалення кваліфікації кадрів;

3) забезпечення відповідно до законодавства пільгових категорій населення лікарськими засобами та виробами медичного призначення;

4) організація обліку дітей дошкільного та шкільного віку;

5) подання допомоги випускникам шкіл у працевлаштуванні;

6) забезпечення школярів, які навчаються в державних і комунальних навчальних закладах, безоплатними підручниками, створення умов для самоосвіти;

7) організація роботи щодо запобігання бездоглядності неповнолітніх;

8) вирішення відповідно до законодавства питань про повне державне утримання дітей-сиріт і дітей, які залишилися без піклування батьків, у школах-інтернатах, дитячих будинках, у тому числі сімейного типу, професійно-технічних закладах освіти та утримання за рахунок держави осіб, які мають вади у фізичному чи розумовому розвитку і не можуть навчатися в масових навчальних закладах, у спеціальних навчальних закладах, про надання громадянам пільг на утримання дітей у школах-інтернатах, інтернатах при школах, а також щодо оплати харчування дітей у школах (групах з подовженим днем);

9) вирішення питань про надання неповнолітнім, студентам, пенсіонерам та інвалідам права на безкоштовне і пільгове користування об'єктами культури, фізкультури і спорту, а також визначення порядку компенсації цим закладам вартості послуг, наданих безкоштовно або на пільгових умовах;

11) реєстрація відповідно до законодавства статутів (положень) розташованих на відповідній території закладів охорони здоров'я, навчально-виховних, культурно-освітніх, фізкультурно-оздоровчих закладів незалежно від форм власності; внесення пропозицій до відповідних органів про ліцензування індивідуальної підприємницької діяльності у сфері охорони здоров'я.

Стаття 34. визначено повноваження у сфері соціального захисту населення:

1. До відання виконавчих органів сільських, селищних, міських рад належать:

а) власні (самоврядні) повноваження:

1) встановлення за рахунок власних коштів і благодійних надходжень додаткових до встановлених законодавством гарантій щодо соціального захисту населення;

2) вирішення відповідно до законодавства питань про подання допомоги інвалідам, ветеранам війни та праці, сім'ям загиблих, інвалідам з дитинства, багатодітним сім'ям у будівництві індивідуальних жилих будинків, проведенні капітального ремонту житла, у придбанні будівельних матеріалів; відведення зазначеним особам у першочерговому порядку земельних ділянок для індивідуального будівництва, садівництва та городництва;

3) організація для малозабезпечених громадян похилого віку, інвалідів будинків-інтернатів, побутового обслуговування, продажу товарів у спеціальних магазинах і відділах за соціально доступними цінами, а також безоплатного харчування

б) делеговані повноваження:

1) підготовка і подання на затвердження ради цільових місцевих програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, територіальних програм зайнятості та заходів щодо соціальної захищеності різних груп населення від безробіття, організація їх виконання; участь у розробленні цільових регіональних програм поліпшення стану безпеки і умов праці та виробничого середовища, зайнятості населення, що затверджуються відповідно районними, обласними радами;

2) забезпечення здійснення передбачених законодавством заходів щодо поліпшення житлових і матеріально-побутових умов інвалідів, ветеранів війни та праці, ... сімей, які втратили годувальника, багатодітних сімей, громадян похилого віку, які потребують обслуговування вдома, до влаштування в будинки інвалідів і громадян похилого віку, які мають потребу в цьому, дітей, що залишилися без піклування батьків, на виховання в сім'ї громадян;

3) вирішення відповідно до законодавства питань про надання пільг і допомоги, пов'язаних з охороною материнства і дитинства;

4) вирішення у встановленому законодавством порядку питань опіки і піклування;

7) організація проведення оплачуваних громадських робіт для осіб, зареєстрованих як безробітні, а також учнівської та студентської молоді у вільний від занять час на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до комунальної власності, а також за договорами - на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до інших форм власності;

11) здійснення контролю за поданням відповідно до закону підприємствами, установами та організаціями всіх форм власності відомостей про наявність вільних робочих місць (посад); організація інформування населення про потребу підприємств, установ та організацій усіх форм власності у працівниках;

12) бронювання в порядку, встановленому законом, на підприємствах, в установах та організаціях незалежно від форм власності робочих місць, призначених для працевлаштування осіб, які відповідно до законодавства потребують соціального захисту і не спроможні конкурувати на ринку праці визначення нормативів таких робочих місць; прийняття рішень про створення на підприємствах, в установах та організаціях спеціальних робочих місць для осіб з обмеженою працездатністю, організація професійної підготовки цих осіб; погодження проведення ліквідації таких робочих місць;

13) державна реєстрація місцевих благодійних організацій і фондів, інших неприбуткових організацій ...».

Члени громади повинні знати, які саме повноваження покладені на них державою. Особливо це важливо для аналізу, наскільки ініціатива громади входить у межі повноважень місцевих органів влади.

На підставі наведеного вище можна зробити висновок, що існує реальна необхідність в активізації громад на вирішення проблем дітей, сімей та молоді; існує законодавча база, яка дозволяє це робити. Яким чином активізувати громаду? Варіанти відповідей на це запитання наведені нижче.

4.4. Загальні підходи та етапи моделі активізації громади

Визначень поняття «активізація громади» існує так багато, як і самих громад та організацій, що використовують цей підхід як свою стратегію. Головним завданням такої стратегії є налагодження та підтримка співробітництва, розвиток існуючого потенціалу, надання технічної допомоги заради того, щоб зробити громаду міцнішою.

Аналіз існуючих практик активізації (мобілізації) громади на підтримку сімей і дітей підтверджує, що основою позитивних перетворень є бажання людей зробити щось реальне і корисне для тих, хто поруч.

Активізація громади є поєднанням багатьох процесів, а саме:

- залучення громадян до розуміння та сприйняття факту існування проблем дітей, сімей та молоді у громаді,
- визначення бажаних та можливих для громади шляхів вирішення цих проблем;
- окреслення кола осіб та мережі установ і закладів, які можуть вирішити проблеми, ведення з ними переговорів;
- опанування членами громади вміннями співпрацювати як з органами влади, так і з бізнесом, НДО, зацікавленими особами, які мають певну громадську позицію, для досягнення конкретних цілей;
- розбудова громадських організацій (формальних чи неформальних), які можуть сприяти продовженню намічених планів, уособлюють волю та прагнення громадян, яких вона представляє.

Метою діяльності громади є впровадження розробленої нею ж моделі бажаного майбутнього. Громада краще спрямовує свої зусилля, коли чітко

усвідомлює бажаний і теперішній стани ситуації – тобто для представників громади важливо точно знати, що і для чого вони роблять.

Пропонуємо вашої увазі модель активізації (мобілізації) громади, яка складається з 6-ти етапів.

Першим етапом є створення/формування команди (ініціативної групи).

Другим – формулювання проблеми через аналіз становища дітей, сімей та молоді у конкретному селі.

Третій етап представляє собою розробку можливих реальних кроків у вирішенні чітко окресленої проблеми. До справи залучається більш широке коло партнерів із числа фахівців, які працюють у соціальній сфері, представників місцевих органів самоврядування, жіночих, ветеранських, інших громадських організацій, жителів громади, які аналізують ситуацію і мають досягти згоди у пошуку можливого вирішення проблеми.

Четвертим, надзвичайно важливим етапом, є пошук ресурсної підтримки для забезпечення необхідної діяльності. При цьому ресурсом слід вважати не тільки фінансові та матеріально-технічні цінності, а, насамперед, людській потенціал: фахівців, волонтерів, інших добровільних помічників.

П'ятим етапом є підготовка і прийняття плану реалізації ініціативи.

Шостим, і останнім етапом активізації громади, є впровадження плану, його моніторинг і оцінка.

Зв'язок між етапами реалізації моделі мобілізації громади:

Етап 1 – Створення команди на рівні громади, яка реалізує ініціативу, направлену на покращання становища вразливих категорій дітей, сімей та молоді.

Етап 2 – Команда визначає проблему та аналізує причини, за яких сім'ї та діти потрапляють у складні життєві обставини саме в цій громаді.

Етап 3 – Команда знаходить можливі варіанти розв'язання проблем, які призведуть до зменшення або усунення причин їх виникнення.

Етап 4 – Команда визначає ресурси, потрібні для вирішення проблеми, оцінює громаду з позиції наявних активів.

Етап 5 – Команда розробляє план дій, направлений на впровадження громадської ініціативи.

Етап 6 – Команда впроваджує план, проводить його моніторинг та оцінку.

Етап 1 – Створення команди (ініціативної групи)

Для вирішення будь-якої проблеми необхідне бажання людей, що ґрунтується на певній мотивації. В сучасній Україні найчастіше мотивами для вирішення проблем дітей стають державні документи національного рівня. Так, наприклад, за останні 5 років прийнято багато законодавчих актів національного рівня, спрямованих на вдосконалення системи захисту прав і законних інтересів дітей. Кожен із цих документів обов'язковий до виконання державними органами і закладами. У кожному регіоні розробляються заходи на виконання Загальнодержавної програми "Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини" на період до 2016 року. Тому цілеспрямована робота задля покращання становища дітей на місцях ініціюється органами місцевого самоврядування чи окремими державними установами.

З ініціативою можуть також виступити недержавні організації чи групи громадян. У цьому випадку ми рекомендуємо їм залучати до співпраці державні органи та установи, органи місцевого самоврядування, які дотичні до вирішення соціальних проблем, а саме:

- депутатів місцевих рад,
- представників служби у справах дітей,
- представників центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді,
- представників дитячих садків, шкіл та позашкільних закладів,
- представників ФАП, амбулаторій, аптек та ін.,
- дільничного міліціонера,
- інших поважних і зацікавлених мешканців громади.

Тобто до складу команди (ініціативної групи) можуть входити представники державних структур / закладів, представники формальних і неформальних громадських об'єднань, окремі особистості. Принципово, щоб була сформована команда однодумців, готових об'єднатися заради реалізації певної ініціативи, направленої на покращання становища дітей, молоді та сімей у громаді.

Першим кроком у створенні команди є визначення списку партнерів у громаді. Пропонуємо на ваш розгляд п'ять основних груп людей, які працюючи у партнерстві, можуть забезпечити задоволення загальних потреб дітей.

- *Батьки, піклувальники та сім'ї* є найважливішими для благополуччя дитини, якщо вони підтримують і формують її систему цінностей та поведінку. Громади повинні заохочувати та підтримувати піклувальників у задоволенні потреб дітей та молоді. Громадам також корисна участь батьків у реалізації громадських ініціатив, направлених на виховання здорових та успішних дітей.

- *Діти та молодь* мають багато життєвих сил, цінних якостей та сильних сторін, завдяки яким партнери громади можуть з ними працювати з метою розвитку їхніх спосібностей, надавати їм можливість служити своїй громаді та сприяти її перетворенням.

- *Пересічні члени громади* як дорослі люди повинні у своїх громадах спільно відповідати за піклування та підтримку дітей та сімей. Як наставники – сусіди, службовці, фахівці, представники релігійних громад, вони можуть долучитися до забезпечення здорового та безпечного розвитку дітей. Працюючи разом як учасники та лідери спільних громадських проектів, члени громади можуть підтримувати комплексні стратегії, котрі зміцнюватимуть сім'ї та допомагатимуть дітям повністю розкрити свій потенціал.

- *Фахівці, які надають послуги, співробітники організацій та закладів* як професіонали мають спеціальні навички, що необхідні для успіху

роботи громадських партнерств заради дітей та молоді. Вони також можуть виступати у ролі лідерів, членів або керівників оргкомітетів.

- *Люди, які впливають на закони, традиції, культуру, суспільство*, зокрема обрані посадовці та інші політичні діячі, керівники комерційних структур, духовні, соціальні та наукові лідери – всі вони значною мірою впливають на те, яким чином громади формують та підтримують дітей та молодь. Ці особи можуть внести свій вклад у забезпечення безпеки та благополуччя дітей, підтримуючи громадські ініціативи.

Наступним кроком є формування з представників цих п'яти груп людей команди відданих однодумців, які погодяться об'єднатися заради реалізації певної ініціативи на рівні їхньої громади.

Групу людей можна назвати командою, якщо вони:

- мають спільну мету працювати разом;
- відчують потребу використовувати досвід, вміння та навички кожного з членів команди заради досягнення поставленої мети;
- вірять в те, що вони досягнуть кращих результатів завдяки спільним зусиллям, ніж якби вони працювали окремо;
- несуть спільну відповідальність за досягнуті результати.

На різних етапах реалізації громадської ініціативи команда вирішує різні завдання. На початковому етапі команда визначає ціль та шляхи її досягнення. Потім починається процес обговорення поставлених завдань як всередині команди, так і зовні. Після цього створюється робоча група, яка безпосередньо реалізує намічені заходи, та спеціальна команда, члени якої вирішують проблеми, що виникають у процесі досягнення поставленої мети. На кожному з цих етапів одним із факторів успішності команди є її лідери. Виділяють три категорії людей, яких потрібно обов'язково залучити в команду.

Наявні лідери – люди, котрі займають важливі посади в громаді, представляють організації та бізнес-структури, які інвестують розвиток громади, мають доступ до ЗМІ та до ресурсів.

Потенційні лідери – люди, яких поважають в громаді, котрі готові працювати на користь громади, які відверто висловлюють свої думки та готові отримувати нові знання та навички щодо функціонування їхньої громади, готові виділяти свій вільний час на громадську роботу.

Приховані лідери – люди, яких щиро непокоять важливі проблеми на рівні громади, котрі готові приєднатися до спільних зусиль, яких поважають знайомі та друзі.

Отже, на завершення першого етапу на рівні громади створюється команда, що реалізує ініціативу, направлену на покращання становища вразливих категорій дітей та сімей.

Етап 2 – Аналіз ситуації (визначення проблеми)

Метою етапу аналізу ситуації є визначення потреб і проблем громади щодо підтримки сімей і дітей. Для цього необхідно провести дослідження, побудоване на зборі інформації.

Існує багато методів збирання інформації для оцінювання конкретних соціальних програм. Ці різноманітні методи збирання даних реалізуються за допомогою відповідного інструментарію або методів. Соціологи вважають, що не існує хороших чи поганих методів, є лише методи, що з більшою чи меншою ефективністю дозволяють за даних конкретних умов досягти певних проміжних цілей на шляху до далекої мети.

Із якісних методів найбільш активно використовувались такі:

- фокус-групи;
- гнучкі та глибинні інтерв'ю;
- щоденники спеціалістів, які ведуть індивідуальний прийом клієнтів.

Із кількісних методів:

- стандартизовані опитування: поштові, телефонні, “віч-на-віч”;
- статистичний аналіз стандартизованих форм реєстрації процесу;
- безпосередні вимірювання змін показників здоров’я або поведінки (наприклад зріст, вага, зловживання алкоголем, куріння тощо);
- діагностування хвороб (рівні захворюваності).

Ці методи отримання інформації описані у соціологічній та спеціальній літературі, тому не будемо докладно на них зупинятися.

На рівні сільських громад проведення соціологічних опитувань маловірогідне, доцільно використовувати аналіз статистичних даних, проведення сфокусованих інтерв’ю та групових дискусій.

Статистичні данні існують у кожній громаді, наведемо перелік деяких з них:

- кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (сільрада);
- кількість сімей, які опинилися у складних обставинах, з якими вони не можуть впоратися самотійно (сільрада);
- кількість дітей, які не отримують освіти відповідно віку (школа);
- кількість батьків, позбавлених батьківського піклування (сільрада);
- кількість дітей проти яких були здійснені правопорушення (дільничний міліціонер);
- кількість дітей, які страждають психічними розладами, які повязні з вживанням алкоголю і наркотиків (ФАП);
- кількість абортів, які зробили дівчинки віком до 14 років і віком до 18 років, у тому числі кримінальних (медичні заклади);
- кількість дітей, яких народили ВІЛ-інфіковані матері (медичні заклади);
- кількість дітей у громаді (сільрада).

У додатку 2 наведено перелік показників, які є у статистичному управлінні кожного району. Навчальні та медичні заклади також є джерелом таких даних. Для проведення аналізу необхідно порівняти дані за декілька

років, а також провести порівняння з подібними даними інших сіл, районів, області або країні в цілому.

Членам ініціативної групи необхідно підготувати статистичну інформацію що описує становище дітей, сімей та молоді у громаді, причому зробити аналіз у динаміці – наприклад за 10-15 останніх років.

З цією інформацією необхідно ознайомити потенційних партнерів і запропонувати їм обговорити її, самим визначити найбільш гострі проблеми. Це робиться методом мозкового штурму:

- кожній пропонує свою проблему, яку вважає найбільш актуальною;
- складається перелік усіх запропонованих проблем;
- із загального переліку проблем кожен учасник обговорення відбирає декілька (наприклад, 10);
- підраховується кількість «голосів», які були подані за кожну проблему;
- проблеми ранжуються від більшої до меншої кількості голосів;
- визначаються 10 найбільш рейтингових проблем за якими подальше ведеться обговорення.

Слід пам'ятати, що коли люди самі беруть участь у плануванні проекту, вони по праву вважають себе його співавторами, авторами. Почуття причетності, у свою чергу, породжує відповідальність і бажання направити роботу в сприятливе для проекту русло.

За підсумками обговорення ініціативна група отримує, наприклад, 10 найбільш гострих проблем сімей і дітей у конкретній громаді.

Усі проблеми мають свої причини, тому необхідно встановити причини, які привели до цих проблем – розрахувати причинно-наслідкові зв'язки. Для цього вивчаються причини кожній із актуальних проблем. Наприклад, одна з найгостріших проблем полягає у тому, що багато дітей влаштовують в інтернатні заклади, причини цьому можуть бути такі:

1. небажання родичів брати посиротілих дітей під опіку/ піклування;
2. відсутність чи мала кількість у громаді сімейних форм

влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (прийомних сімей і дитячих домов сімейного типу);

3. недостатня робота з надання послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах, що приводить до того, що діти залишають кризові сім'ї та виховуються в інтернатних закладах;
4. нерозуміння батьками, які віддають своїх дітей до інтернатних закладів, наслідків відсутності сімейного виховання.

Для того, щоб більш детально визначити причини, так званої, інституалізації дітей, необхідно проаналізувати кожную із 4-х «великих» причин. Наведемо приблизний їх аналіз.

Причина «небажання родичів брати посиротілих дітей під опіку/ піклування»:

- відсутність моральної відповідальності за дітей родичів;
- відсутність у членів громади інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам;
- висока ініціатива інтернатних закладів щодо влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернати.

Причина «відсутність чи мала кількість у громаді сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування (прийомних сімей і дитячих домов сімейного типу)»:

- відсутність бажання у членів громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;
- відсутність бажання у керівництва громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;
- недостатня кваліфікація працівників місцевих органів влади щодо організації сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування.

Причина «недостатньої роботи з надання послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах»:

- відсутність фахівців, які можуть надавати допомогу цим категоріям сімей;
- небажання сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, звертатися за допомогою.

Причина «нерозуміння батьками, які віддають своїх дітей до інтернатних закладів, наслідків відсутності сімейного виховання»:

- відсутність інформації про наслідки інтернатного виховання;
- позитивний досвід виховання в інтернатах членів громади.

Після визначення причин другого порядку необхідно проаналізувати можливість впливу на кожну з них. Продовжимо аналіз – складемо загальний перелік причин другого порядку щодо проблеми «багато дітей влаштують в інтернатні заклади», одночасно згрупувати їх на дві групи: 1 - ті, на які можливо вплинути з рівня громади; 2 – ті, на які не можливо вплинути з рівня громади.

Причини, на які можливо спливати з рівня громади:

1. відсутність у членів громади інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам;
2. відсутність бажання у членів громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;
3. відсутність бажання у керівництва громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;
4. недостатня кваліфікація працівників місцевих органів влади щодо організації сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;
5. відсутність фахівців, які можуть надавати допомогу цим категоріям сімей;
6. небажання сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, звертатися за допомогою;
7. відсутність інформації про наслідки інтернатного виховання.

Причини, на які не можливо спливати з рівня громади:

- відсутність моральної відповідальності родичів за дітей;
- висока ініціатива інтернатних закладів щодо влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, в інтернати;
- позитивній досвід виховання в інтернатах членів громади.

Проведений аналіз причинно-наслідкових зв'язків буде використаний ініціативною групою для скління плану реалізації ініціативи.

Ресурси громади

Одним із найбільш потужних засобів активізації громади є складання карти її ресурсів. Слід задокументувати сильні сторони, на яких може базуватися майбутнє громади, зацікавлені сторони можуть підтримати інтерес до виконання роботи. Складання карти можливостей та ресурсів асоціацій, установ, закладів та місцевих комерційних структур може допомогти включити усі ці групи у якості учасників розбудови громади. (більш детальна інформація представлена в описанні етапу 4 – визначення ресурсів)

Інформацію в цих трьох сферах можна збирати паралельно або поетапно, встановивши послідовність збору даних та їх оприлюднення, щоб максимально підвищити обізнаність та забезпечити участь громади.

Члени громади можуть і повинні бути залучені до проведення оцінки. Треба враховувати думки і погляди всіх громадян, включаючи молодь, людей похилого віку, людей з обмеженими можливостями, тих, хто отримує соціальну допомогу.

Інститут з розвитку громад (Asset Based Community Development Institute - ABCD) рекомендує завжди починати зі складання переліку - інвентаризації «талантів, умінь, потенціалу мешканців громади». Оселя за оселею, будинок за будинком, квартал за кварталом фахівці, що займаються розбудовою громади, відкривають, іноді несподівано для себе, безліч індивідуальних талантів та корисних умінь, які до цього часу не використовувалися.

Мешканці громади можуть співпрацювати зі спеціалістами у здійсненні базової оцінки ситуації в громаді щодо забезпечення потреб дітей. Не слід забувати про те, що збір даних використовується для встановлення стосунків та отримання відчуття приналежності до проекту. Це – стратегія. Люди, до яких ви звертаєтесь по інформацію та те, як ви представляєте дані тим, хто підтримує проект, є не менш важливими, ніж сама інформація. Кожного разу будь-яким методом отримуючи інформацію від мешканців, не забувайте розповісти їм про те, як ви будете її представляти та використовувати, та де вони можуть ознайомитися з письмовими результатами її аналізу.

Після того, як інформацію про ресурси, потреби та потенціал громади зібрано, дуже важливо якомога ширше повідомити населенню про те, як насправді громада задовольняє потреби дітей. Таке повідомлення має бути чітким, конкретним та таким, що добре запам'ятовується. Можна залучати засоби масової інформації, щоб підвищити загальну обізнаність населення про становище дітей і сімей, але треба обережно спостерігати за співвідношенням «добрих» та «поганих» новин і зберігати рівновагу.

Щоб викликати більшу зацікавленість та підтримку з боку населення, необхідно включити в повідомлення пояснення проблеми, окреслити можливі рішення та зробити акцент на результатах, які очікуються.

Після формулювання найбільш актуальних проблем дітей в громаді необхідно визначити шляхи їх вирішення. Формулювання проблеми не призведе до її вирішення, якщо не проаналізувати причини виникнення цієї проблеми. Для цього доцільно провести причинно-наслідковий аналіз існування проблем. Зміст аналізу в тому, що кожна проблема є, як правило, комплексною і містить в собі менші проблеми, а вони також мають свої причини.

Складання ресурсів у громаді здійснюється не абстрактно, а для досягнення конкретних завдань. Продовжимо приклад, де визначено 7 причин, на які можливо спливати з рівня громади щодо влаштування дітей в інтернатні

заклади. Проаналізуємо, які партнери необхідні для зменшення причин інституалізації дітей у конкретній громаді.

Таблиця 1

Розробка проблеми «Багато дітей влаштовують в інтернати» до рівня дій на попередження та партнерів, які будуть виконувати ці дії.

Причина	Дія на попередження	Необхідний партнер
1. відсутність у членів громади інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам	Поінформування громад про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам та наслідки інтернатного виховання	Представник місцевій влади – для підготовки матеріалу. Ті, хто буде розповсюджувати цю інформацію – представники місцевих органів влади, вчителі, лікарі, юристи, опікуни/піклувальники та ін.
2. відсутність інформації про наслідки інтернатного виховання		
3. відсутність бажання у членів громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу	Інформаційна кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	Прийомні батьки Батьки-вихователі ДБСТ Волонтери різних вікових і соціальних груп
4. відсутність бажання у керівництва громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу	Навчання керівництва громади щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	Спеціалісти служби у справах дітей і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей т молоді
5. недостатня кваліфікація працівників місцевих органів влади		

щодо створення сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування		
6. відсутність фахівців, які можуть надавати допомогу цим категоріям сімей 7. небажання сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, звертатися за допомогою	Пошук і прийом на роботу фахівців, які можуть кваліфіковано надавати допомогу цим категоріям сімей	Керівництво місцевих органів влади

Аналіз 3-й колонки таблиці дозволяє скласти перелік потенційних партнерів, які зможуть проблему «багато дітей направляються на виховання в інтернати».

- Перелік партнерів такий:
- Батьки-вихователі ДБСТ
- Волонтери різних вікових і соціальних груп
- Вчителі
- Керівництво та представники місцевих органів влади
- Лікарі
- Опікуни/піклувальники
- Прийомні батьки
- Спеціалісти служби у справах дітей

- Спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
- Юристи

Приблизно за такою схемою ініціативна група визначає перелік партнерів, які дозволять вирішити конкретну проблему.

Таким чином, на другому етапі команда визначає проблему та аналізує причини, за яких сім'ї, молодь та діти потрапляють у складні життєві обставини саме в цій громаді.

Задля вирішення великої проблеми необхідно впливати на „дрібні ” причини, які у кінцевому результаті і є причинами великої проблеми. Для цього необхідно скласти перелік усіх причин, вибрати з них ті, на які можна або вплинути, або та знайти ресурси впливу на них, таким чином визначити шляхи вирішення проблеми. А це вже наступний етап реалізації моделі.

Етап 3 – Досягнення згоди у визначенні шляхів вирішення проблеми

До цього етапу команда вже визначила, які основні проблеми існують на рівні її громади і поставила запитання: а яким саме чином можливо змінити ситуацію на краще? Дуже важливо зрозуміти, що проблеми накопичуються в громадах роками, а тому їх неможливо вирішити дуже швидко. Спочатку потрібно знайти короткотривалі рішення, так звані «швидкі перемоги», які стануть додатковим стимулом у просуванні вперед та розширенні кола партнерів, залучених до реалізації ініціативи. Після цього починається втілення довготривалих рішень, реалізація яких призведе до покращання ситуації на рівні громади.

Визначаючи шляхи вирішення проблеми, необхідно використовувати методи прийняття рішень, які сприяють підвищенню рівня зацікавленості та залучення всіх членів команди. Починати потрібно з проведення «мозкового штурму». Використання «мозкового штурму» дозволить окреслити велике коло можливостей та почути думки щодо шляхів вирішення проблеми. Інколи окрема людина, або група людей, висловлюються «першими», або

«голосніше за всіх» пропонують варіант вирішення проблеми, і він відразу приймається. Необов'язково перша пропозиція буде доречною. Потрібно зібрати якомога більше нових думок та поглядів, і в цьому допоможе метод «мозкового штурму». Потрібно пам'ятати, «якщо ми постійно робитимемо те, що й робили завжди, то ми і отримаємо те, що постійно отримували».

Варіанти прийняття рішень можуть бути різними. В деяких громадах люди звикли, що хтось «відповідальний» прийме за них рішення. Інколи це дійсно єдиний можливий шлях прийняття рішень. Але потрібно мати на увазі, що в процесі мобілізації громади потрібно використовувати й інші шляхи прийняття рішень членами громади.

Саме на третьому етапі команда знаходить можливі варіанти вирішення проблем, які призведуть до зменшення або усунення причин їх виникнення

Етап 4 – Визначення ресурсів громади

На цьому етапі зацікавлені сторони / учасники визначають місцеві ресурси, якими вони зможуть скористатися при вирішенні проблем саме на рівні їхньої громади та саме з метою покращення становища уразливих категорій дітей та сімей. Складаючи перелік ресурсів, дуже важливо робити це з огляду на існуючі ресурси всупереч погляду на громаду з точки зору «дефіциту» ресурсів. Ставлення та мислення на основі позитивного підходу «ми це маємо», в протилежність негативного «в нас цього немає», допоможе відійти від принципу «ми залежимо від обставин» та «за це відповідає інший».

Навчившись правильно вирішувати одну проблему на рівні громади (у нашому випадку - як допомогти уразливим сім'ям та дітям), громада зможемо таким же чином вирішувати й інші проблеми. Дуже часто люди схиляються до вирішення проблеми з точки зору своїх потреб; вони розповідають про всі негаразди, про все, що не спрацьовує, про інших людей, про те, що треба зробити. Результатом цього є те, що такі люди очікують, що

хтось (зовнішні експерти та професіонали) вирішить їхню проблему замість них самих. Фахівці та експерти дійсно можуть бути дуже корисними, вони відкривають нові можливості та ресурси, але потрібно враховувати, що їхній час та ресурси обмежені, та їхнє ставлення до проблеми та шляхів її вирішення відрізняється від підходів самих членів громади.

Об'єктивно оцінивши ситуацію, команда на четвертому етапі визначає ресурси, що потрібні для вирішення проблеми, та визначає, за якими позиціями громада може бути найбільш активною у вирішенні проблем.

Складання ресурсів у громаді здійснюється не абстрактно, а для досягнення конкретних завдань. Продовжимо приклад, якій почато у розділі 3.2, де визначено 7 причин, на які можливо впливати з рівня громади. Проаналізуємо, які партнери необхідні для зменшення причин інституалізації дітей у конкретній громаді.

Таблиця 2

Розробка проблеми «Багато дітей влаштовують в інтернати» до рівня дій на попередження та партнерів, які будуть виконувати ці дії.

Причина	Дія на попередження	Необхідний партнер
1. відсутність у членів громади інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам	Поінформування громад про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам та наслідки інтернатного виховання	Представник місцевій влади – для підготовки матеріалу.
2. відсутність інформації про наслідки інтернатного виховання;		Ті, хто буде розповсюджувати цю інформацію – представники місцевих органів влади, вчителі, лікарі, юристи, опікуни/піклувальники та ін.
3. відсутність бажання у членів	Інформаційна кампанія щодо створення	Прийомні батьки; Батьки-вихователі

громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу;	прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	ДБСТ; Волонтери різних вікових і соціальних груп
4. відсутність бажання у керівництва громади створювати прийомні сім'ї та дитячі будинки сімейного типу; 5. недостатня кваліфікація працівників місцевих органів влади щодо сімейних форм влаштування дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування;	Навчання керівництва громади щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	Спеціалісти служби у справах дітей і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
6. відсутність фахівців, які можуть надавати допомогу цим категоріям сімей; 7. небажання сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, звертатися за допомогою;	Пошук і прийом на роботу фахівців, які можуть кваліфіковано надавати допомогу цим категоріям сімей	Керівництво місцевих органів влади

Аналіз 3-й колонки таблиці дозволяє скласти перелік потенційних партнерів, які зможуть проблему «багато дітей направляються на виховання в інтернати».

Перелік партнерів такий:

- Батьки-вихователі ДБСТ
- Волонтери різних вікових і соціальних груп
- Вчителі
- Керівництво та представники місцевих органів влади
- Лікарі
- Опікуни/піклувальники
- Прийомні батьки
- Спеціалісти служби у справах дітей
- Спеціалісти центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
- Юристи

Приблизно за такою схемою ініціативна група визначає перелік партнерів, які дозволять вирішити конкретну проблему.

Етап 5 – Розробка плану дій

Завданням команди на цьому етапі є розробка плану дій з упровадження громадської ініціативи, в якому визначені задачі, заходи, терміни виконання, відповідальні люди та ресурси. У нашому випадку мова йдеться про реалізацію громадської ініціативи, направленої на поліпшення становища уразливих категорій дітей та сімей в громаді. План має бути розроблений з урахуванням життєздатності та сталості запропонованих ініціатив.

План – це заздалегідь визначена програма дій, необхідний для того, щоб:

- досягати більшого за рахунок меншої кількості зусиль та ресурсів;
- знизити перешкоди на шляху до визначеної мети;
- впливати на ситуацію, а не навпаки;
- визначити майбутні напрямки роботи, можливості та перешкоди;
- скоординувати діяльність зацікавлених сторін.

План дій має містити відповіді на запитання:

ЩО ? – які дії слід вчинити?

ХТО ? – хто виконує завдання, спільно з ким діє?

КОЛИ? – впродовж якого терміну або до якого моменту слід виконати завдання?

НАВІЩО ? – який результат очікується після виконання завдання?

Ефективний план дій

- ґрунтується на реальних потребах;
- враховує наявні ресурси;
- забезпечує контроль за виконанням;
- містить очікуваний результат.

Команда має визначитися щодо терміну реалізації плану дій. У міжнародній практиці типовим є написання плану, розрахованого на 3–5 років. Для деяких груп, особливо на початковому етапі, легшим є розробка плану, розрахованого на рік.

Першим кроком у процесі складання плану дій необхідно визначити, хто саме буде займатися його розробкою: чи будуть цим займатися 1–2 людини, а потім збирати коментарі від інших членів громади; чи буде сформована спеціальна робоча група, завданням якої буде написання плану дій.

У будь-якому разі, коли робочий варіант плану буде готовий, всі зацікавлені особи – партнери, члени команди, інші мають висловити свої коментарі та внести правки.

Існують різноманітні формати написання плану дій з упровадження громадських ініціатив. Багато з них побудовані таким саме чином, як і стратегічні плани розвитку організацій або бізнес-плани комерційних структур.

В Україні розповсюдженою форма складання планів, яка наведено у таблиці 3

Таблиця 3

Форма складання плану

№ позиції	Назва заходу	Термін виконання	Відповідальні	Очікувані результати

Часто у позиції „відповідальні” може бути декілька організацій чи конкретних осіб. У такому разі є важливим наступне: той (та організація), хто стоїть у переліку виконавців першим, є головним виконавцем, відповідає та координує роботу інших. Крім того, у цієї позиції повинні бути назви конкретних закладів, організацій, а за потреби – і прізвища осіб.

Розробка плану реалізації ініціативи є продовження попередніх видів роботи (етап 2 ф 4) і міститься у таблиці 1 «Розробка проблеми «Багато дітей влаштовують в інтернати» до рівня дій на попередження та партнерів, які будуть виконувати ці дії».

У таблиці 4 наведено операціоналізація дій на попередження проблеми до рівня складових плану дій.

Таблиця 4

Розробка складових плану дій щодо пом'якшення проблеми
«Багато дітей влаштовують в інтернати»

Дії на пом'якшення проблем	Складові плану
Поінформування громад про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам наслідки інтернатного виховання	1) Підготовка інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам 2) Підготовка інформації про наслідки інтернатного виховання 3) Розповсюдження серед населення громади інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам 4) Розповсюдження серед населення громади

	інформації про наслідки інтернатного виховання
Інформаційна кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	1) Розробка інформаційної кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу 2) Реалізація плану інформаційної кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (за окремим планом)
Навчання керівництва громади щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	1) Навчання керівництва громади щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу
Пошук і прийом на роботу фахівців, які можуть кваліфіковано надавати допомогу цим категоріям сімей	1) Прийняття рішення органом місцевого самоврядування щодо необхідності фінансування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям 2) Пошук і працевлаштування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям

Після того як будуть напрацьовані складові плану необхідно обговорити їх з представниками партнерів з метою узгодження конкретних виконавців окремих позицій та рівня співпраці.

Кожен партнер має визначити, що саме і в які строки він буде робити, які для цього необхідні ресурси (людські та матеріальні). Тільки після цього розробляється план дій.

Повернемося до попереднього розділу та опрацюємо, як приклад, складові плану щодо зменшення кількості дітей конкретної громади, які виховуються в інтернатних закладах (таблиця 5).

Автори пропонують не визначати терміни виконання, тому що вони будуть залежить від термінів початку процесу.

У позиції „відповідальні” може бути декілька організацій чи конкретних осіб. У такому випадку важливо наступне: той (та організація), хто стоїть у переліку виконавців першим є головним виконавцем , відповідає та координує роботу інших. Крім того у цієї позиції повинні бути назви конкретних закладів, організацій чи прізвища осіб.

**Приклад складання плану громади з питань зменшення кількості дітей,
що виховуються в інтернатних закладах**

№ позиції	Назва заходу	Термін виконання	Відповідальні	Очікувані результати
1	Підготовка інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам		Секретар сільради	Підготовлено інформація про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам
2	Підготовка інформації про наслідки інтернатного виховання		Представники шкіл, інтернатних закладів (назвати конкретні заклади), колишні випускники інтернатних закладів	Підготовлено інформацію про вплив виховання в інтернатних закладів на майбутнє життя людини
3	Розповсюдження серед населення громади інформації про матеріальні виплати опікунам та		Секретарі сільських рад, вчителі, лікарі, юристи, опікуни/піклувальники та ін.	Розповсюджено серед населення громади інформація про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам

	піклувальникам			
4	Розповсюдження серед населення громади інформації про наслідки інтернатного виховання		Секретарі сільських рад, вчителі, лікарі, юристи, опікуни/піклувальники та ін.	Розповсюджено серед населення громади інформація про вплив виховання в інтернатних закладів на майбутнє життя людини
5	Розробка інформаційної кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу		Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; прийомні батьки; батьки-вихователі ДБСТ; волонтери різних вікових і соціальних груп;	Розроблена інформаційна кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу
6	Реалізація плану інформаційної кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (за окремим планом)		Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді; прийомні батьки; батьки-вихователі ДБСТ; волонтери різних вікових і соціальних груп;	Реалізована інформаційна кампанія щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу

7	Навчання керівництва громади щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу		Служба у справах дітей, центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, представники громадських організацій (назвати конкретні організації)	Проведено навчання керівництва громади щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу (Уточнити)
8	Прийняття рішення органом місцевого самоврядування щодо необхідності фінансування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям		Орган місцевого самоврядування (сільрада, райдержадміністрація чи міствиконком)	Прийнято рішення органом місцевого самоврядування (уточнити якого) щодо необхідності фінансування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям
9	Пошук і працевлаштування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям		Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді чи сільрада	Працевлаштоване фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям

В „очікуваних результатах” треба як можна конкретно вказувати що саме буде зроблено. Наприклад у позиція „навчання керівництва громади щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу” слід уточнити кого саме будуть навчати: чи це будуть члени сільської ради, чи працівники районної державної адміністрації, чи працівники міст виконкому.

Проект плану обов’язково слід обговорити зі всіма партнерами, що задіяні у його виконанні, і тільки після цього затвердити.

Таким чином, на п’ятому етапі команда розробляє план дій, направлений на впровадження громадської ініціативи.

Етап 6 – Моніторинг та оцінка процесу впровадження

Професійний моніторинг та оцінка проводяться спеціалістами, які отримали спеціальну професійну підготовку. Вони, ймовірно, мають цілий перелік інструментів та методів проведення оцінки, але члени громади / зацікавлені особи також можуть здійснювати цей процес.

Яким чином? Сформууйте робочу групу із 3-10 зацікавлених осіб. При формуванні робочої групи має бути врахований принцип міжсекторального співробітництва та встановлені дружні стосунки між членами групи. Така робоча група формується на початку реалізації ініціативи, коли визначені цілі та пріоритети, та діє протягом реалізації всього проекту / ініціативи.

Спочатку робоча група знайомиться з існуючою інформацією про реальний стан справ щодо проблеми, на рішення якої спрямована ініціатива, наприклад, становище дітей в конкретній громаді. Потім створена робоча група розробляє перший варіант показників / індикаторів. До відбору остаточних показників / індикаторів необхідно залучити більш широке коло зацікавлених осіб. Обрані індикатори мають бути показовими щодо характеристики досягнутого прогресу та теперішнього стану справ. Треба переконатися, що відібрані такі індикатори, за якими можна зібрати інформацію. Збирати інформацію потрібно на регулярній основі та вносити корективи мірою необхідності.

Показники / Індикатори – це вимірювальні системи, які розробляються та вивчаються членами громади з метою отримання достовірної та прозорої інформації про минулі напрямки розвитку та теперішній стан справ. Отримана інформація використовується для корегування плану впровадження громадських ініціатив.

Кращий досвід свідчить про те, що необхідно регулярно оприлюднювати звіт за індикаторами та використовувати його для інформування членів громади.

Для отримання об'єктивної та всебічної оцінки важливим є застосування внутрішньої оцінки.

Внутрішня оцінка плану має бути постійним процесом реакції впровадження та реалізації плану. Внутрішня оцінка характеризується тим, що її здійснюють учасники команди. При цьому оцінка спрямована на удосконалення процесу реалізації. Методи дослідження найрізноманітніші: фокус-групи, глибинні інтерв'ю, анкетування тощо. Досвід показує, що процес внутрішньої оцінки підвищує відповідальність керівників за процес та підсумки оцінки.

Оцінювання плану має бути заплановано ще на етапі його розробки. Це дасть можливість здійснити оцінювання як комплексний процес, забезпечить більш високу достовірність та об'єктивність результатів.

Технологічно схема оцінювання може бути представлена як послідовність кроків.

Перший крок – взаємозв'язок планування та оцінювання. Оцінювання є складовою частиною реалізації плану і здійснюється протягом усіх його стадій, тому оцінювання обов'язково потрібно включати до плану, а також передбачити критерії та терміни оцінювання.

Другий крок – формулювання програми оцінювання, що є комплексним соціологічним дослідженням. Як будь-яка програма, вона повинна містити мету, завдання, план, методи оцінювання, терміни реалізації, кількісні та якісні критерії, інструментарій збору інформації. У процесі оцінювання плану можуть

бути виявлені результати, не передбачені на вихідному етапі, але які можуть стати метою подальшого впровадження даного плану. Завдання будь-якого оцінювання має бути визначене і спрямоване на розробку конкретних рекомендацій щодо удосконалення проекту, уточнення чи розширення. Необхідно спланувати, на кого мають бути розраховані рекомендації на кожному з етапів оцінювання - на ініціативну групу; соціальних працівників або волонтерів, які безпосередньо надають послуги; дітей та сімей; донорів або тих, хто приймав рішення, щодо доцільності фінансування плану, необхідності його розширення чи зміни.

Третій крок – розробка інструментарію оцінювання. Інструментарій - це плани інтерв'ю, завдання для спостереження, анкети, сценарії фокус-груп, інструкції та методичні рекомендації до процедури збору інформації тощо.

Інструментарій має бути конкретним і зрозумілим та виходити з необхідності знайти відповіді на основні запитання, що стосуються досягнення мети за планом.

Четвертий крок – аналіз поточної та підсумкової звітності. Для оцінювання доцільно розробити схему аналізу звітності.

П'ятий крок – узагальнення всієї отриманої інформації, підготовка висновків та рекомендацій, планування наступних кроків оцінювання, коригування плану.

Тобто для оцінки реалізації плану дій необхідно розробити план його оцінки, який також слід включити у план дій.

Форма складання плану оцінки

<i>№ позиції</i>	<i>Назва заходу</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Відповідальні</i>	<i>Очікувані результати</i>
	Проведення оцінки реалізації плану (за окремим планом)	Протягом реалізації проекту	Ініціативна група (потрібно написати прізвища)	План постійно оцінюється і коректується в аспекті підвищення ефективності діяльності

Продовжимо нашу роботу на прикладі про необхідність зменшення кількості дітей громади, які виховуються в інтернатних закладах.

Таблиця 6

**Приклад плану ОЦІНКИ плану активізації громади з питань зменшення кількості дітей,
що виховуються в інтернатних закладах**

<i>№ позиції ї</i>	<i>Назва заходу</i>	<i>Термін виконання</i>	<i>Форма оцінки/ зняття інформації</i>	<i>Відповідальні</i>	<i>Очікувані результати оцінки</i>
1	Підготовка інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам	Після підготовки матеріалів	Експертне оцінювання матеріалів кваліфікованим фахівцем	Ініціативна група та залучені фахівці	Інформація є стислою, інформативною, доступною для пересічних громадян
2	Підготовка інформації про наслідки інтернатного виховання	Після підготовки матеріалів	Експертне оцінювання матеріалів кваліфікованим фахівцем	Ініціативна група та залучені фахівці	Інформація є стислою, інформативною, доступною для пересічних громадян

3	Розповсюдження серед населення громади інформації про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам	Після завершення розповсюдження	Гнучке випадкове опитування членів громади	Ініціативна група	Пересічні громадяни знають про матеріальні виплати опікунам та піклувальникам
4	Розповсюдження серед населення громади інформації про наслідки інтернатного виховання	Після завершення розповсюдження	Гнучке випадкове опитування членів громади	Ініціативна група	Пересічні громадяни знають про наслідки інтернатного виховання
5	Розробка та реалізація плану інформаційної кампанії щодо створення прийомних сімей та дитячих будинків	Періодично у ході інформаційної кампанії	Гнучке випадкове опитування членів громади	Ініціативна група	Пересічні громадяни знають про умови створення прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу

	сімейного типу (за окремим планом)				
7	Навчання керівництва громади щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу	Після закінчення навчання	Заклучна бесіда при підведенні підсумків навчання	Служба у справах дітей	Учасники навчання отримали досить інформації щодо створювання прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу
8	Прийняття рішення органом місцевого самоврядування щодо необхідності фінансування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям	Після прийняття рішення	Аналіз прийнятого документа	Ініціативна група	Прийняти рішення, яке дозволяє прийняти на роботу фахівця необхідній кваліфікації
9	Пошук і	Через 2 місяці після	Наявність фахівця	Ініціативна група	Кваліфікований

	працевлаштування фахівця з питань допомоги кризовим сім'ям	початку фінансування ставки фахівця	та перевірка його кваліфікації за документами		фахівець з питань допомоги кризовим сім'ям працює у громаді
--	---	---	---	--	--

Таким чином, на шостому етапі команда впроваджує план, проводить його моніторинг та оцінку.

Наведені вищі етапи активізації громади доцільні у тому випадку, коли робота починається в самого початку. У більшості наших сільських громад ядро ініціативної групи вже існую і тому процес може бути скороченим – без першого етапу. Якщо проблема, яка потребує вирішення також визначена, то процес активізації громади починається з третього етапу.

РОЗДІЛ 4. НОРМАТИВНЕ ТА ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ТА СЕЛИЩНИХ ЦЕНТРІВ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ

4.1. Законодавство з питань соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю в громаді

Питання створення умов для надання адресних та якісних соціальних послуг безпосередньо у місцях проживання населення є надзвичайно важливим та актуальним. Що ж у цьому напрямі вже врегульовано в нормативно-правовому та організаційному аспектах?

Згідно із ст. 17 Закону України «Про соціальну роботу з сім'ями, дітьми та молоддю» здійснення соціальної роботи з сім'ям, дітьми та молоддю покладається на центри соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центри), діяльність яких регулюється Загальним положенням про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 27.08.2004 року № 1126 «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю». Зазначеним положенням визначено, що центри – це спеціальні заклади, що забезпечують організацію та проведення у відповідних територіальних громадах соціальної роботи із соціально незахищеними категоріями сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Послуги, що надаються центрами є державними послугами і здійснюються на безоплатній основі, а питання надання центрами соціальних послуг також регулюється і Законом України «Про соціальні послуги».

Зазначеним законом до суб'єктів соціальної роботи віднесено і фахівців з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які є особами зі спеціальною освітою відповідно до вимог центрального органу виконавчої влади у справах сімей, дітей та молоді. Основні права та обов'язки фахівця

з соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю визначені в Типовій посадовій інструкції фахівця із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, затвердженій наказом Мінсім'ямолодьспорту від 23.12.2009 № 4410.

Мережа центрів налічує близько 1900 одиниць і складається з республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів, з яких районні, міські, районні у містах, селищні та сільські центри здійснюють соціальну роботу безпосередньо в громадах.

Основними функціями районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів визначені:

- 1) проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги, шляхом їх виявлення, обліку та вивчення потреб, планування та визначення методів допомоги, надання соціальних послуг, забезпечення за необхідності соціального супроводу;

- 2) сприяння розвитку та підтримці сімейних форм влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, шляхом пошуку та підбору кандидатів у прийомні батьки, батьки-вихователі та направлення їх на навчання; навчання та підготовки кандидатів в опікуни та піклувальники за направленням служб у справах дітей; соціального супроводження прийомної сім'ї та дитячого будинку сімейного типу;

- 3) проведення у сім'ях, серед дітей та молоді за місцем проживання інформаційно-просвітницької роботи, спрямованої на формування стандартів позитивної поведінки, здорового способу життя шляхом поширення соціальної реклами і проведення консультацій;

- 4) забезпечення проведення на належному рівні соціальної роботи, запобігання професійним ризикам шляхом організації навчання соціальних працівників, наставництва та професійної підтримки на робочому місці;

5) виконання інших функцій відповідно до покладених на центри завдань.

Крім того, для забезпечення ефективної роботи в громаді з різними категоріями сімей, дітей та молоді центри можуть утворювати спеціалізовані формування. Згідно з наказом Мінсім'ямолодьспорту від 03.03.10 № 590 затверджено Примірне положення про спеціалізоване формування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та рекомендовано міським, районним у містах, селищним і сільським центрам створювати спеціалізовані формування відповідно до потреб територіальної громади. Зокрема, визначено такий перелік спеціалізованих формувань центрів:

- служба соціальної підтримки сімей,
- служба “Телефон Довіри”,
- інформаційно-тренінговий центр,
- школа волонтерів,
- консультаційний пункт у пологових стаціонарах,
- жіночих консультаціях та будинках дитини,
- служба соціально-профілактичної роботи, мобільний консультаційний пункт соціальної роботи.

Міські, районні у містах, селищні та сільські центри утворюються, реорганізуються та ліквідуються відповідною радою, а районні, районні у мм. Києві та Севастополі центри – відповідною районною держадміністрацією, а їх штатна чисельність встановлюється згідно з нормативами, визначеними наказом Мінсім'ямолодьспорту від 06.09.2005 № 1886 «Про затвердження Типових структури і штатів республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді».

Сьогодні згідно з розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.12.1994 року № 9-р працівники центрів віднесені до відповідних категорій державних службовців. Директори районних у м. Києві та Севастополі центрів призначаються на посаду та звільняються з посади головами районних у м. Києві та Севастополі держадміністрацій за погодженням з Держсоцслужбою за поданням Київського та Севастопольського міських центрів, а директори районних, міських, районних у містах, селищних і сільських центрів призначається на посаду і звільняється з посади відповідно головами райдержадміністрацій, міськими головами, головами районних у містах рад, селищними, сільськими головами за погодженням відповідно з республіканським (Автономної Республіки Крим), обласними центрами. Зазначена процедура регулюється відповідним порядком погодження призначення на посади та звільнення з посад директорів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх заступників, який затверджений наказом Мінсім'ямолодьспорту від 14.10.2005 № 2364. Крім того, директори центрів, які здійснюють соціальну роботу в громаді, мають відповідати кваліфікаційній характеристиці посад „директор міського, районного, районного у містах, селищного та сільського центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді”, яка затверджена наказом Мінсім'ямолодьспорту від 09.11.2006 № 3790.

Одним із важливих питань в організації та здійсненні соціальної роботи в громаді – це питання її фінансування. Так, згідно з діючим законодавством діяльність центрів фінансується за рахунок коштів, передбачених у місцевих бюджетах за відповідним кодом бюджетної класифікації видатків, та інших джерел. Слід також відмітити, що згідно із статтею 89 Бюджетного кодексу України (в редакції від 08.07.2010 року, що набирає чинності 01.01.2011 року) до видатків, що здійснюються з районних бюджетів та бюджетів міст республіканського Автономної Республіки Крим і обласного значення та враховуються при визначенні

обсягу міжбюджетних трансфертів, належать і видатки на районні та міські програми і заходи щодо реалізації державної політики стосовно дітей, молоді, жінок, сім'ї, у тому числі утримання та програми районних і міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

Слід зазначити, що згідно із Загальним положенням про центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді міські, районні у містах, селищні та сільські центри під час виконання покладених на них завдань:

- взаємодіють з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, а також фізичними особами;
- сприяють громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян у реалізації соціально значущих ініціатив і проектів;
- залучають благодійні організації, громадські організації, суб'єкти господарювання, які провадять підприємницьку діяльність, до розв'язання актуальних соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді;
- здійснюють заходи щодо розроблення та поширення соціальної реклами та організації роботи із засобами масової інформації;
- сприяють волонтерській діяльності у сфері надання соціальних послуг;
- ведуть облік проведеної соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, готують статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з питань, що належать до їх компетенції;
- проводять соціологічні дослідження та опитування з метою визначення проблем сім'ї, дітей та молоді;
- залучають міжнародну фінансову та технічну допомогу, міжнародні гранти, а також надають гуманітарну та іншу допомогу сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

Також відповідно до вищезгаданого Загального положення визначено, що центри мають право:

- вносити Держсоцслужбі, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

- подавати пропозиції до проектів відповідних бюджетів з питань, що належать до їх компетенції;

- укладати в установленому порядку договори з підприємствами, установами та організаціями, в тому числі іноземними, а також з волонтерами, про проведення робіт, спрямованих на виконання покладених на них завдань;

- залучати спеціалістів підприємств, установ та організацій за погодженням з їх керівниками для розгляду питань, що належать до компетенції центрів;

- одержувати від підприємств, установ та організацій інформацію з питань, що належать до їх компетенції;

- проводити аналіз, експертизу та здійснювати нагляд, контроль за виконанням соціальних програм і проектів, умовами життєдіяльності, моральним, психологічним та фізичним станом сімей, дітей та молоді, вживати заходів до забезпечення захисту їх прав, свобод і законних інтересів;

- порушувати клопотання про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства з питань проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю;

- здійснювати захист прав та інтересів осіб, посередництво у представництві інтересів сімей, дітей та молоді.

Перелік основних нормативно-правових актів, які регулюють питання організації та проведення соціальної роботи з різними категоріями сімей, дітей та молоді у громаді, наведені у додатку 1.

5.2. Організація діяльності сільських та селищних центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді

Відповідно до Закону України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Указу Президента України від 23.06.2001 р. “Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю і сім'ями”, постанови Кабінету Міністрів України від 03.10.2001 р. “Про розвиток центрів соціальних служб для молоді” в Україні було започатковано створення сільських та селищних центрів соціальних служб для молоді.

Селищний/сільський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є спеціальним закладом, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги. Селищний/сільський центр утворюється, реорганізується і ліквідується селищною/сільською радою.

Основними завданнями селищного/сільського центру є:

- 1) участь у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм шляхом проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу та патронажу, соціальної профілактики і реабілітації;
- 2) створення спеціалізованих формувань та забезпечення їх функціонування;
- 3) залучення громадськості до проведення роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, підтримка та розвиток волонтерського руху тощо.

Селищний/сільський центр, що має статус юридичної особи, створюється рішенням селищної/сільської ради і здійснює свою діяльність відповідно до Положення про селищний/сільський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (зі статусом юридичної особи), що затверджується селищною/сільською радою за погодженням з районним (обласним) центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (додаток 4).

Діяльність селищного/сільського центру фінансується за рахунок коштів, передбачених у місцевому бюджеті. Селищна (сільська) рада чи її виконавчий орган забезпечує центр приміщенням, засобами зв'язку, меблями, оргтехнікою та транспортними засобами, необхідними для виконання його завдань.

Селищний/сільський центр СССДМ може бути створено як підрозділ, що не має статусу юридичної особи. У такому разі центр діє в структурі виконавчого органу селищної/сільської ради, не є юридичною особою і користується юридичним статусом юридичної особи виконавчого органу. Діяльність центру регулюється Положенням про селищний/сільський центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (без статусу юридичної особи), що затверджується селищною/сільською радою за погодженням з регіональним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (додаток 5).

Робота центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді в сільській місцевості може здійснюватися через організацію філій районних центрів у сільських поселеннях.

Філія районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді є структурним підрозділом районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги на території відповідної селищної (сільської) ради. Створення та забезпечення діяльності філії здійснюється відповідно з Положенням про філію районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у селі (селищі) (додаток 7), що затверджується наказом районного ЦСССДМ (додаток 8).

Керівником філії є спеціаліст I категорії районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який призначається на посаду і звільняється з посади відповідно директором районного центру

соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, і діє на підставі посадової інструкції.

Одними з перших центри соціальних служб виникли у Миколаївській та Рівненській областях.

На забезпечення підвищення ефективності соціальної роботи з сільською та студентською молоддю було прийнято розпорядження Рівненської обласної адміністрації, що зобов'язувало голів районних адміністрацій створити в селищних, сільських радах центри соціальних служб та затверджувало примірне положення про селищний, сільський ЦСССДМ (додаток 9).

Цим же положенням було затверджено структуру діяльності та підпорядкованості органів, що здійснюють реалізацію державної молодіжної політики в області. Відповідно до затвердженої структури селищний, сільський центр СССДМ проводить соціальну роботу з молоддю віком 14–35 років та координує роботу з питань соціальної підтримки молоді працівників культурно-дозвілєвого комплексу та соціального педагога загальноосвітнього навчального закладу.

Відділ у справах сім'ї та молоді райдержадміністрації, міськвиконкому, районний, міський/районний центр СССДМ координує роботу та надає організаційно-методичну допомогу селищним, сільським центрам СССДМ. При відділах у справах сім'ї та молоді райдержадміністрацій, міськвиконкомів, селищних та сільських радах створюються відповідні ради з питань молодіжної політики, як консультативно-дорадчий орган, мета якого сприяти постійному вдосконаленню державної молодіжної політики у відповідному регіоні, забезпечувати узгодженість дій у вирішенні питань, пов'язаних з життям молоді та участю її у всіх сферах життя суспільства.

Спеціалістами Рівненського обласного ЦСССДМ розроблена ***Пам'ятка щодо створення та діяльності селищного (сільського) центру***

соціальних служб для молоді, що стане в пригоді спеціалістам, які тільки починають свою роботу та яка включає в себе:

1. Рішення про створення центру, положення про центр СССДМ.
2. Регламент роботи центру, посадова інструкція (особистий підпис).
3. Організація робочого місця (кабінет, меблі, виставка методичної літератури та наочних матеріалів, оформлення стендів).
4. Оформлення вивіски про селищний (сільський) центр СССДМ.
5. Вивчення нормативно-правової бази (положення про центр СССДМ, посадова інструкція, інструкція обліку роботи з клієнтами в центрах СССДМ, глосарій проблем клієнтів центрів СССДМ, види послуг центрів СССДМ, порядок здійснення соціального супроводу неблагополучних сімей, примірний план роботи обласного ЦСССДМ).
6. Ведення документації діловодства згідно з номенклатурою справ ЦСССДМ (заведення папок, журналів реєстрації).
7. Створення банків даних різних категорій дітей, молоді та сімей (діти-сироти (до 18 років), діти-інваліди (до 18 років), молоді люди з вадами здоров'я (до 28 років), творчо обдарована молодь (до 28 років), неповнолітні, схильні до правопорушень, неблагополучні, багатодітні та кризові сім'ї).
8. Інформаційно-рекламне забезпечення діяльності сільського ЦСССДМ (розповсюдження інформаційно-рекламних матеріалів по школах, клубах, бібліотеках і т. д., подання матеріалів у засоби масової інформації).
9. Здійснення соціального супроводу неблагополучних сімей (акт обстеження умов проживання, заведення картки клієнта, складання індивідуального плану роботи (супроводу) з сім'єю).
10. Здійснення соціального супроводу дітей-сиріт, дітей-інвалідів (акт обстеження умов проживання, заведення картки клієнта, складання індивідуального плану роботи (супроводу) з сім'єю).

11. Створення інформаційно-консультативного пункту на базі центру СССДМ.

12. Залучення соціально-активної молоді села до організації змістовного дозвілля (організація клубів за інтересами, гуртків творчо обдарованої молоді, організація участі молоді села в районних та обласних конкурсах, фестивалях, виставках та ін.), соціального супроводу окремих категорій молоді.

13. Співпраця з педагогічним колективом (списки дітей, які прогулюють уроки, стоять на внутрішкільному обліку; індивідуальні плани роботи з ними).

14. Робота з депутатами сільської (селищної) ради з питань матеріального забезпечення вирішення молодіжних проблем.

Спеціалістом селищного/сільського центру СССДМ формується **соціальний паспорт села**, що дозволяє відслідковувати напрями соціальної роботи спеціаліста, необхідність залучення спеціалістів районних ЦСССДМ та представників інших державних органів. Соціальний паспорт села є банком даних соціально незахищених категорій сімей, дітей та молоді даного населеного пункту і вміщує відомості про такі категорії:

- 1) діти від 0 до 18 років;
- 2) молодь віком від 18 до 30 років;
- 3) діти та молодь із функціональними обмеженнями;
- 4) діти-сироти, діти, позбавлені батьківського піклування;
- 5) діти та молодь, що постраждали внаслідок аварії на ЧАЕС;
- 6) діти та молодь, схильні до правопорушень;
- 7) молоді сім'ї;
- 8) багатодітні сім'ї;
- 9) неблагополучні сім'ї
- 10) дитячі будинки сімейного типу.

Отже, можна зазначити, що на сьогодні в Україні напрацьовано законодавчу базу щодо соціальної роботи у сільській місцевості, у тому числі – і організаційну практику створення та розвитку мережі сільський та селищних соціальних служб у справах сім'ї, дітей та молоді. Існує також і позитивний досвід діяльності таких служб щодо соціальної допомоги громаді села. Особливості соціальної роботи у громаді наведено у наступному розділі.

РОЗДІЛ 5. СОЦІАЛЬНА РОБОТА З СІМ'ЯМИ, ДІТЬМИ ТА МОЛОДДЮ У ГРОМАДІ

5.1. Соціальна підтримка сімей, дітей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах

Робота за місцем проживання є однією з основних форм соціальної роботи взагалі. Зазвичай вона проводиться індивідуально або з метою профілактики, усунення або пом'якшення соціальних наслідків різних несприятливих явищ.

Індивідуальна робота вимагає спеціально підготовленого фахівця, здатного надавати допомогу людям, які мають певні проблеми. Існує заблуждення, що для надання соціальних послуг не потрібні особливі знання та вміння – вважається, що розповісти людині «як потрібно жити» може будь-яка особа що має освіту чи особистий життєвий досвід. Практика показує, що усі усім надають поради, але змін на краще від порад не відбувається, саме тому має бути фахівець чи людина, яка пройшла спеціальні курси та тренінги.

Індивідуальна допомога орієнтована не тільки на людину, яка знаходиться у складній життєвій ситуації, а й на обставини, які цю ситуацію створили, або сприяли її створенню. Саме обставини визначають бачення людьми своїх проблем, шляхи пом'якшення життєвих обставин, ресурси, на які можна опертися при вирішенні цих проблем. До ресурсів, окрім внутрішніх ресурсів самого клієнта, відносяться також зовнішні ресурси, тобто ресурси його найближчого соціального оточення. На відміну від психіатра, консультанта або психолога, соціальний працівник намагається впливати не лише на людину, але і на ситуацію, добитися гармонії між ними.

Проте в рамках індивідуальної роботи безпосереднім об'єктом дії виявляється людина в громаді, а не сама громада. Таке завдання ставиться

перед іншим найважливішим виглядом соціальної роботи - роботою із громадою.

Соціальна робота з громадою. У літературі виділяється вісім основних напрямів соціальної роботи із громадами²⁵:

- організація громади, що має на меті поліпшення координації діяльності різних організацій і установ,
- – міжгалузеве співробітництво на допомогу дітям, сім'ям та молоді у вирішенні конкретних проблем.
- розвиток громад, направлений на надання допомоги групам осіб з тим, щоб вони могли активніше брати участь в житті громади, у виробленні і реалізації тих рішень, які так чи інакше зачіпають їх; наприклад, активізація молоді;
- соціальне планування на рівні громади, що передбачає аналіз соціальних умов, постановку цілей і оцінку діяльності існуючих служб для її вдосконалення;
- освітні програми направлені на тісніший контакт між відповідними установами і місцевим населенням;
- політична активність, що направлена на організацію масових виступів з метою вирішення наболілих питань, які безпосередньо зачіпають інтереси даної громади;
- розвиток жіночого руху на користь поліпшення положення жінок і подолання дискримінації по ознаках статі;
- робота з етнічними меншинами по задоволенню їх насущних потреб і боротьбі з проявом расизму;
- допомога за місцем проживання, орієнтована на розвиток соціальних зв'язків, добровольчих служб і організації самодопомоги.

Особливість соціальної роботи у громаді полягає в активізації членів громади до участі у вирішенні власних проблем. Соціальна робота з

²⁵Popple K. Analysing Community Work: its Theory and Practice Buckingham, Open University Press, 1995

громадою села повинна бути орієнтована не на пасивні, а на активні форми її проведення.

Аналіз матеріалів першого розділу позує, що необхідними напрямами соціальної роботи у сільських громадах є

1. Соціальна підтримка сімей, дітей та молоді, які знаходяться у складних життєвих обставинах.
2. Покращення батьківських навичок виховання дітей.
3. Профілактична робота серед дітей та молоді щодо формування здорового способу життя.

Важливою й обов'язковою умовою є дотримання етичних принципів у роботі з клієнтами. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи, якій затверджено Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді, Лігою соціальних працівників України, Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту (№ 1965 від 09.09.2005 р.).

Основними етичними принципами надання соціальних послуг є²⁶:

- Поважати особистість клієнта і гарантувати захист його гідності та прав незалежно від походження, статі, віку і внеску у соціальний розвиток.
- Намагатися зрозуміти кожного клієнта, з'ясувати всі чинники щодо проблеми, яка виникла, пропонувати якнайрізноманітніші види професійної діяльності або соціальної послуги.
- Безпека клієнтів є першою умовою здійснення діяльності спеціалістів із соціальної роботи.
- Допомогати всім клієнтам рівною мірою, брати на себе відповідальність за свої особисті дії.

²⁶ Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи затверджено Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді, Лігою соціальних працівників України, Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту (№ 1965 від 09.09.2005 р.).

- Підтримувати право клієнта на взаємодію, яка ґрунтується на довірі, співчутванні та збереженні конфіденційності.
- Клієнти мають право на зміну власних переконань і життєвих уподобань без будь-якого тиску з боку соціальних працівників (крім ситуацій, коли клієнти не усвідомлюють небезпеки для себе та близького соціального оточення).
- Визнавати й поважати наміри, відповідальність клієнтів щодо прийнятого рішення.

Якщо неможливо надати відповідну соціальну послугу, спеціалісти із соціальної роботи зобов'язані повідомити про це клієнтів таким чином, щоб залишити за ними право на свободу дій.

Нижче наведені основні технології соціальної роботи, які визначені як найбільш актуальні для сільських дітей, сімей та молоді.

5.1.1 Технологія надання індивідуальної допомоги клієнту

Типова технологія надання допомоги клієнту складається з трьох етапів: підготовчого, етапу безпосередньої допомоги та підсумкового етапу.

На підготовчому етапі вивчається соціальна ситуація клієнта і оточення, діагностуються психосоціальні характеристики клієнта і середовища, на основі аналізу зібраної інформації формулюється проблема, визначаються пріоритетні потреби, цілі і завдання, прогнозується й обґрунтовується майбутня діяльність, обираються методи й засоби втручання, визначаються оціночні критерії, розробляється план дій, документуються домовленості, угоди, контракти тощо.

На етапі реалізації здійснюються безпосередні дії із розв'язання окремих завдань, випробовуються заплановані методи й засоби втручання, оцінюється їх ефективність відносно проміжних результатів, які були заплановані або з'явилися не очікувано. При потребі, діяльність

коригується, можуть обиратися інші методи, більш доречні до ситуації, якщо вона змінюється.

Підсумковий етап включає аналіз і оцінку результатів стосовно як окремих пріоритетів клієнта, так і щодо вирішення проблеми в цілому, поступове припинення активного втручання, при потребі – додаткове кураторство для профілактики небажаних явищ, закріплення позитивних змін, простеження довгострокових наслідків роботи.

Зміст роботи та методичні особливості кожного з етапів можна охарактеризувати так.

Перший етап – підготовчий.. Вивчення ситуації являє собою збір інформації про ту соціальну ситуацію, яка склалася з клієнтом на час початку роботи з ним соціального працівника, історію її виникнення, причини й фактори, що передували їй і через деякий час зумовили її виникнення або сприяли цьому. Вивчення ситуації зазвичай охоплює інформацію стосовно самого клієнта (або кількох клієнтів, якщо, наприклад, у межах однієї сім'ї різні її члени потребують допомоги), найближчого оточення клієнта (членів сім'ї, близьких родичів, друзів, людей, з якими найбільше спілкується клієнт в процесі навчання, роботи, дозвілля або поза ними) та соціальних інститутів і служб, які мають зв'язки з клієнтом або можуть до нього стосуватися (навчальні, виробничі, медичні, соціальні, адміністративні установи і заклади тощо).

Найбільш важливими процедурами збору інформації є співбесіди з офіційними і приватними особами, які можуть висвітлити різні аспекти соціальної ситуації, що склалася. Аналізуючи отриману у ході цих зустрічей інформацію, соціальному працівникові слід враховувати суб'єктивізм людських поглядів. Він полягає у тому, що різні люди можуть мати різні точки зору стосовно однієї ситуації. Наприклад, причини ненормативної поведінки дитини її батьки можуть вбачати у недостатній увазі шкільних учителів, а з погляду педагогів винна може бути сім'я. Отже, щоб отримати об'єктивні дані, слід ознайомитися з думкою усіх

сторін, причетних до ситуації, і, крім того, прагнути знайти людей, які не зацікавлені у ситуації особисто, тобто можуть висловити думки як незалежні експерти.

Первинне вивчення ситуації дає можливість у найбільш загальному вигляді визначити соціальну проблему клієнта, установити імовірні потреби і їх пріоритетність, зрозуміти наявний медико-соціальний та інтелектуально-психологічний статус клієнта і оточення, з якими будуватиметься подальша соціальна робота.

Найважливішими складовими першого етапу є *знайомство* соціального працівника з клієнтом і його соціальним оточенням, *установлення необхідного контакту*. Методичною особливістю цих компонентів технології роботи з клієнтом (знайомства, первинних контактів) є нагальна потреба в установленні довірливих взаємин. Це неодмінна умова залучення клієнта (клієнтів) до співробітництва. А саме співробітництво, бажання клієнта співпрацювати, у свою чергу, є однією з головних умов успіху. Адже зусиллями одного лише працівника, нехай найвищої кваліфікації, будь-які методики, методи, засоби, прийоми втручання не можуть бути ефективно реалізовані. Потреба у довірі з перших кроків знайомства зумовлена тим, що саме у цей час відбувається з'ясування взаємних очікувань. Очікування різних клієнтів можуть бути абсолютно полярними. Є клієнти, які сподіваються, що працівник миттєво розв'яже ситуацію і в чудесний спосіб задовольнить усі їхні потреби. Зустрічаються й повністю негативні очікування – повний скепсис щодо можливостей соціального працівника, невіра клієнта в можливості соціальних служб та власні сили. У першому випадку потрібно налаштувати клієнта на реалістичне мислення, у другому – переконати у доцільності співробітництва. І те й інше можливо лише за умови, що клієнт відчуватиме довіру до працівника, що від самого початку роботи формуватиметься й усіляко підтримуватиметься взаємна повага обох сторін.

Існує й інша особливість, яка полягає в тому, що, хоча найчастіше знайомство з клієнтом відбувається під час звертання останнього по допомогу, але специфіка деяких категорій клієнтів зумовлює ініціативу знайомства з боку соціального працівника. Наприклад, при роботі з неблагополучними сім'ями можуть траплятися ситуації, коли окремі їх члени або уся родина не можуть чи не хочуть ініціювати контакти з соціальними працівниками. У таких випадках процедура знайомства потребує від соціального працівника неабиякої організаційної майстерності, щоб влаштувати сприятливі обставини, не відвернути клієнтів від співпраці, не створити опозицію або навіть ворожнечу з перших хвилин контакту.

У практиці трапляються випадки, коли членів кризової сім'ї, які перебувають на обліку у відповідних органах державної влади, але ухиляються від контактів, намагаються залучити до знайомства у примусовий спосіб (викликають в установи, відвідують удома без попередження тощо). Зрозуміло, що коли знайомство відбувається не з ініціативи потенційного клієнта, а, можливо, й всупереч його бажанню, існує велика ймовірність загострення стосунків з соціальною службою.

Специфічні труднощі в організації знайомства відчують соціальні працівники, коли серед членів таких сімей є представники груп ризику – діти, які утікають з дому, неповнолітні, що конфліктують із законом, наркомани, повії тощо. Зазвичай з ними важко зустрітися, а ще важче – установити довірливі взаємини. Вони, як правило, самі не звертаються по допомогу (не знають куди, бояться незнайомих, не очікують від них нічого доброго). У країнах з традиційно розвиненою системою соціальної роботи для виявлення дітей, підлітків, дорослих, котрі мають потребу в соціальних послугах, але самі за допомогою не звертаються, існує спеціальна категорія соціальних працівників – вуличні. Вони працюють з урахуванням того, що перш ніж подібні клієнти усвідомлять необхідність змін у своєму житті і захочуть прийняти соціальну допомогу, потрібно застосувати

специфічні методи знайомства, провести кілька зустрічей, увійти в довіру тощо.

Отже, уже починаючи з організації знайомства з потенційним клієнтом, так само як і в усій подальшій роботі, потрібно враховувати специфічні особливості випадку, характерні риси соціальної ситуації, яка склалася.

Ще однією особливістю є те, що уже під час перших контактів обговорюється перспектива співробітництва, відбувається орієнтація клієнта на позитивне майбутнє і починається формування мотивації щодо цього, визначаються в узагальненому вигляді можливі цілі роботи, роз'яснюються її можливі шляхи й механізми, клієнт активно залучається до процесу прийняття рішень.

На підставі вивчення ситуації соціальний працівник має визначити коло потреб клієнта і виокремити серед них пріоритетні, задоволення яких сприятиме задоволенню інших, менш значимих. Для цього зазвичай застосовують методики психосоціальної діагностики.

Хоча арсенал методів, якими користуються фахівці для встановлення психосоціального діагнозу вельми різноманітний, в основу цього компонента технології роботи з клієнтом покладено принцип експертної оцінки. Сутність його в спрощеному вигляді полягає в тому, що соціальний працівник самостійно, а також за допомогою експертів-фахівців (коли це потрібно) аналізує особистість клієнта, його міжособистісні зв'язки з найближчим оточенням, сім'ю клієнта, її взаємодії із структурами соціуму, особливості і чинники, що визначають характер цієї взаємодії. На практиці потрібну інформацію для встановлення психосоціального діагнозу щодо клієнта і ситуації окреслює таке коло питань:

- соціально-демографічні характеристики клієнта;
- стадія життєвого циклу клієнта;
- проблеми, що турбують клієнта;

- проблеми, що турбують соціального працівника;
- проблеми, що турбують людей, які становлять оточення клієнта;
- прояви, ознаки, які зробили проблему або потреби клієнта такими, що їх було помічено;
- терміни, коли це було помічено;
- люди, які це помітили;
- події, обставини, які передували тому, що проблему або потреби клієнта було помічено;
- основні особистісні стресові чинники, які заважають клієнтові нормально функціонувати, зумовлюють потребу соціальної допомоги;
- основні міжособистісні стресові чинники, які заважають клієнтові нормально функціонувати, зумовлюють потребу соціальної допомоги;
- основні групові (найближчого оточення) стресові чинники, які заважають клієнтові нормально функціонувати, зумовлюють потребу соціальної допомоги;
- основні стресові чинники громади (ширшого соціального оточення), які заважають клієнтові нормально функціонувати, зумовлюють потребу соціальної допомоги;
- цілі, які водночас є реалістичними і визнаними клієнтом на початку роботи;
- рівень адекватності виконання клієнтом своїх рольових функцій у системі, до якої він належить;
- наявність у клієнта мотивації для прийняття допомоги (від соціального працівника або інших людей);
- сила цієї мотивації;
- причини опору прийняттю допомоги;
- можливості й ресурси самодопомоги клієнта;
- можливості й ресурси сім'ї, найближчого оточення, суспільних інститутів щодо допомоги клієнту;

- наявність взаємовідповідності у процесі роботи таких факторів: характеристики клієнта, соціальні умови його буття, визнані цілі;
- дії, які найкраще відповідатимуть потребам клієнта і оточення.

Доповнює розуміння клієнта і ситуації знання взаємостосунків, що склалися у родині та найближчому оточенні клієнта. Воно діагностується за допомогою інформації щодо такого кола питань:

- позитивні можливості та негативні труднощі, які мають місце у стосунках людей, що включені у найближче оточення (сім'я, інша група);
- проблеми цих людей;
- форми спілкування цих людей (ефективні чи ні, відкриті чи ні для нових партнерів тощо);
- особи з найближчого оточення, які приймають рішення, спрямованість цих рішень (позитивна чи негативна), процедури впровадження рішень у життя, їх вплив на досягнення цілей соціальної роботи (сприятливий, індиферентний, гальмуючий);
- основні конфлікти в оточенні стосовно клієнта;
- цінності і норми оточення, способи забезпечення їх дотримання;
- соціокультурні взаємодії найближчого оточення з ширшими структурами суспільства, які справляють на нього вплив.

Слід зауважити, що пріоритетні потреби клієнта (фактично – цілі соціальної допомоги), які визначає соціальний працівник, можуть розходитися з очікуваннями клієнта, тим, що він сам визначає для себе пріоритетними потребами, заради задоволення яких він звертається по допомогу. Наприклад, клієнт звертається в пошуку психолого-педагогічної допомоги у розв'язанні міжособистісного конфлікту з членами родини, а соціальний працівник пропонує почати роботу з медичної допомоги – лікування одного з членів родини від алкоголізму. У цьому разі працівник має переконати клієнта в тому, що саме запропонована послідовність дій приведе до очікуваного результату.

У практиці роботи центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді розбіжності між дійсно пріоритетними потребами клієнта і тими, які він помилково уявляє такими, зустрічаються досить часто.

Отже слід пам'ятати, що клієнт далеко не завжди здатний адекватно оцінити свої головні потреби щодо соціальної допомоги. Він найчастіше налаштований на негайне одержання разової допомоги, притому у матеріалізованому вигляді (путівки на оздоровлення, гуманітарна допомога речами, квитки на святкові заходи тощо).

Завдання соціального працівника на першому етапі діагностувати реальні корені проблем клієнта і уявити перспективні шляхи їх вирішення. Хоча це не заперечує можливості застосовувати непринципові засоби матеріалізованої підтримки, створюючи у клієнта відчуття “малих перемог” (наприклад, почати з надання речової гуманітарної допомоги, потім направити дитину на оздоровлення), але маючи на меті поступове заохочення клієнта до кардинального вирішення саме пріоритетних проблем (наприклад, одночасно вести психолого-педагогічну роботу щодо потреби навчання новій професії).

Дані психосоціальної діагностики дають підставу для *планування надання послуг*, яке включає обґрунтування і розробку планів роботи. Вони, залежно від особливостей випадків, можуть включати лікувальні заходи, дії щодо вирішення питань правового характеру, послаблення негативних впливів оточення, допомоги у працевлаштуванні, влаштуванні або відновленні зв'язків з навчальними закладами, консультації, розробку й погодження з клієнтом доцільних програм втручання (психотерапії, психолого-педагогічної корекції, навчально-виховних програм, програм соціально-трудової реабілітації тощо) – загалом усе те, що становить зміст соціальної роботи з клієнтом.

Окрім розробки власне плану соціальної допомоги на цьому етапі також відбувається документування інших характеристик роботи та угод.

Зазвичай за стандартизованими формами фіксуються результати аналізу потреб клієнта, пріоритетні напрями роботи із їх задоволення, методи й засоби, що застосовуватимуться за згодою клієнта, рішення щодо надання матеріальних складових соціальної допомоги, дії третіх організацій, які залучатимуться соціальним працівником до надання допомоги клієнту. В країнах з розвиненою ринковою економікою може документуватися вартість наданих послуг, факт рішення щодо відкриття фінансування тощо.

Однією з методичних особливостей планування і документування роботи є те, що працівник спільно з клієнтом ретельно вивчають і обговорюють можливі варіанти вирішення проблем, спільно обирають прийнятні методи і виробляють взаємоузгодженні документи (плани, форми обліку, графіки роботи, контракти, угоди тощо), якими чітко визначаються завдання роботи, терміни виконання тих чи інших заходів, відповідальність сторін.

Слід зауважити, що можуть виникати ситуації, коли складання угоди відбувається ще до того, як буде розроблений план допомоги (наприклад, якщо клієнта потрібно вилучити з несприятливого оточення, влаштувати у кризовій ситуації до спеціалізованого центру для дітей, жінок тощо). У цьому разі оформлюється угода щодо правил користування відповідним закладом та готовності клієнта до подальшої соціальної допомоги. План допомоги розробляється після цього і так само узгоджується з клієнтом.

Підсумками першого (підготовчого) етапу мають бути:

- чітке усвідомлення соціальним працівником ситуації, яка склалася з клієнтом, розуміння її особливостей, причин, найбільш впливових факторів, які потрібно усунути або змінити, визначення цілей і завдань допомоги, методів і засобів, котрі доцільно застосувати стосовно самого клієнта, його найближчого та ширшого соціального оточення для досягнення очікуваних результатів;
- розуміння клієнтом коренів своїх проблем, сформована готовність до співпраці і мотивація до застосування особистих зусиль, погодження із

визначеними цілями, завданнями, методами, термінами і зобов'язаннями, бажання діяти за визначеним планом;

- розроблений пакет діагностичної, плануючої та погоджувальної документації, визнаний усіма учасниками наступної реалізації планів.

Наявність вищезазначених умов є ознакою (критеріями) можливості переходу до наступного етапу.

Другий етап, – реалізації. Сутність його полягає в безпосередній реалізації запланованих заходів із надання допомоги. Це головний етап надання практичної соціальної допомоги клієнтові, коли одночасно або послідовно (залежно від особливостей випадку) здійснюється втручання по кожному із визначених планом конкретних завдань стосовно самого клієнта, його найближчого і більш віддаленого соціального оточення. На цьому етапі до практичної роботи залучаються треті (окрім працівника і клієнта) сторони – організації і спеціалісти, що надають послуги.

Зміст роботи у цей час вельми різноманітний і залежить від особливостей випадку. Це можуть бути соціально-психологічні і соціально-правові консультації, заходи медичного, адміністративного, організаційного характеру, практична допомога щодо лікування, працевлаштування, навчання самого клієнта або когось із членів сім'ї, реалізація спеціальних індивідуальних і групових програм навчання і виховання, психотерапії, психолого-педагогічної корекції, соціально-трудової реабілітації тощо.

Деякі методичні особливості цього етапу полягають у тому що:

- у процесі вирішення того чи іншого завдання заплановані методи втручання можуть коригуватися, якщо вони виявляються недостатньо ефективними або втрачають доцільність у зв'язку із змінами, які відбуваються з клієнтом, оточенням, ситуацією в цілому під впливом роботи, що ведеться, або у зв'язку з непередбаченими чинниками;

- у ході роботи може виявитися потреба у зміні завдань, а інколи й цілей втручання, адже змінюється клієнт, оточення, ситуація;

- для того щоб своєчасно визначити потреби у зміні або корекції методів і завдань, постійно спостерігається вплив послуг, що надаються, аналізується їх ефективність, здійснюється поточна оцінка окремих методів втручання, загалом відбувається соціально-психологічний моніторинг етапу реалізації допомоги;

- коли змінюються або коригуються заплановані методи, засоби, завдання і цілі, знов потрібно вжити оціночних заходів. Тому *етап реалізації може включати кілька циклів “заходи – оцінка – коригування”*, які повторюються стосовно кожного із визначених пріоритетів клієнта. Наприклад, з огляду на потреби коригування плани соціального супроводу прийомних сімей розробляються на перший місяць, на перше півріччя, а потім, – на рік.

Особливості стратегії соціального працівника на етапі реалізації полягають у спрямуванні роботи:

- на відновлення утрачених соціальних зв’язків, контактів клієнта, його оточення до стану, що відповідає звичайним нормам, правилам і традиціям суспільства;

- якщо це виявляється неможливим або клієнт, його найближче оточення не мали сформованих позитивних соціальних зв’язків і контактів, на компенсацію цієї нестачі за рахунок установлення нових зв’язків, контактів;

- на інтенсифікацію впливу як на самого клієнта, так і на всіх членів найближчого оточення, груп, які виявляються значимими для клієнта.

Основними підсумками другого етапу, які можуть слугувати критеріями можливості переходу до наступного етапу, є зміни, що сталися з клієнтом, оточенням і ситуацією загалом внаслідок проведеної роботи. Якщо змін не спостерігається, можливі такі варіанти:

- тривалість етапу була недостатня для виникнення змін;

- застосовані методи і засоби були неадекватні особливостям клієнта, оточення, ситуації;
- заплановані цілі, завдання були визначені неадекватно особливостям клієнта, оточення, ситуації.

Якщо зміни спостерігаються, соціальний працівник має вирішити (на підставі порівняння у динаміці результатів поточної оцінки, яка постійно відбувалася протягом етапу), наскільки вони позитивні, стійкі, такі, що уможливлють перехід до наступного етапу.

Слід зазначити, що важливою особливістю етапу безпосередньої реалізації допомоги є навчання прийомам *самодопомоги*. Наприклад, міжособистісні конфлікти в родині важко ліквідувати силами соціального працівника, але навчити її членів навичкам уникнення, відвернення на стадії зародження конфлікту часто можливо, і це стає одним із засобів вирішення сімейних проблем. Так само клієнти з неблагополучних сімей досить часто не мають позитивного досвіду проведення дозвілля, організації побуту, спільного ведення домашнього господарства тощо. Навчання відповідним навичкам самодопомоги часто дає позитивні результати.

Також на цьому етапі надзвичайно важливо використовувати позитивний потенціал можливої *допомоги з боку членів найближчого соціального оточення*: родичів, сусідів, однолітків, колег по роботі, навчанню тощо.

Особливо ефективною виявляється допомога з боку людей, які перебували у схожих кризових ситуаціях і подолали їх. Йдеться про *взаємодопомогу* на кшталт роботи груп анонімних алкоголіків, колишніх наркоманів, жінок, що перенесли оперативне видалення молочної залози тощо. Така робота може бути організована як у формі групової, так і в формі індивідуальної взаємодопомоги, зокрема методом персонального кураторства.

На цьому етапі як головні завдання соціальної роботи виокремлюються також дії із сприяння вирішенню проблеми зайнятості клієнта. Це може бути влаштування або повернення у навчальний заклад, влаштування або повернення на роботу. Адже для ведення прийняттого способу життя в суспільстві необхідно бути зайнятим корисною справою, мати легальний заробіток. Ці проблеми, як правило, вирішуються найбільш важко, але без цього психолого-педагогічні методи втручання (консультації, бесіди, тренінги тощо) скоріше за все не матимуть належного ефекту.

Третій етап, – підсумковий.

Підсумковий етап включає:

- *оцінку змін*, які відбулися у процесі надання соціальних послуг і після того, як вони були отримані клієнтом;
- *вивчення нових потреб*, які з'явилися у клієнта у результаті змін, що сталися, і вимагають задоволення;
- *розробку*, якщо це потрібно, *нового, додаткового плану соціальної допомоги або припинення роботи з клієнтом*, якщо ситуація це уможливорює;
- *підготовку клієнта до згортання соціальної допомоги (соціального супроводу) як складову припинення роботи*;
- *додаткове кураторство* клієнта і оточення, якщо це потрібно для профілактики небажаних наслідків і закріплення позитивних змін.

Методичними особливостями цього етапу є те, що клієнт має бути підготовленим до припинення активного втручання і воно повинно відбуватися поступово, за рахунок скорочення обсягів допомоги. Таке скорочення відбувається тоді, коли соціальний працівник за результатами підсумкової оцінки має підстави судити, що позитивні зміни набули ознак достатньої сталості. При цьому, у порядку додаткового кураторства за клієнтом зберігається можливість звертатися до працівника після припинення активного втручання. Крім того, задля підтримання сталості

змін, клієнта і членів оточення ще певний час доцільно залучати до групових заходів, організованих соціальними службами або таких, що ними патронуються (дозвіллієві заходи, групові свята тощо).

Стосовно всіх трьох вищенаведених етапів та їх складових, що загалом становлять технологічний алгоритм соціальної роботи з клієнтами, незалежно від їх категорій, слід зауважити таке.

1. У практиці може виникнути ситуація, коли вищезазначена послідовність етапів і заходів має бути порушена. Це стосується екстраординарних випадків, коли необхідне термінове втручання соціального працівника у зв'язку з реально існуючою загрозою життю і здоров'ю клієнта (наприклад, термінове вилучення із загрозового оточення дітей або жінок, що потерпають від насильства, невідкладне влаштування покинутих, хворих, безпомічних, безпритульних дітей, що несподівано опинилися в загрозовій ситуації внаслідок нещасних випадків або кримінальних вчинків дорослих тощо). У такому разі соціальний працівник (*на основі експрес-оцінки ситуації*) прагне вжити першочергових дій із влаштування клієнта в безпечне оточення за допомогою відповідних державних служб і органів (тобто реалізувати безпосереднє втручання – дії, зазвичай притаманні другому етапові) і лише після цього вдається до заходів першого – підготовчого етапу (докладне вивчення ситуації, діагностика, планування подальших дій тощо).

2. Кожний етап або його фази (складові) не можуть мати чітко окреслених часових меж на всі випадки життя для всіх категорій клієнтів. Навпаки, саме специфіка категорій клієнтів та особливості конкретних випадків визначають тривалість етапів. Наприклад, втручання на етапі реалізації для певних випадків і категорій клієнтів може тривати у межах шести тижнів, а в інших випадках соціальний супровід на цьому етапі може здійснюватися кілька років.

3. Реалізація наведеної технології передбачає, що на кожному етапі, у кожній фазі роботи плани, заходи, засоби, цілі, завдання, методи й результати оцінки мають бути предметом регулярних обговорень у середовищі фахівців з метою обміну інформацією, пошуку найбільш ефективних рішень, безперервної супервізії конкретних випадків. Практика доводить, що найбільш результативна робота притаманна мультидисциплінарним командам, що спромоглися зібрати навколо конкретного випадку фахівців різного профілю – організаторів, соціальних педагогів, психологів, медиків, юристів тощо.

У найбільш загальному вигляді визначити типову технологію соціальної роботи з клієнтом можна одним реченням: вивчити і діагностувати ситуацію клієнта, розробити план вирішення проблеми, узгодити його з клієнтом, реалізувати адекватні заходи, оцінити їх результати.

5.1.2. Соціальний супровід сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах

В основу соціального супроводу сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах закладена модель “*ведення випадку*”, що широко використовується в західних країнах (care management - у Великобританії; case management - у США).

Суть даної моделі полягає в тому, щоб організувати умови для:

- задоволення вимог клієнта шляхом найефективнішого використання всіх можливостей;
- надання такої допомоги клієнтам, щоб вони могли існувати якомога більше, не потребуючи зовнішньої допомоги;
- запобігання або зведення до мінімуму негативних наслідків ситуації, що спонукає клієнтів звертатися за допомогою до соціальних працівників;

- забезпечення партнерських стосунків між тими, хто потребує соціальної допомоги (клієнтами), і тими, хто надає цю допомогу та послуги.

Щоб працювати з клієнтом, необхідно передусім досконало вивчити й оцінити ситуацію, в якій він перебуває, далі розробити план можливого вирішення проблеми, узгодити цей план клієнтом, а після завершення роботи проаналізувати та визначити результати вжитих заходів.

Однією із особливостей “ведення випадку ” є організація надання допомоги саме вдома, а не в різних стаціонарних закладах. Аргументами з приводу цього твердження є такі факти:

- людина, як правило, потребує соціальної допомоги тимчасово (не протягом всього життя);
- переживати період проблем краще у звичному для клієнта місці він почувається комфортніше;
- для соціального становлення і психологічного “Я” особистості, де дуже важливо, щоб не втрачалися її соціальні зв'язки.

Метою допомоги за місцем проживання є створення таких умов, щоб кожна людина змогла жити самостійно і незалежно, і якщо це можливо, у власному будинку та у звичному для неї соціальному оточенні.

Дуже важливим у соціальній роботі з сім'ями є принцип розвитку самопомоги і самозабезпечення. Це сьогодні є особливо важливим і для України, тому що у багатьох соціальних службах робота провадиться таким чином, що контакти клієнтів і соціальних працівників стають майже постійними, тобто виявляється патерналізм стосовно клієнта, що явно позбавляє останнього можливості безпроблемного самостійного існування.

Робота з клієнтом за моделлю “ведення випадку ” будується за певною логікою.

Перший етап - вивчення ситуації. Оцінюється загальне соціальна проблема і виявляються потреби клієнта. У письмовому вигляді в документах відображаються такі засади:

- оцінка потреб клієнта;
- розробка плану соціальної допомоги (соціального супроводу);
- визначення пріоритетів для вирішення потреб клієнта;
- якщо є потреба (для країн з ринковою економікою), визначається вартість послуг і приймається рішення щодо їх фінансування.

Оцінка потреб клієнта передбачає аналіз особистості, міжособистісних стосунків, сім'ї, взаємодій з соціальним оточенням і чинниками, що його визначають. Перед цим соціальний працівник повинен з'ясувати і дати відповіді на такі питання:

- Які соціально-демографічні характеристики клієнта і на якій стадії розвитку життєвого циклу він перебуває?
- Які саме проблеми бентежать клієнта, соціального працівника, людей із соціального оточення?
- Як, коли і хто визначив проблему або потреби клієнта, та що перед цим відбувалося?
- Які основні внутрішньо-, міжособистісні, групові та місцеві стресові чинники перешкоджають адекватно чи оптимально функціонувати клієнту або допомагають з'ясувати потреби і рівень соціальної допомоги?
- Які реальні можливості щодо надання допомоги має конкретна особа, сім'я, група або система соціальних інститутів (робота, школа, друзі тощо)?
- Яка саме допомога найбільш повно відповідатиме потребам індивіда і сім'ї?

На цьому етапі соціальний працівник особисто приділяє увагу підготовці до надання конкретної допомоги, визначенню кола проблем, котрі він має вирішувати, налагодженню особистого контакту і залученню клієнта до процесу прийняття рішення відносно соціальної допомоги.

Другий етап - безпосереднє надання послуг. На цьому етапі визначаються організації та фахівці, які надаватимуть послуги, конкретній

сім'ї та характер і обсяг самих послуг, безпосереднє надання послуг клієнту, їх координація, перевірка якості наданих послуг.

З цією метою соціальний працівник і прийомна сім'я вивчають всі можливі варіанти вирішення проблеми та різні можливі шляхи досягнення успіху, вибирають найбільш ефективні методи. Чітко визначають відповідальність кожної із сторін (як працівника, який надає послуги, так і клієнта), графік роботи, формулюються конкретні завдання та визначаються конкретні дати.

Третій етап - аналіз проведеної роботи та оцінка послуг, наданих клієнту.

Цей етап включає такі важливі моменти:

- оцінка змін, які відбулися в процесі після отримання соціальних послуг;
- вивчення нових потреб, які з'явилися у клієнта і потребують обов'язкового вирішення;
- розробка (у разі потреби) додаткового плану соціальної допомоги, тобто уточнюється, розширюється певною мірою робота першого етапу;
- припинення роботи з конкретною сім'єю, якщо вона більше не потребує соціально-педагогічної допомоги.

Звичайно, контроль за процесом і його оцінка передбачаються на всіх проміжних етапах, але соціальний працівник особливу увагу приділяє спостереженню за тим, наскільки успішно просуваються позитивні процеси і чи не має потреби переглянути і підкоректувати план та звернутися до інших, більш дієвих засобів досягнення мети. На заключному етапі соціальний працівник повинен використовувати стабільні системи підтримки або вибрати оптимальні засоби допомоги.

Соціальний супровід - це така модель соціально-педагогічних дій, коли соціальний працівник відповідає не тільки за організацію, а й за надання послуг конкретному клієнтові. Самі послуги можуть бути

організовані різними установами, але соціальний працівник після визначення потреб сім'ї організовує і координує соціальну допомогу.

При “веденні випадку” соціальний працівник виступає у ролі соціального менеджера і, як ми уже зазначали, виконує низку різних функцій, зокрема:

1. Оцінювальна – визначення конкретних потреб прийомної сім'ї та ресурсів.
2. Допоміжна – забезпечення послуг сім'ям у питаннях, які вони не спроможні вирішувати самостійно.
3. Власне організаційна – об'єднання зусиль різних установ і фахівців з метою задоволення потреб сім'ї.
4. Консультативна – надання батькам інформації щодо наявних можливостей вирішення конкретної проблеми і допомоги іншим фахівцям при виборі найбільш ефективного методу підтримки конкретної сім'ї.
5. Посередницька – орієнтувати і направляти прийомних батьків та дітей у відповідні установи та до конкретних фахівців.
6. Координаційна – координація процесу допомоги, що надається різними установами та фахівцями.
7. Адміністративна – здійснення діяльності щодо планування заходів, надання допомоги прийомним дітям і оцінка її ефективності.
8. Аналітична – збір та аналіз інформації, необхідної для прийняття рішень.

А це свідчить, що соціальний працівник повинен мати комплексну теоретичну підготовку та практичні навички, що дозволяють йому розумітися на особливостях великої кількості випадків, вміти виконувати конкретну практичну роботу, а також володіти певним пакетом методів щодо надання соціальної допомоги та підтримки конкретної прийомної сім'ї. У процесі реалізації соціального супроводу можливе використання окремими фахівцями чи організаціями, що задіяні на різних етапах соціального супроводу, інших моделей соціальної роботи з сім'ями.

Зокрема, це кризово-інтервентна, проблемно-орієнтована моделі, патронаж, (як модель індивідуальної роботи) та психосоціальний підхід.

5.1.3. Мережа соціальних контактів

Робота з найближчим оточенням дитини чи мережею її соціальних контактів є ефективним методом роботи з дітьми та сім'ями, які знаходяться в складних життєвих обставинах. Цей метод в останні десятиліття широко розповсюджується у різних країнах. Це пов'язано з тим, що для отримання стійких змін недостатньо працювати тільки з дитиною, яка знаходиться в складних життєвих обставинах, або тільки з її сім'єю.

Багато людей, які переживають особисту кризу втрачають тісний контакт з «життєвим світом» (або мережею особистих контактів) і потрапляють у безкінечний «світ систем».

Щоб знайти витоки проблеми та розв'язати її, необхідно розширити роботу таким чином, щоб побачити все оточення дитини. Тепер вивчення мережі соціальних контактів дитини стало природною частиною як роботи по наданню допомоги дітям і сім'ям, що знаходяться в складних життєвих обставинах, так і профілактичної роботи.

Але, незважаючи на те, що робота з мережею соціальних контактів дає дуже добрі результати, вона не є універсальним та єдиним способом розв'язання всіх проблем. Найважливіше – гуманістичний підхід, на якому ґрунтується метод. Людей, які потрапили в складні життєві обставини, потрібно самих залучати до роботи по розв'язанню їх проблем. Мережева робота, таким чином, може розвиватись в «дусі» Конвенції про права дитини. Цілісний погляд на проблему, що вносить мережева робота, є особливо важливим, оскільки відповідальність за дитину, яка знаходиться в складних життєвих обставинах, покладена на велику кількість різних установ і відомств. Досвід мережевої роботи свідчить про те, що вона

сприяє більш тісному співробітництву між різноманітними інстанціями, які працюють з соціальними проблемами.

Мережева діяльність – це, також, і демократичне ставлення до роботи з дітьми та родинами, оскільки вона включає в себе різноманітні прийоми та методи, завдяки яким голос дитини завжди буде почутим.

Основа мережевого методу полягає в залученні самих дітей, які знаходяться в складних життєвих обставинах, а також їх батьків в терапевтичну роботу. Частіше всього це сім'ї, чиє почуття власної гідності, можливість впливати на прийняття рішень зазнавали утисків і раніше. Тут вони стають суб'єктами, а завдання спеціалістів по роботі з сім'єю в тому, щоб допомогти їм знайти ресурси, які мають підтримати і зміцнити їх.

Мережева робота – це ефективний спосіб встановлення стосунків між дітьми, їх батьками та іншими родичами. Звернення до найближчого оточення (друзів, родичів, сусідів, учителів і т.д.) під час складних життєвих обставин є або має бути звичайною реакцією. Люди, які підтримують близькі тісні стосунки з дитиною та сім'єю, найчастіше хочуть діяти на благо дитини, і часом можуть відігравати вирішальну роль у підтримці сім'ї в складні для неї періоди. Спеціалісти володіють необхідними знаннями і ресурсами, але, не дивлячись на це, вони не можуть бути поруч постійно, оскільки працюють з сім'єю тільки протягом певного часу.

Поняття мережі соціальних контактів включає в себе як людей, так і характер відносин між ними. Ця методика також має і певний терапевтичний ефект, оскільки саме завдяки їй учасники вперше в житті вирішили поділитися своїми проблемами та труднощами.

Мережева карта може складатися з різних секторів. Для нашої мережевої карти обрано кілька найбільш важливих:

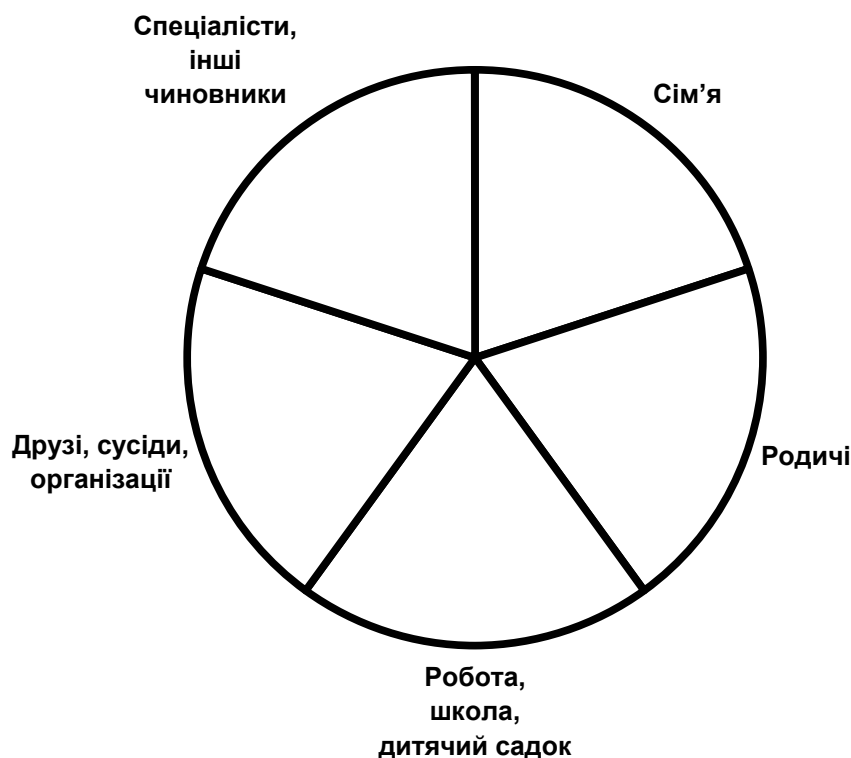
Сім'я. Під сім'єю ми маємо на увазі всіх, що проживають під одним дахом. Це можуть бути мати, батько, брати та сестри, баба з боку матері та інші. Якщо деякі діти переїхали жити в інше місце, то вони більш не

вважаються членами сім'ї, що спільно проживають, а відносяться до родичів. Якщо батьки розлучились і батько проживає в іншому місці, він так само відноситься до родичів.

Родичі. Родичі – це наша «коренева система»: по лінії матері, по лінії батька, а також усі члени їх родин. Якщо розлучені батьки уклали нові шлюби, то найближчих родичів у дитини стало четверо, і з кожним з них виникають відповідні відносини. Коли дитина сама в майбутньому одружиться, то всі родичі подружжя стануть спільними. Родичі мають особливу якість, оскільки вони (всупереч сказаному раніше) надають соціальній мережі стабільність. Особливо це стосується первинної сім'ї. «Перестати бути» родичем неможливо, навіть перебуваючи з ними в конфлікті. Контакт припиниться, але родичі все ж залишаться родичами.

Діаграма 2

Мережева карта соціальних контактів дитини

Робота, школа, дитячий садок. Їхню роль часто недооцінюють в терапевтичному контексті, хоча часто людина проводить на роботі, в школі чи дитячому садку майже стільки часу, скільки і вдома. Цей сектор (поряд з сектором родини) складає щоденну основу нашого життя. Саме в цих двох мікросистемах ми знаходимося щоденно. Ми знайомимося та спілкуємося з людьми, не прикладаючи для цього ніяких особливих зусиль. В результаті «контактний поріг» стає нижчим, а значущість людей, які нас оточують, збільшується, і останні виступають або як фактор підтримки, або як фактор роздратування.

Друзі, сусіди, організації. Друзі, на відміну від родичів, не з'являються автоматично. Якщо ви не зустріли їх завдяки випадку, то, щоб їх знайти, потрібно виявити ініціативу. Часто це значимі для вас люди, які живуть далеко, а тому контакти з ними стають дедалі менш регулярними. До того ж, є велика різниця між друзями та родичами. Якщо ми посварилися з близьким другом, то перестаємо бути друзями. На деякий час ми можемо стати навіть ворогами, а потім взагалі припинити стосунки. Конфлікти ж між родичами можуть продовжуватись з покоління в покоління. І все ж, при цьому, родичі залишаються родичами.

Сусіди – це той сектор, який ми помістили поряд з друзями, але який має цілу низку відмінностей. Сусідів з родичами поєднує те, що конфлікт між сусідами, як і між родичами може бути дуже затяжним. Сусідів не обирають, і ця незапланована близькість проживання призводить до того, що розбіжності можуть стати обтяжливими. Ми намагаємося бути з ними ввічливими, але тримати їх на відстані. Ми боїмося потрапити до них у залежність та намагаємося, якщо чимось їм зобов'язані, якомога скоріше повернути борг, яким би він не був. Корисно, щоб «поріг спілкування» з сусідами був низьким, а з практичних міркувань не потрібно боятись звертатись за допомогою.

Об'єднання чи релігійні громади також є важливими для багатьох секторами.

Спеціалісти, інші чиновники. Що стосується сімей, які знаходяться в складних життєвих обставинах, то представники адміністративних інстанцій складають значну частину їх мережі соціальних контактів, і в цьому закладено ризик невизначеності. Чиновники і службовці, зазвичай, після вісімнадцятої години повертаються додому, а у вихідні з ними взагалі неможливо зв'язатися. Вони йдуть у відпустку, змінюють роботу, або ж у них змінюються службові обов'язки. Будьте пильні, щоб не потрапити до них у залежність!

Карта соціальних зв'язків. Однією зі складових мережевої роботи є карти соціальних зв'язків – інструмент вивчення того, як насправді виглядає соціальне оточення дитини, оскільки це не завжди збігається з уявленнями спеціалістів соціальної сфери.

Коли різноманітні інституції працюють зі спільним клієнтом, визначення проблеми змінюється. Опис клієнтом своєї проблеми ховається за визначеннями, які даються різними інституціями. Ці визначення часто конкурують одне з одним в своїх спробах дати єдино вірне.

Інколи мова йде про соціальну підтримку, як про мережу соціальних контактів, інколи про те, які зв'язки є у людини взагалі та про їх тривалість і характер. Для того, щоб зробити це наочним, відносини зображують у вигляді малюнка. В зображеннях мережі контактів намагаються передати й інші відмінні риси, приміром, такі, як розмір мережі, дистанцію між людьми, а також групування в середині мережі контактів. До складу мережі контактів можуть входити сусіди, родичі або близькі для особи люди.

Коли ми розмовляємо з людиною про її життєву ситуацію, ми починаємо зі з'ясування того, що їй здається найбільш проблемним у даний час. Однак, в розповіді клієнта клубок проблем та зв'язків зростає і стає дедалі більш заплутаним. Зазначений метод дає змогу впорядкувати й осягнути всю ту інформацію, яку отримує соціальний працівник. Відмінним допоміжним засобом для соціального працівника й підлітка

може стати опис дитиною своєї життєвої ситуації та соціального оточення за допомогою мережевої карти.

Складання мережевої «Карти соціальних зв'язків» проводиться в декілька етапів, і різним людям потрібен для цього різний проміжок часу. Діти та підлітки справляються з цим завданням швидше, ніж дорослі. Наочність є для них більшим стимулом, і вони впевненіше визначають людей зі свого оточення. Отже:

1. Спробуйте зобразити на карті всіх значимих для вас людей.

2. Розмістіть їх на карті соціальних зв'язків (мережевій карті) у співвідношенні до себе. Ви – в середині. Тих, хто вам найбільш близький, розташуйте ближче до себе, інших – далі від себе. Не забудьте, також, значимих людей, з якими ви в конфлікті.

3. З'єднайте тих, хто знайомий один з одним, прямими лініями. Це показує зв'язки між людьми. Зображення всіх зв'язків може бути складним завданням, тому вкажіть найбільш важливі. Наприклад, з'єднання між різними системами або особами, що конфліктують. Конфлікт ми відмічаємо ---/-/----.

Якщо конфлікт загострився на стільки, що контакт переривається, то розрив ми відмічаємо ---/ /----. Роботу з мережею соціальних контактів часто можна описати, як роботу з каналами зв'язку між людьми. Іноді «риють канали», тобто створюють нові контакти. Іноді, очищають чи прочищають канали відносин, які засмітілись через конфлікти. До уваги того, хто складає карту, того хто в середині з'єднувати лініями ні з ким не потрібно, через те, що всі знайомі з цією людиною.

4. Позначаючи на карті символи, зверніть увагу на те, що чоловіки позначаються трикутником, жінки – кругом. Символічні особи (наприклад, «ідоли»), зразки для наслідування позначаються відповідним знаком з променями, а символи, що позначають померлих (які також належать до символічних осіб), мають всередині ще й зображення хрестика.

5. Знак оцінки ви можете зображувати мінусом (-) значущих людей, відносини з якими у вас негативні. Плюсом (+) позначте тих, хто вам подобається; знаком плюс-мінус (+ -) позначаємо амбівалентні відносини (не мають яскравої симпатії та антипатії, але для вас є значущими).

6. Напрямок руху. Мережева карта заповнюється з уявлень, як виглядає моя мережа в даний момент, але вона постійно змінюється. Цю динаміку можна зобразити с

→ - людина, яка наближається до вас,

← - людина, що віддаляється від вас.

Клієнт в міру можливості самостійно складає свою мережеву карту. Іноді клієнт просить соціального працівника відобразити на карті названих ним людей та відносини між ними.

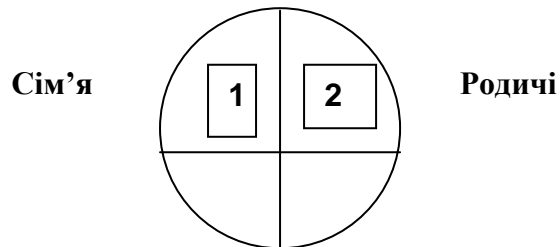
Розшифровка карти соціальних зв'язків. Карта соціальних зв'язків, яку малює клієнт, відображає його уявлення про своє життя в теперішній час. Складаючи свою карту він ніби дивиться в дзеркало. Спонтанні реакції на це відображення в дзеркалі можуть бути такими – «Я навіть не думав, що в мене стільки знайомих», «Я бачу, що ця людина скоро зникне з кола моїх знайомих», «Його я хотів би намалювати на зворотній стороні паперу», «Мої діти повинні залишатися в секторі сім'ї, навіть коли вони підуть з дому».

Мережева карта допомагає побачити майбутнє, відповісти на низку питань: «Що хоче змінити клієнт? Як це зробити? Як соціальний працівник може підтримати клієнта чи допомогти йому досягнути бажаних змін?». Саме тому мережева карта є хорошим вихідним пунктом для продовження роботи над зміною ситуації.

Роздуми про те, як має виглядати «звичайна» мережа соціальних контактів, може відштовхнути клієнта. Тому, наведена нижче інформація може розцінюватися лише як можливий початковий пункт для розмови з клієнтом про бажані зміни.

Вважається, що ті, кого зображають у верхній частині карти – сім'я і родичі – визначають стабільність, оскільки вони будуть існувати незалежно від того, хоче цього людина чи ні.

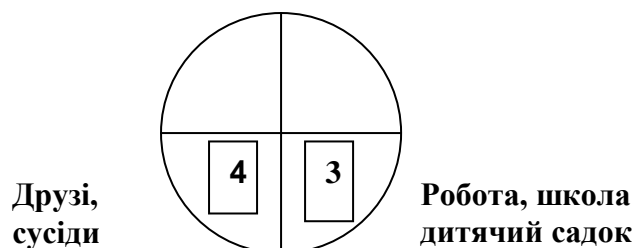
Стабільність

Сімейні зв'язки між родичами в результаті розлучень розпадаються. І єдиною сполучною ланкою між цими двома системами залишаються спільні діти, тому до цих двох систем виставляються великі вимоги. Особливо це стосується ситуацій, коли між системами виникає конфлікт і дитина стає єдиним містком між ними.

Передбачається, що зображення в нижній частині мережевої карти несуть з собою зміни.

Зміни

Робота, школа, дитячий садок, друзі, сусіди, гуртки, адміністративні органи існують в нашому житті лише в певні періоди, а не весь час. В різні періоди життя у людини різні потреби – інколи потрібна стабільність, інколи потрібні зміни.

Наступним фактором, на який необхідно звернути увагу є дистанція, яку людина, розвиваючись самотійно, весь час встановлює щодо оточуючих. І тут необхідно звернути увагу на те, чи адекватною віку є зображена дистанція.

Те, як виглядають з'єднання в мережі контактів, дає уявлення, якою мірою мережа контактів функціонує як мережа захисту. Це вказує, наскільки добре різні ланки мережі пов'язані одна з одною.

Мережева карта з багатьма розривами й конфліктами вказує на кризу, яка переростає в постійну. Розриви означають недолік підтримки, а адміністративні інстанції не впевнені, що члени сім'ї зможуть справитися з ситуацією.

Важливим елементом аналізу карти є виявлення «нексусу» – людини, яка знає в оточенні власника карти найбільшу кількість осіб різних груп та секторів. Нексус – це саме та людина, яка першою розпочне бити на сполох у разі виникнення проблем. Втрата нексуса збільшує незахищеність людини в складних життєвих обставинах.

Крім того, на карті можуть бути присутні, так звані, «символічні особи», навіть якщо вони недосяжні, або їх уже немає серед живих, однак вони є важливими для цієї людини.

Слід звернути увагу на наявність у зображенні осіб, які не контактують ні з ким із соціальної мережі, крім самого клієнта. Наявність таких людей характерна особливо для підлітків і небезпечна тим, що ця людина може бути дуже впливова, однак ніхто із соціального оточення клієнта не володіє інформацією про неї.

Під час створення мережевих карт стрілками зображують рух у напрямку до клієнта та від клієнта. Складаючи нові карти, можна простежити за змінами зазначених раніше напрямів.

Соціальна мережа

Системи соціальної підтримки	Форми соціальної підтримки	Впливи*		
		позитивний	нейтральний	негативний
природна	інформаційна			
	матеріальна			
	емоційна			
формальна	інформаційна			
	матеріальна			
	емоційна			

**В колонках під графою «Впливи» вказуються імена чи назви організацій*

Це можуть бути як карти, складені через певний період роботи з клієнтом та його соціальною мережею, так і ще одна карта, що також має на меті мобілізацію; це – карта сподівань, що заповнюється так само, як і попередня, але вона має відповісти на запитання: «Яких змін я хочу в житті? Чи можу я уявити, якою буду я і оточуюча мене сім'я у випадку...? До чого я прагну?»

5.1.4. Метод застосування сильних сторін

Метод застосування *сильних сторін* базується на наснаженні, спонукає спеціаліста та клієнта працювати у партнерстві. Уміння побачити та використати сильні сторони сімей, щоб наснажити їх, є допомога у покращенні життя цих сімей.

Досвід організації соціальної допомоги сім'ям, які перебувають у складних життєвих обставинах, базується не на зовнішньому втручанні спеціаліста, а насамперед враховує потребу активізації внутрішніх ресурсів самої сім'ї.

Ідеологічні засади застосування методу сильних сторін сім'ї передбачають дотримання соціальним працівником таких *правил*:

- починайте працювати з тими реаліями, з якими ви зіткнулися;
- визнайте життєву мудрість сім'ї;
- працюйте за сімейним, а не за власним «розкладом»;
- спирайтесь на існуючі засоби та ресурси;
- поважайте соціально-культурне походження людей;
- допомагайте, а не ведіть за собою.

Застосування методу сильних сторін передбачає, що соціальний працівник мусить з'ясувати не тільки «які проблеми», а «які сильні сторони має та чи інша сім'я, що допоможе їй вистояти, незважаючи на проблеми». Якщо спрямувати зусилля на пошук і розбудову цих умінь, то сім'ї зможуть розширити свою компетентність і самостійно вирішувати подальші проблеми.

Соціальні працівники, організовуючи взаємодію з батьками та іншими членами сім'ї, передусім спираються на сильні сторони родини. Методи, за допомогою яких працівники можуть опиратись на сильні сторони, такі:

- визначте внутрішні та зовнішні ресурси та сильні сторони клієнта;
- опирайтесь на надію клієнта та його мотивацію до зміни;

- залучайте ресурси та сильні сторони клієнта до процесу планування змін;
- опишіть проблеми у вигляді конкретних потреб та цілей, а не у вигляді фраз, що характеризують особу як загалом неповноцінну;
- знаходьте сфери діяльності або ситуації, в яких у клієнта виходить все добре не лише на думку соціального працівника чи інших людей;
- відзначте сильні сторони клієнта у формулюванні цілей, посилюючи їх через позитивні моделі його поведінки, ставлення та переконань;
- включіть сильні сторони клієнта у соціальні історії;
- разом з клієнтом визначте, у чому саме полягають його сильні сторони;
- пам'ятайте, що слабкість часто є зворотною стороною сильної сторони або її перебільшенням;
- допоможіть клієнту побачити, як його сильні сторони пов'язані з прагненням досягти цілей;
- визначте сильні сторони в тій культурі та громаді, що може підтримати розвиток клієнта та громади;
- відзначте сильні сторони та ресурси, що є у клієнта, в сім'ї та громаді.

Доволі часто соціальні працівники, які працюють з сім'ями, що перебувають у складних життєвих обставинах, особливо початківці у цій роботі, не можуть збагнути, що ж позитивного можна розгледіти в сім'ї, яка опустилася, щодо якої розглядається питання вилучення дитини і позбавлення батьків батьківських прав. Практика доводить, що в будь-якій ситуації можна знайти позитивні моменти, на яких базуватиметься подальша робота.

Наприклад: члени родини знають про можливість використання ресурсів у громаді; любов та прихильність дітей; сім'я налаштована на співпрацю, готова до змін; взаємозв'язок між дитиною та сім'єю;

підтримка родичів, друзів; сімейні традиції; реалізація нездійснених бажань і планів; минулий позитивний досвід сім'ї тощо.

Запровадження методу сильних сторін базується на певних принципах, що допомагають соціальному працівнику налагодити взаємодію з батьками і визначити пріоритетні напрями соціальної підтримки:

- ставте на перший план або звертайте основну увагу на те, наскільки сім'я розуміє, що відбувається;
- визнайте, чого хоче сім'я;
- оцініть сильні сторони та ресурси сім'ї;
- за результатами оцінки визначте, в чому унікальність сім'ї;
- вживайте зрозумілу для сім'ї мову;
- оцінка має проводитися спільно з працівником та сім'єю;
- укладіть письмову угоду щодо проведення оцінки, сім'ї слід надавати всі письмові матеріали;
- уникайте звинувачень на свою адресу і не звинувачуйте інших;
- мисліть системно – які фактори ускладнюють вирішення проблеми; уникайте причинно-наслідкового мислення – які фактори спричинили проблему.

5.2. Покращення батьківських навичок виховання дітей.

5.2.1. Методи виховання дітей

Данні досліджень показують, що сільським сім'ям невістачає знань та навичок щодо методів виховання дітей. Наведені нижче методи можуть бути донесені вчителями на вихователями дитячих садків на батьківських зборах; можуть бути надруковані в брошурах; роз'яснені на зустрічах у клубах, бібліотеках, на робочих місцях та ін..

Сутність методів виховання дітей міститься у наступному. Застосування тих чи інших методів виховання, взагалі успішність сімейного виховання залежать від того, чи вміють батьки у конкретних ситуаціях враховувати вікові та індивідуальні особливості дитини. Що це означає? Зрозуміло, що розмовляти з дитиною п'яти, десяти, п'ятнадцяти років батьки повинні по-різному.

Добирати методи покарання або заохочення до дітей різного віку теж слід відповідні. При цьому батьки мають пам'ятати, що дітям-школярам притаманна висока емоційність, збудливість, вразливість, швидка втомлюваність. Тому, виховуючи дитину, особливо важливо бути терпимими, врівноваженими, доброзичливими.

А у спілкуванні з підлітками, які прагнуть самостійності, дорослості, важливо поважати їхню гідність, звільняти від дріб'язкового контролю, підтримувати відвертість у спілкуванні, керувати процесом морального становлення як особистості.

Звичайно, успіх застосування методів виховного впливу батьків залежить також від авторитету батьків: їх моральних якостей, їх особистості, інтересів, ставлення до праці, до життя. Готовність до взаємодії, чуйність, справедливість, доброзичливість батьків до оточуючих сприяють зміцненню батьківського авторитету. Тобто важливого значення

тут набуває особистий приклад батьків. Не можна від дитини вимагати прояву якихось якостей, якщо батьки самі не дотримуються своїх вимог. Будуть чесними і правдивими діти там, де батьки підкріплюють слова власними відповідними вчинками. Негативні якості та вчинки батьків глибоко вражають дітей і цього вони ніколи їм не пробачають.

Батьки мають розуміти, що для підтримки та розвитку батьківського авторитету істотну роль відіграє їх вміння поважати особистість дитини, уважне ставлення до її інтересів та запитів, гідності. Таке ставлення до дитини необхідне у будь-якому її віці. Не можна дратуватись, нервувати, коли малюк задає багато запитань. Треба дати йому зрозумілу відповідь. Не можна ображати підлітків підозрами. Дайте їм можливість виявити самостійність, поважайте його друзів, роз'ясніть суть справжнього прояву моральних якостей особистості. Особливої уваги заслуговують у юнацькому віці перші почуття закоханості, кохання. Тут потрібні надзвичайні делікатність, мудрість, розум батьків, їх готовність і вміння допомогти відрізнити істинні почуття.

Розуміння дітей, готовність до цього з боку батьків зміцнюють їхній авторитет, викликають у дітей повагу і прагнення спілкуватися з такими батьками.

Визначивши умови, за яких застосування тих чи інших методів сімейного виховання буде найбільш ефективним, розкриємо сутність кожного з методів.

Метод переконання. Виховання словом є найтоншим інструментом впливу на дитину. Переконання - це словесний вплив на свідомість, почуття і волю дитини. Але словом треба вміти користуватися. В.О. Сухомлинський підкреслював, що “мистецтво виховання вимагає насамперед мистецтва говорити, звертатися до людського серця”²⁷, “мудре і чуйне слово - немов цілюща вода: воно заспокоює, породжує

життєрадісне світосприйняття...”. Водночас В.О. Сухомлинський зазначав, що слово може бути і батогом, який обпалює, залишаючи у дитини на все життя грубі рубці.

Отже, батьки мають пам’ятати, що необдумане користування словом (докори, грубощі, лайка, необґрунтовані звинувачення, погрози тощо) завдає великої шкоди дитині. Різко сказане слово лякає дитину, вона замикається в собі, і важко тоді відновити контакт з нею.

Метод переконання найчастіше реалізується під час бесід, роз’яснень, розповідей, на прикладі дорослих тощо. Вести бесіду з дитиною треба вміти. Для того щоб дитину переконати, чому треба робити саме так, а не інакше, батьки повинні враховувати індивідуально-вікові особливості дитини та зміст бесід. Відповідно до цього і слід добирати тон розмови: бути спокійним, доброзичливим або висловити своє обурення з приводу якогось вчинку, категорично заперечити з приводу чогось, але при цьому не кричати, не ображати дитину.

Слід пам’ятати, що бесіди з дошкільниками, молодшими школярами щодо їхньої поведінки не слід відкладати надовго, а діяти відразу. З підлітками, юнаками можна проводити так звані “відсунуті” бесіди: “Подумай, чи правильно ти зробив, а завтра ми про це поговоримо”. За цей час підліток матиме можливість проаналізувати свою поведінку, і тоді бесіда зводиться до простої форми: “Ти зрозумів, що так робити не можна? Сподіваюся, більше на цю тему нам не доведеться вести розмову”.

За допомогою прийому переконання батьки можуть роз’яснити дітям норми і правила поведінки вдома, на вулиці, у громадських місцях тощо, але спокійно, переконливо, не підвищуючи голосу.

Розмова на морально-етичну тему (як бесіда і розповідь) має на меті сприяти накопиченню у дитини запасу понять, уявлень про морально-етичні норми поведінки. Батьки можуть розповідати дітям про окремі випадки з життя реальних людей, що характеризують моральні вчинки

людини, про героїв прочитаних книжок, фільмів тощо, при цьому слід підвести їх до самостійних роздумів, висновків.

Важливим прийомом переконання дитини є особистий приклад батьків. Поведінка, вчинки батьків, організація сімейного життя в цілому, висока культура взаєностосунків у сім'ї переконують дитину більше, ніж будь-які бесіди, розмови. Ніколи батьки не навчать дитину бути чесною, акуратною, додержуватися правил культури поведінки, якщо самі не будуть для неї взірцем. Діти схильні до наслідування, тому позитивні приклади поведінки оточуючих людей, героїв книжок і кінофільмів будуть викликати бажання бути такими, як вони.

Водночас батьки мають дотримуватися таких правил застосування словесних методів:

- не слід занадто зловживати цими методами;
- тривалі роз'яснення морально-етичних норм можуть призвести до негативних результатів, перетворившись у моралізування, що має низький виховний ефект;
- під час бесід, роз'яснень, розповідей слід поважати особистість дитини;
- переконуючи дитину в чомусь, не можна принижувати її гідність, обов'язково враховуйте її запити та інтереси;
- словесні методи виховання треба поєднувати з іншими.

Методи привчання і вправління. Одними словами дитину не виховаєш. Людина формується у процесі діяльності. Тобто формувати будь-які якості у дитини можна лише тоді, коли вона буде поставлена у такі умови, що зможе проявити ті чи інші якості особистості. А такі умови слід для дитини створити: поважати старших, поступатися місцем у транспорті, ділитись іграшками з однолітками, бути чесним, демонструвати вміння культурно поводити себе у громадських місцях, на вулиці тощо. Саме ці навички, правильна поведінка, унормовані вчинки

виробляються і закріплюються у процесі вправління. Воно передбачає багаторазове повторення дій, поведінки і створення умов, за яких дитина могла б вести себе відповідно до вимог, які ставляться перед нею.

Для цього можна створювати спеціальні виховні ситуації. Це постійні трудові доручення (прибирання, миття посуду, самообслуговування), дотримання режиму дня, навичок культури поведінки, виконання завдань навчального характеру.

Крім вправління важливим є і метод привчання, тобто оволодіння процесуальним аспектом діяльності: організація планомірного і регулярного виконання дітьми різних дій з метою перетворення їх у звички. Звичка повинна стати усталеною якістю особистості. Вона створюється за допомогою систематичних багаторазових повторень. Наприклад, кожного ранку вмиватись, чистити зуби, прибирати ліжко, складати іграшки тощо, причому подібні дії мають виконуватися без зайвих нагадувань, стати потребою.

Привчання найбільш характерне для виховання дошкільників, молодших школярів. Батьки повинні враховувати, що привчання потребує досить тривалого часу і терпіння, чітко поставлених завдань, а також контролю за виконанням засвоюваних дій. Але контроль буде ефективним лише за умови доброзичливого ставлення з боку батьків, якщо допомагати у виконанні завдань.

У батьків може виникнути запитання: а чому у дитини розвиваються погані звички? Як їх позбутися? Батьки мають зрозуміти, що все залежить від умов сімейного виховання. Тому вони повинні перш за все самі виконувати ті вимоги, які висувають до дітей. Погані звички розвиваються внаслідок помилок, допущених у сімейному вихованні, причиною яких можуть бути:

- наслідування поганих звичок у батьків (неохайність, брехливість, куріння);

- неправильне застосування методів виховання (зловживання моралізуваннями, постійне “смикання” дитини). Все це може викликати протест у дитини;

- привчання дитини до абсолютної слухняності, повна підпорядкованість волі дорослих. У таких випадках дитина виростає безініціативною, пасивною, нездатною до самостійності. Так формується безвідповідальність у різних сферах його життя.

Методи заохочення і покарання. Батьків часто хвилює питання, чи треба карати дитину, у який спосіб, чи можна виховати дитину без покарань? А як заохочувати дитину? Психолого-педагогічні знання батьків тут дуже важливі, бо саме при застосуванні цих методів у сімейному вихованні здебільшого припускаються помилок.

Заохочення – передбачає позитивну оцінку поведінки і діяльності дитини. Психологічна мета заохочення – викликати позитивні переживання, відчуття задоволення, радості, впевненості у своїх силах, готовності до подальшої діяльності, бажання удосконалювати свої досягнення. Особливо важливе заохочення для боязких, сором’язливих, несміливих дітей.

Проте батьки мають розуміти, що заохочувати також слід вміло. Перш за все воно повинно поєднуватися із вимогливістю. Не можна дитину постійно хвалити за будь-які вчинки, за те, до чого вона не доклала певних зусиль. Але хвалити треба саме за вчинки, за моральні якості, а не за здібності. Тобто заохочення повинно мати міру, інакше воно знецінюється і втрачає свій виховний ефект.

Якщо батьки постійно вихвалюють дитину, вона звикає до цього, звикає бути в центрі уваги. Тому варто хвалити за серйозні для її індивідуальності та віку досягнення, за моральні якості, навчальні, трудові, творчі здобутки.

Батьків часто цікавить, як треба заохочувати дитину. У цих питаннях вони припускаються багатьох помилок. Найпростіше заохочення дитини – схвалення: тобто батьки підкреслюють, що саме дитина зробила добре, правильно. Для цього достатньо 1-2 слів (“Молодець!”, “Добре зробив” і т.ін.). Похвалою (але не захвалюванням) – виражається підвищене задоволення поведінкою дитини. Надмірна, постійна похвала, захвалювання сприяють розвитку нескромності, самовпевненості, зарозумілості, нескромності.

Наприклад, відомий педагог А.С. Макаренко у своїй педагогічній практиці широко використовував довіру. Саме через довіру проявляється повага до дитини, підноситься почуття власної гідності, відповідальності. При цьому в даному випадку особливо слід враховувати вік дитини, її індивідуальні особливості. Що ж можна довірити дитині? Виконання якоїсь справи, гроші на покупку чогось тощо: “Ти вже доросла, я можу довірити тобі самостійно зробити покупку...”²⁸. Заохочувати дитину можна за допомогою налагодження з нею дружнього спілкування, задушевних бесід, спільних прогулянок тощо.

Батьки повинні пам’ятати, що найбільше помилок у сімейному вихованні припускаються при застосуванні матеріальних заохочень: купують дітям коштовні речі, іграшки, одяг, дають грошові винагороди, іноді платять за оцінки в школі. Практика доводить, що перевага повинна віддаватись моральним формам стимулювання. Матеріальні ж заохочення слід застосовувати, але дуже обмежено і вміло. По-перше, таке стимулювання не повинно бути частим (до свята, до дня народження), і не за хороше навчання, бо добре вчитись – це обов’язок дитини (тим більше, якщо успіхи легко даються). Заохочення потрібне, якщо дитина постаралась, виправила оцінку на кращу. І це повинно проявлятися в моральній формі.

²⁸ Макаренко А.С. Повн. собр. творів

По-друге, матеріальне стимулювання повинно сприяти розвиткові пізнавальних інтересів дитини, відповідати її потребі займатися різними видами діяльності (спортом, колекціонуванням, моделюванням), розвивати читацькі інтереси. Тобто дітям можна дарувати книжки, ігри, квитки у театр, спортивні знаряддя (ковзани, лижі, велосипед, ролики тощо), інструменти для випилювання, вирізування по дереву, фарби або бажану домашню тварину чи гроші для купівлі чітко визначених речей.

Допущені батьками у цьому процесі помилки часто призводять до формування споживацького ставлення дитини до життя, обмеженості інтересів дитини.

Покарання - це засудження неправильних дій, поганих вчинків дитини, які пов'язані з неприємними для неї переживаннями. Психологічний смисл покарання полягає в тому, що воно викликає в дитини почуття сорому, розкаяння, незадоволення собою. Дитина прагне виправитись, змінитися, стати кращою.

Видатні педагоги завжди підкреслювали неоднозначність застосування методу покарання. А.С. Макаренко зазначав, що воно вимагає великої обережності і значного такту: "Не можна дати загальних рецептів у питанні про покарання. Кожен проступок є завжди індивідуальним. У деяких випадках найправильнішим є усне зауваження навіть за дуже серйозний проступок, в інших - за незначний проступок треба суворо покарати"²⁹(39).

У зв'язку з цим батьки мають усвідомлювати міру покарання. Це залежить не тільки від того, який вчинок скоїла дитина, чи вперше вона це зробила, а й від її віку, індивідуальних особливостей. Крім того, дуже важливо розібратись у причинах вчинку: випадково, необдуманно, навмисне. Від цього залежить і міра покарання.

Які існують види покарання?

²⁹ Макаренко А.С. Повн. собр. творів

- Засудження неправильних дій, вчинків у формі зауваження, що робиться категорично (“Так робити не можна!”).
- Суворе зауваження (“Я тебе знову покараю, бо так робити не дозволено”).
- Зміна ставлення до дитини (перехід від дружніх стосунків до більш суворих, позбавлення довіри, підвищення вимогливості та контролю).
- Негативна оцінка вчинків та дій у більш різкій формі.
- Позбавлення задоволень і розваг - одноразове чи протягом більш тривалого часу (залежно від вчинку та психічних особливостей дитини, її віку).

Деякі батьки застосовують фізичні покарання, причому дехто з них вважає це єдиною ефективною формою впливу на дитину. Батьки повинні завжди усвідомлювати, що застосування фізичних покарань деформує особистість дитини, відчужує дітей від батьків. Зокрема у дітей, до яких застосовувались фізичні покарання, формуються такі негативні якості особистості, як лицемірство, злоба, замкненість, страх, жорстокість, брехливість тощо. На цьому свого часу неодноразово наголошував В.О. Сухомлинський:

“Батько, який б’є дитину, убиває в її серці найдорожче: ... здатність жити серцем... Штурхани, потиличники, удари ремінцем - не тільки насильство над тілом. Це також і удари по чутливому дитячому серцю. Кожного удару воно стає все менш чутливим до цих самих ударів, стає товстошкірим. Виховання в ранньому дитинстві в дусі насильства над тілом і духом робить дитину несприйнятливою до будь-яких засобів виховного впливу. Часто вона стає жорстокою і безсердечною”³⁰.

Бажаних результатів такі покарання ніколи не дають. Батьки мають усвідомити, що фізичні покарання ображають дитину, принижують її гідність, і цього дитина ніколи не забуває. Застосування фізичних покарань

³⁰ Сухомлинський В.О. Як любити дітей: Вибр. твори. - Т.5. - С.303.

псує взаємостосунки між батьками та дітьми. Батькам слід пам'ятати, що виховані у таких умовах діти виростають лицемірними, боязкими, підозрілими, роздратованими, агресивними по відношенню до слабших. У таких дітей здебільшого виробляється пасивно-захисний тип поведінки.

Говорячи про покарання, слід зазначити, що його застосування потребує від батьків великого педагогічного такту, внутрішньої культури. Тобто слід пам'ятати, що покарання має викликати переживання, а не фізичний біль, не озлобляти, не принижувати при цьому дитину. Не можна карати дитину лише за підозрою. Карати за конкретний вчинок, наприклад: “Ти розбив тарілку, бо завжди все б'єш і нічого не вмієш робити”. У цьому випадку відбувається оцінка особистості в цілому, а не засудження за окремий вчинок. У такому разі у дітей формується занижена самооцінка, вони звикають до такої оцінки своєї особистості і впевнюються в тому, що мають лише негативні риси, завжди роблять погані вчинки.

Батькам треба пам'ятати, що не можна карати дітей “під гарячу руку”, не розібравшись, поспішати із покаранням. Але і відкладати покарання надовго не можна, бо воно втрачає сенс. Ні в якому разі не можна зловживати покараннями, застосовувати їх постійно за будь-яку найменшу провину дитини.

Батькам слід зрозуміти, що будь-яке покарання має на меті засудити лише вчинок дитини. Але при цьому ефективність покарання залежатиме від взаємостосунків у сім'ї. Якщо взаємостосунки між батьками та дітьми нормальні, якщо є взаєморозуміння, взаємна підтримка, доброзичливість, довіра і відкритість, то відповідне і виправдане покарання буде сприйняте дитиною як справедливий вчинок батьків.

Чи можна виховати дитину, взагалі не застосовуючи покарань? Звичайно так, якщо стосунки між членами сім'ї ґрунтуються на взаємній повазі, підтримці, взаємодопомозі, розумінні один одного. Тобто, коли є повага до особистості дитини, до батьківського слова. Тому основним прийомом прояву незадоволення є роз'яснення, чому не можна робити

таким чином, як треба поводитися у певній ситуації, як вибрати правильну лінію поведінки.

Але це в ідеальному варіанті життя сім'ї. Розкривши батькам сутність методів сімейного виховання, слід зазначити, що не можна надавати перевагу одному з них, не можна сказати, що якийсь конкретний метод допоможе відразу досягти великих успіхів у системі сімейного виховання. Рецептів не існує. Батьки мають зрозуміти, що застосування комплексу методів залежить від низки умов і обставин. Тут немає шаблонів або стереотипних рішень. На цьому наголошував і А.С. Макаренко, який зазначав, що будь-який педагогічний метод не можна вважати абсолютно правильним. Найкращий з них в одних випадках може стати найгіршим в інших. Тобто ефективність методів виховання залежить від цілої низки умов. Отже, батьки при доборі методів сімейного виховання повинні перед усім:

- зважати на сімейний мікроклімат, взаємовідносини між членами сім'ї;
- враховувати роль особистого прикладу батьків та їхній авторитет, моральні якості особистості, ставлення до праці, до своїх обов'язків у сім'ї, до оточуючих тощо;
- враховувати вікові та індивідуально-психічні особливості дитини;
- поважати особистість дитини у будь-яких випадках, не ображати, не принижувати її гідність;
- спиратись на позитивні якості дитини у процесі її виховання;
- пам'ятати, що у ставленні до дитини повинна бути єдність вимог з боку всіх членів сім'ї.

Знайомство батьків, особливо молодих допоможе їм у вихованні власних дітей, встановленні позитивних відношень з ними, профілактики негативних явищ та ін..

4.2.2. Методика проведення групових занять з батьками «Батьківство в радість».

Ця навчальна програма розроблена у рамках програми «Родина для дитини»³¹ і однаково підходить для будь-яких сімей, де батьки перебувають під тягарем стресів, тобто самотнім матерям або батькам, прийомним батькам, сім'ям, в яких є діти з особливими потребами, сім'ям у яких народився первісток, а також тим, котрі переживають «звичайний» стрес.

Заняття з батьками, до проведення яких залучена ціла система, є основою програми «Батьківство в радість». Кожне заняття триває орієнтовно дві з половиною години та передбачає час для того, щоб батьки могли поділитися своїми радощами і сумом та почали розбудовувати свою власну систему соціальної підтримки. Тематика занять іде послідовно від одного заняття до іншого. Спершу йдеться про те, як піклуватись про себе, як тамувати стрес та гнів, далі – навички спілкування та розвиток реалістичних сподівань стосовно своїх дітей, а наприкінці – дисципліна в позитивному аспекті та вміння дати раду неадекватній поведінці дітей.

В рамках цього курсу батьки можуть поділитися своїми думками та почуттями.

Невід'ємною частиною цієї навчальної програми є спеціальний час, який відводиться щотижня для того, щоб батьки могли поділитися своєю радістю та бідами.

Це має велике значення насамперед як потужний шанс для єднання групи, як допомога батькам створити мережу взаємної підтримки. Розповідаючи, про те, що виходить і не виходить у них у житті, батьки починають розуміти, як багато вони мають спільного, і можуть підбадьорювати, погоджуватися, співчувати та підтримувати одне одного.

³¹ www.familiesforchildren.org.ua

Чого можна досягти, провівши цикл занять для батьків? Найбільша цінність програми «Батьківство в радість» полягає в тому, що це можливість для батьків відволіктися від турбот повсякденних життєвих буднів, подивитися збоку на те, як вони будують своє життя та свої сімейні стосунки. Вони можуть познайомитися з іншими сім'ями, які намагаються впоратися з тими ж проблемами, що й у них. Вони отримують інформацію та підтримку, що ставить їх у вигідне становище для прийняття правильних рішень та проведення змін, що зробить їхнє життя та життя їхніх дітей кращим.

«Батьківство в радість» була створена не як єдине правильне рішення будь-яких проблем, що виникають у батьків. Надзвичайно важливо, щоб усі залучені до програми

«Батьківство в радість» (батьки, соціальні працівники, волонтери) мали від неї реалістичні очікування. Допомагає в цьому визначення конкретних цілей програми, які можна потім порівняти з її результатами. До цілей групової роботи з батьками можна віднести:

- надання базової інформації, практичної допомоги та закріплення концепції піклування про себе з тим, щоб батьки могли краще піклуватися про своїх дітей;
- створення мережі соціальної підтримки із слухачів групи (група взаємодопомоги);
- надання базової інформації та практичної допомоги за такими темами, як управління стресом, навички спілкування, розвиток дитини, позитивне дисциплінування;
- надання батькам інформації та можливості для розвитку навичок позитивної взаємодії зі своїми дітьми, виходячи з розуміння ними дітей та їхніх базових потреб;
- допомога батькам у визначенні та перших кроках у напрямі досягнення особистих цілей і цілей у вихованні дитини;

- допомога батькам в усвідомленні своїх сильних сторін та ресурсів і ефективнішого їх застосування;
- допомога батькам в усвідомленні наявності ресурсів у громаді та ефективне користування ними;
- закріплення позитивних кроків батьків до змін;
- задоволення від спілкування.

Батьки, які беруть участь у програмі «Батьківство в радість», отримують інформацію про те, як уникнути стресу та зробити своє життя більш здоровим, про виховання та розвиток дитини, спілкуються з однодумцями, маючи можливість поговорити про те, що їх турбує, вирішити ті чи інші проблеми, не хвилюючись, що їхні діти лишаться без догляду.

Методику «Батьківство в радість» можна застосувати в тому вигляді, як вона викладена на сайті програми «Родина для дитини» (назва сайту), її можна зробити елементом інших організацій та програм або модифікувати, щоб задовольнити конкретні потреби або пристосувати до ресурсів, які є у спеціалістів інших програм чи організацій.

5.3. Профілактична робота серед дітей та молоді щодо профілактики негативних явищ та формування здорового способу життя дітей та молоді

При організації профілактичних програм для дітей і молоді використовуються різні підходи. Велика частина програм сфокусована на безпосередньому вивченні ризиків для здоров'я – наприклад, вживання наркотичних речовин. Такі програми містять виклад фактів щодо шкоди ризикової поведінки, відношення до цього ризику окремих індивідів, їхніх ровесників, суспільства в цілому.

Більшість нових програм не фокусуються безпосередньо на

викладенні фактів про шкоду тютюнопаління, вживання наркотиків, алкоголю тощо. Вони мають навчальний характер і акцентуються на особистому і соціальному розвитку молоді. Такі питання, як уживання алкоголю, наркотиків, сексуальні стосунки й особиста безпека, використовуються для ілюстрації, у відповідній формі, яка зрозуміла дітям та молоді. У таких програмах молодь часто сама визначає хвилюючі її проблеми, а викладачі й старші ровесники виступають у ролі помічників, а не вчителів. Молоді люди вивчають питання, які їх цікавлять, реалізуючи свої здібності й інтереси до музики, театру та інших видів мистецтва. Такий підхід підвищує самооцінку учасників, розвиває життєві навички, за допомогою фактів і емоцій задовольняє інформаційні потреби в обсягах, що відповідають потребам кожної вікової групи. Важливим є також використання молодіжних лідерів як модераторів.

Фактичні підходи. За результатами досліджень, проведених ВООЗ, негативні оцінки мають програми, що фокусуються здебільшого на описі й попередженні небезпек, пов'язаних з ризиковою поведінкою, – так звані суто фактичні програми. Цей підхід зазнав суворої критики у літературі за неефективність, відсутність результатів за винятком короткострокового збільшення обсягу знань. Емпіричні дані показують, що найпоінформованішими про шкоду наркотиків є наркомани, алкоголіки – алкоголіки і т.п. Фактичний підхід припускає, що група молоді не знає про можливі наслідки ризикової поведінки або споживання наркотичної речовини і змінить своє відношення та поведінку після одержання достовірної інформації. Водночас немає ніяких практичних підтверджень цього спрощеного причинно-наслідкового зв'язку.

Зазвичай при реалізації профілактичних програм, що базуються на фактичному підході, спочатку учасників розпитують про їхні знання і уявлення, приміром, про споживання наркотиків, організовують дискусію. Цей підхід часто фокусується на короткострокових і соціальних наслідках

споживання наркотичних речовин. На продовження або на завершення використовуються відеофільми чи лекції.

Хоча інформація сама по собі є недостатньою для профілактики небажаної поведінки, її допоміжний ефект є складовою ширших, емоційніших і таких, що розвивають навички, програм, але тільки в тому випадку, якщо форма подачі інформації відповідає віку молоді.

Підхід емоційного сприйняття і розвитку навичок. На відміну від суто фактичного підходу, що базується безпосередньо на ризиках поведінки, підхід емоційного сприйняття і розвитку навичок фокусується на особистості, способах її спілкування, можливості знайти спільну мову з іншими людьми.

Відомо, що на спосіб життя молодої людини діють захисні та провокуючі фактори. До захисних індивідуальних факторів особистості відносять: емоційну стабільність; почуття власної гідності; комунікативну взаємодію; самостійність у розв'язанні різноманітних проблем; тісний зв'язок з соціальними інститутами (школою, позашкільними закладами, сім'єю тощо); почуття гумору; цілеспрямованість і самодисципліну. Звичайно, це не повний список особистісних чинників, які дозволяють молодій людині протистояти впливу шкідливих звичок та цілеспрямовано вести здоровий спосіб життя. Але названі вище якості окреслюють загальний образ молодої людини, яка має певний запас внутрішніх переконань і достатньо пристосована до дорослого життя.

Наведемо перелік індивідуальних характеристик, які можна розглядати як передумову розвитку різноманітних асоціальних звичок і чинників ризику для здоров'я: нерозвинений самоконтроль, брак наполегливості; низька самоповага і невпевненість у собі; емоційна і психічна неврівноваженість; життєві цінності, які допускають зловживання алкоголем і наркотиками; низька успішність; відсутність взаєморозуміння в школі і (або) в сім'ї; прояв асоціальної поведінки в ранньому віці.

Підхід емоційного сприйняття і розвитку навичок в освітніх програмах спрямований на підтримку захисних характеристик індивіду. Він здійснюється з метою підвищення самооцінки і відповідальності в прийнятті рішень, особистісного і соціального розвитку членів навчальної групи. Учасники програми розглядають теорію компенсації, яка пояснює, що, наприклад, потреба споживання алкоголю, тютюну і наркотиків виникає в результаті недоліку розвитку якої-небудь важливої особистісної якості і (або) соціальної навички.

Теорія соціального стресу підтверджує це, відзначаючи, що підлітки споживають наркотичні речовини, роблять ризиковані вчинки для того, щоб боротися зі стресом, пов'язаним з родиною, школою, однолітками або найближчим оточенням. Відповідно до цих теорій, підлітки, які гармонійно розвиваються в особистому і соціальному плані, менше піддані ризику споживання наркотичних речовин, ризиковій поведінці.

Стосовно профілактики споживання наркотичних речовин ефективним є підхід, що розвиває життєві навички, стимулює в молодих людей думку щодо аналізу їхніх особистісних цінностей і потреб, причин ризикової поведінки, зокрема споживання наркотичних речовин. Такі програми спрямовані на зниження ймовірності виникнення ризикової поведінки внаслідок кращого розуміння своїх учинків і підвищення відповідальності за прийнятті рішення³².

Цей підхід містить у собі свідомий, емоційний і поведінковий компоненти. Не головне, але важливе місце приділяється наданню інформації. Особлива увага приділяється процесу ухвалення рішення. Лекції, дискусії про можливі варіанти поведінки, рольові ігри демонструють процес і наслідки прийняття рішень. Групова робота є ключовим компонентом цього підходу.

Суттєвим при реалізації програм розвитку навичок є професійний

³² Moskowitz J. The primary prevention of alcohol problem: a critical review of the literature. *Journal of studies on alcohol*, 50 (1): 54-88 (1989).

рівень викладача. Неправильно проведене заняття щодо вироблення навичок прийняття рішень може перетворитися в урок з “реалізації чужих рішень” – рішень, що приймає дорослий³³.

Підлітки можуть застосовувати навички, отримані завдяки цьому підходові, у різних життєвих ситуаціях. Основний набір цих навичок вивчається і відпрацьовується в багатьох європейських школах здоров'я. Це такі навички: прийняття рішень, вирішення проблем, творче і критичне мислення, ефективне спілкування, навички особистих взаємин, самосвідомість, співпереживання, вміння керувати емоціями, вміння справлятися зі стресом³⁴.

Підхід розвитку соціальних навичок оснований на висновку, що підлітки споживають наркотичні речовини, ведуть ризиковий спосіб життя тому, що їм не вистачає відповідних психологічних і соціальних навичок. Характеризують цей підхід такі складові :

- моделювання поведінки, що сприяє зміцненню здоров'я;
- набуття навичок протистояння негативному соціальному впливу, що провокує нездоровий спосіб життя;
- набуття позитивного життєвого досвіду.

Підхід розвитку соціальних навичок поєднує загальні життєві навички молодії людини і навички протистояння негативному впливу, особливо вмінню протистояти тиску однолітків, засобів масової інформації, рекламі, яка ініціює споживання різних наркотичних речовин.

Іноді виникають випадки, коли підліток потребує сторонньої допомоги для того, щоб відмовитися від спокуси, сказати “ні”. Особливе місце в наданні такої підтримки відводиться молодіжним лідерам як особам, що перебувають поруч і мають можливість надати підтримку незалежно від обставин. Підготовка мережі молодіжних лідерів, які завжди

³³ *Davies J., Coggans N.* Does drug education work? In: Plant, M. A.. et al., Alcohol and drugs: the Scottish experience/ Edinburgh, Edinburgh University Press, 1992, pp. 75-81.

³⁴ Life skills education resource package. Geneva. World Health Organization, 1993 (document MNH/PSF 93.7).

готові допомогти підліткам протистояти негативному впливу, в молодіжному середовищі формують сприятливу атмосферу відмови від паління, вживання алкоголю, наркотиків, випадкових сексуальних контактів та ін.

Результати оцінки ефективності проектів з формування здорового способу життя свідчать, що підхід розвитку навичок позитивно впливає на поведінку молоді і має довгостроковий характер.

Багатосторонній підхід. Аналіз різних програм, орієнтованих на профілактику ризикованої поведінки серед підлітків, проведений Всесвітньою організацією охорони здоров'я в 1998 р., показав, що найефективнішими є програми, в яких закладено кілька стратегій³⁵.

Нагадаємо, що в практичній діяльності розробка програм формування здорового способу життя базується на застосуванні таких стратегій:

- надання *знань* щодо різних аспектів особистого і громадського здоров'я;
- надання *інформації* про наявний стан і можливості поліпшення тих конкретних аспектів здоров'я, які є головними у змісті даної програми;
- сприяння розвитку *свідомості* і *активності* тих місцевих громад і груп людей, яких найбільше стосується дана проблема здоров'я; управління і координація їхніх власних зусиль у напрямі вирішення проблеми на засадах самоврядування;
- розвиток і досягнення змін в *організаційному забезпеченні* діяльності з проблем здоров'я – вдосконалення діяльності служб охорони здоров'я, застосування сучасних засобів менеджменту у вирішенні конкретних проблем, на які спрямована дана програма;

³⁵ Kellie Anderson. Молодые люди и алкоголь, наркотики и табак. Всемирная организация здравоохранения. Европейское бюро. – Копенгаген, 1998. – 56 с.

- формування *політики* здоров'я як необхідної частини діяльності з виховання правильних ціннісних орієнтирів осіб і громади;
- *відстоювання прав* осіб (груп, громад) на забезпечення здорового способу життя шляхом використання законодавчих можливостей, розвитку самоврядування, пошуку компромісу з тими структурами виробництва, бізнесу тощо, які мають негативний вплив на людей;
- *міжгалузева співпраця* – партнерство з усіма, хто може бути корисним при реалізації цієї програми;
- *самодопомога* та *взаємодопомога* (прищеплення особистих навичок здорового способу життя і громадської активності з питань здоров'я, розвиток бажання і вміння допомагати членам найближчого оточення, громади тощо).

Незалежно від комбінації стратегій, найбільш перспективними є програми, що є складовими загальної програми, спрямованої на санітарну освіту і зміцнення здоров'я дітей і молоді; використовують різні методи; орієнтовані на сьогодення, а не на майбутнє; враховують особистісні, психологічні, культурні, соціальні, сімейні й інші фактори, що впливають на відношення і поведінку.

Учені вважають, що програма буде ефективнішою, якщо вона:

- містить конкретні рекомендації;
- рекомендації виходять від людей, які користуються повагою даної аудиторії;
- не є моралізуючою;
- співзвучна з існуючою громадською думкою;
- вимагає не пасивної, а активної участі;
- підходить підліткам, які володіють різними здібностями і (або) представникам різних культур;
- має конкретні цілі й завдання;
- має значну тривалість та інтенсивність;

- супроводжується тривалим закріпленням рекомендацій на різних рівнях, повторенням і адаптацією рекомендацій з основних пунктів протягом тривалого часу;
- цікавить батьків або залучає їх до роботи.

Окрім поєднання різних стратегій реалізації освітньої програми, ефективність її залежить від комплексного використання різноманітних методів навчання. До найкорисніших методів проведення профілактичної роботи з підлітками належать дискусії в класі або невеликих групах; опитування й інша дослідницька робота; письмові вправи, включаючи домашню роботу з батьками, а також реклама, розповіді, вистави і газетні статті; дослідницька робота в бібліотеці; малювання, графічний дизайн і відеофільми; “мозковий штурм”; запрошення фахівців, таких як працівники міліції, лікарі, наркологи (з наступною бесідою); надання оригінальних творчих робіт іншим дитячим і молодіжним колективам (класам, школам).

Аналіз міжнародних освітніх програм щодо формування здорового способу життя молоді дозволяє виокремити найефективніші компоненти їхньої реалізації (див. табл. 8).

Таблиця 8

Компоненти найефективніших освітніх програм щодо формування
здорового способу життя (за даними Hansen³⁶)

Компонент	Мета	Форма навчання
Інформація	Дати знання і уявлення про наркотичні речовини	Лекції, фільми, книги, дискусії, дебати
Навчання навичок прийняття рішень	Навчити приймати розумні рішення	Лекції, дискусії, письмові вправи, рольові ігри
Клятва	Зробити заяву про особисте зобов'язання, наприклад, не вживати наркотичні речовини (часто в моральному розумінні)	Усна або письмова клятва, яка має символічний характер
З'ясування системи цінностей	З'ясувати систему цінностей особистості і показати її несумісність з ризикованою поведінкою	Групові дискусії, письмові вправи
Навчання навичці визначення мети	Розвинути навички визначення мети та спонукати до її досягнення	Конкретні інструкції, письмові вправи, позакласні проекти, самоконтроль за навчанням
Навчання керування стресом	Навчити долати стрес, роблячи акцент на техніках релаксації	Конкретні рекомендації, дискусії, письмові вправи, тренування навичок

³⁶ Hansen W. School-base substance abuse prevention: a review of the state of the art in curriculum, 1980-1990. Health education research, 7(3): 403-430 (1992).

Навчання вміння цінувати себе	Розвивати почуття власного достоїнства	Письмові вправи, дискусії
Навчання навичок протистояння	Прищепити навички дізнаватися і протистояти тискові однолітків та інших впливів (реклами, батьків, братів і сестер) на предмет вживання шкідливих речовин	Фільми, дискусії, рольові ігри, виховання впевненості в собі
Навчання життєвих навичок	Розвивати широкий спектр життєвих навичок і навичок вирішення конфліктів	Лекції, дискусії, рольові ігри, тренування навичок
Навчання встановлення норм	Встановити норми, що стосуються споживання наркотичних речовин, відкоригувати неправильні уявлення про їх популярність і серед однолітків	Опитування, ігри, дискусії, дебати, використання лідерів підлітків, рекомендації
Допомога товаришів	Вплив і поради учасників того ж віку або старших	Дискусії, що проведені з учнями в класі, допомога товаришів, консультації поза класом
Альтернативи	Запропонувати творчу або фізичну діяльність, несумісну з вживанням шкідливих речовин і (або) привабливу альтернативу їхньому вживанню	

Досвід освітніх програм формування здорового способу життя молоді, що реалізуються у межах шкільної освіти, позашкільних закладах, центрах соціальних служб для молоді, недержавних організаціях, свідчить про те, що позитивний результат може бути досягнутий при комплексному підході, коли молода людина отримує знання та інформацію щодо здорового способу життя з різних джерел. Тому проблема здійснення дедалі більшої кількості освітніх проектів і програм є актуальною для державних службовців, педагогів, соціальних педагогів і соціальних працівників, лідерів громадських організацій. У наступному розділі розкрито принципи, моделі, стратегії та форми навчання в освітніх програмах формування здорового способу життя молоді, спрямовані на допомогу фахівцям у розробці та реалізації ефективних освітніх програм.

У період з 1998 по 2005 рік в Україні реалізувався україно-канадський проект «Молодь за здоров'я»³⁷, його програми здійснювалися безпосередньо у чотирьох громадах – двох малих містах і двох селах Черкаської і Рівненської області. Найбільш полярними формами роботи щодо формування здорового способу життя в молодіжному середовищі стали інтерактивні театри, молодіжні лекторські групи і спікерські бюро.

Нижче наведеній зміст цих проектів.

Інтерактивні театри – це нова інноваційна методика, що використовувалася для профілактика нездорової поведінки серед молоді. Суть інтерактивності полягає в тому, що актори зображають певну проблемну ситуацію в молодіжному середовищі (нерозуміння серед підлітків, тиск з боку друзів, сварка з батьками тощо). Більшість сюжетів, що розігруються акторами інтерактивного театру, висвітлюють негативні явища у молодіжному середовищі (наркоманію, паління, вживання алкоголю). Конфліктний сюжет розігрується на сцені, але у його вирішенні беруть участь не лише актори, а й глядачі. У будь-який момент глядач

³⁷ www.mzz.com.ua

може змінити актора й розіграти свій спосіб вирішення проблеми. Завдання театру – змодельовати життєву ситуацію і залучити глядачів до спільного пошуку вирішення проблеми.

Діяльність театру має бути спрямована на висвітлення типових проблем, що турбують дитячу та молодіжну аудиторію. Формами вивчення окреслених проблем є довірливе спілкування з дітьми та молоддю, опитування, анкетування, що дозволяє визначити тематику виступу театру. Із практики проведення такої роботи найбільш актуальними є теми, які стосуються вживання алкоголю, поширення наркоманії та тютюнопаління у молодіжному середовищі; проблеми, які виникають між ровесниками; проблеми у стосунках між батьками та дітьми.

Сценарії, як правило, пишуться на прикладах, які мали місце у реальному житті. Центральною темою є маніпулювання (численні способи спонукати молодих людей палити, вживати проти свого бажання алкоголь чи наркотики), а також прийоми, що дозволяють протистояти тиску або ухилитися від небезпечних дій. Сцени, що їх представляють актори, відображують найгірші сценарії розвитку подій вдома, в школі та на роботі і розігруються двічі. Спершу аудиторія стежить за тим, як розгортаються події, а в процесі повторного показу будь-хто з глядачів може зупинити перебіг п'єси і запропонувати свій варіант виходу із ситуації.

Виступи інтерактивного театру можуть проходити під час масових свят, зборів-походів дитячих та юнацьких організацій, при організації вуличної соціальної роботи, під час молодіжних акцій, акцій у навчальних закладах, клубах тощо. Як показує практика роботи, театральне мистецтво можна використовувати не лише для роботи з молодіжною аудиторією, а для налаштування співпраці з державними службовцями, представниками громади, спеціалістами різних структур тощо. За результатами роботи молоді глядачі зазначають неабиякий позитивний вплив театральних сцен на молодь, адже театр допомагає подивитися на власне життя начебто “зі сторони”. За даними опитувань після вистав, актуальність тематики

відмітили близько 80% глядачів, а близько 5% впізнали у розіграних ситуаціях власну історію. Організаторами і керівниками соціального проекту з організації роботи інтерактивного театру можуть виступати лідери дитячих та молодіжних громадських організацій, соціальні працівники, спеціалісти навчальних закладів.

Молодіжні лекторські групи: однією із форм залучення молоді до пропаганди здорового способу життя є робота лекторських груп за методикою “рівний-рівному”, що покращує сприйняття інформації в молодіжному середовищі. В більшості молоді лектори – молоді люди, волонтери центрів соціальних служб для молоді, учні навчальних закладів.

Молоді лектори, організатори проведення лекцій повинні не лише зацікавити слухачів предметом обговорення, а переконати молодь в необхідності відповідального ставлення до власного здоров'я, необхідності зміни поведінки на більш прийнятну, безпечну. На даному етапі важливим досягненням є заохочення певної категорії молоді до участі в програмах щодо дотримання здорового способу життя.

Навчання проводиться у формі бесід з поєднанням лекції та тренінгу (переважно ігрового). Молоді люди отримують знання профілактичної тематики: з проблем інфікування ВІЛ/СНІДом чи хворобами, що передаються статевим шляхом, про наслідки вживання алкоголю, наркотиків, тютюнопаління. В ході підготовки передбачаються заняття спрямовані на розвиток тренерських та лекторських навичок.

Окрім загальної підготовки лекторської групи, враховуючи специфіку такої діяльності, слід передбачити проведення поглибленої підготовки лекторів до виступів перед молодіжною аудиторією за окремою тематикою. Після закінчення заняття проводиться його детальне обговорення з метою корегування програми виступу.

Лекційна робота проводиться у загальноосвітніх школах, технікумах, вузах, школах-інтернатах, клубах за місцем проживання, дитячих лікарнях,

дитячих та молодіжних громадських організаціях. Часто під час проведення лекційних занять використовуються відеосюжети на відповідні тематики, роздаються інформаційні матеріали. Під час проведення лекційної роботи в учбових закладах відбувається залучення молоді до реалізації соціальних програм, розповсюджується інформація про роботу “Телефону довіри”. Також практикується вулична соціальна робота в межах програми – проведення бесід у дворах, на ігрових майданчиках, де збираються молодь та підлітки. Як правило, молодіжна лекторська група (2–4 особи) 1–2 рази на тиждень виступає з визначеною тематикою перед своїми однолітками. Показником результативності діяльності лекторської групи є запрошення її учасників у навчальні заклади для подальшої співпраці, повторних виступів.

На профілактичну роботу серед молоді спрямована організація роботи спікерських груп. Спікерські групи – це група молодих людей та спеціалістів, що займаються профілактичною діяльністю серед молоді за методикою “рівний–рівному”, мають навички та досвід лекційно-тренінгової роботи; об’єднані спільною метою та програмою; володіють необхідними методичними матеріалами. Серед спікерів є люди, які на власному досвіді пізнали всю складність проблем, що їх вони намагаються розв’язати. Ці люди відверто говорять про себе та своє життя. Наприклад, якщо темою розмови є ВІЛ/СНІД, то залучаються особи, які можуть розповісти про те, як вони інфікувалися, як живуть з цією хворобою і як вони себе зараз почувають. Слухачі більше можуть повірити таким людям, ніж лікарям.

Робота спікерських груп спланована так, щоб молодь навчилася передавати профілактичні знання, набуті на заняттях, одноліткам за методикою “рівний-рівному”. Крім того, ставиться завдання не тільки навчити волонтерів проведенню профілактичної роботи в молодіжному середовищі, а й розвинути у “спікерів” здібності розуміти себе, свої потреби; розвинути вміння протистояти негативному впливу оточуючих,

навчити жити здоровим повноцінним життям.

До роботи з волонтерами залучаються провідні спеціалісти: лікарі, педагоги, представники державних і недержавних організацій, які займаються профілактичною роботою. Підготовка спікерів має передбачати розвиток знань та навичок для вирішення особистих проблем; розвиток знань та навичок поведінки в кризових ситуаціях; вміння налагоджувати і підтримувати контакти з оточуючими; вміння проводити бесіди, обговорювати поставлені проблеми; отримання знань із негативних наслідків вживання наркотиків, алкоголю, тютюну тощо; формування поняття про здоровий спосіб життя.

Наведені вище технології соціальної роботи з дітьми, сім'ями та молоддю можуть використовувати фахівці: вчителі, вихователі, а насамперед соціальні педагоги і соціальні працівники, які мають певну професійну підготовку. Саме вони можуть і повинні здійснювати соціальну роботу щодо залучення місцевих громад до вирішення проблем дітей, сімей та молоді, які опинилися у складних життєвих обставинах.

Література

1. Взаимосвязь социальной работы и социальной политики / под ред. П. Рамон ; пер. с англ. ; под ред. Б. Ю. Шапиро. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 256 с.
2. Етичний кодекс спеціалістів із соціальної роботи затверджено Українською асоціацією соціальних педагогів та спеціалістів із соціальної роботи, Державною соціальною службою для сім'ї, дітей та молоді, Лігою соціальних працівників України, Міністерством України у справах сім'ї, молоді та спорту (№ 1965 від 09.09.2005 р.).
3. Європейська хартія місцевого самоврядування // Місцеве самоврядування. – К., 1997. – № 1-2. – С. 90-94.
4. Єлагін В. П. Соціальна держава та принцип субсидіарності в системі владних відносин провідних держав світу / Єлагін В.П. // Актуальні проблеми державного управління. 2009. 1 (35)
5. Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні»,
www.rada.gov.ua
6. Закон України «Про об'єднання громадян» , www.rada.gov.ua
7. Закон України «Про політичні партії в Україні»,
www.rada.gov.ua
8. Звіті ООН з людського розвитку за 2008 рік,
www/undp.org.ua/files/ua_66026ukr_full.pdf

9. Конституція України, www.rada.gov.ua
- 10.Макаренко А.С. Повн. собр. творів
- 11.Постанова Кабінету міністрів України від 19 вересня 2007 р. № 1158 «Про затвердження Державної цільової програми розвитку українського села на період до 2015 року»
- 12.Славко Т. О. Перспективи участі нерядового сектора у місцевому розвитку, www.politik.org.ua/projects/view.php3
- 13.Социальная политика: Толковый словарь / [общ. ред. д-р экон. наук, проф. Н. А. Волгин]. – М. : Изд-во РАГС, 2002. – 456 с.
- 14.Сухомлинський В.О. Як любити дітей: Вибр. твори. - Т.5.
- 15.Українське село вчора і сьогодні (поза соціальною справедливістю), [www\politonomia.org.ua/.../ukrainske-s...tyu--875.html](http://www.politonomia.org.ua/.../ukrainske-s...tyu--875.html)
- 16.Уланчук А.І. Деякі соціально-економічні проблеми сільського населення. [www/udau.edu.ua/library.php?pid=1383](http://www.udau.edu.ua/library.php?pid=1383)
- 17.Bäcker. Gerhard u. a. Sozialpolitik und soziale Lage in Deutschland, Band 1: Ökonomische Grundlagen. Einkommen. Arbeit und Arbeitsmarkt. Arbeit und Gesundheitsschutz. – Wiesbaden, 2000.
- 18.Davies J., Coggans N. Does drug education work? In: Plant, M. A.. et al., Alcohol and drugs: the Scottish experience/ Edinburgh, Edinburgh University Press, 1992, pp. 75-81.

- 19.Hansen W. School-base substance abuse prevention: a review of the state of the art in curriculum, 1980-1990. Health education research, 7(3): 403-430 (1992).
- 20.*Kellie Anderson*. Молодые люди и алкоголь, наркотики и табак. Всемирная организация здравоохранения. Европейское бюро. – Копенгаген, 1998. – 56 с.
- 21.*Kellie Anderson*. Молодые люди и алкоголь, наркотики и табак. Всемирная организация здравоохранения. Европейское бюро. – Копенгаген, 1998. – 56 с.
- 22.Life skills education resource package. Geneva. World Health Organization, 1993 (document MNH/PSF 93.7).
- 23.*Moskowitz J*. The primary prevention of alcohol problem: a critical review of the literature. Journal of studies on alcohol, 50 (1): 54-88 (1989).
- 24.Popple K. Analysing Community Work: its Theory and Practice Buckingham, Open University Press, 1995

Додатки

Додаток 1

Перелік основних нормативно-правових актів згідно з якими організовується та проводиться соціальна робота з сім'ям, дітьми та молоді в громаді

Закони України:

- «Про соціальну роботу з сім'ями дітьми та молоддю»;
- «Про соціальні послуги»;
- «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні»;
- «Про охорону дитинства»;
- «Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування»;
- «Про попереднє ув'язнення»;
- «Про соціальну адаптацію осіб, які відбували покарання у виді обмеження волі або позбавлення волі на певний строк»;
- «Про реабілітацію інвалідів»;
- «Про ратифікацію Європейської соціальної Хартії (переглянутої);
- «Про загальнодержавну програму «Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини» на період до 2016 року»;
- «Про затвердження Загальнодержавної програми забезпечення профілактики ВІЛ-інфекції, лікування догляду та підтримки ВІЛ-інфікованих і хворих на СНІД на 2009-2013 роки»;
- «Про житловий фонд соціального призначення».

Постанови Кабінету Міністрів України:

- від 26.04.2002 № 564 «Про затвердження Положення про дитячий

будинки сімейного типу»;

від 26.04.2002 № 565 «Про затвердження Положення про прийомну сім'ю»;

від 26.04.2003 № 616 «Про затвердження Порядку розгляду заяв та повідомлень про вчинення насильства в сім'ї або реальну його загрозу»;

від 10.12.2003 № 1895 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг»;

від 27.08.2004 № 1126 «Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю».

Розпорядження Кабінету Міністрів України:

від 12.12.1994 № 9-рР «Про віднесення працівників центрів соціальних служб для молоді до відповідних категорій державних службовців».

Накази Мінсім'ямолодьспорту (з організаційних питань):

від 06.09.2005 № 1886 «Про затвердження Типових структури і штатів республіканського (Автономної Республіки Крим), обласних, Київського та Севастопольського міських, районних, міських, районних у містах, селищних та сільських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;

від 09.09.2005 № 1965 «Про затвердження Етичного кодексу спеціалістів із соціальної роботи України»;

від 14.10.2005 № 2364 «Про порядок погодження призначення на посади та звільнення з посад директорів центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та їх заступників»;

від 09.11.2006 № 3790 «Про затвердження кваліфікаційних характеристик посад “директор республіканського (Автономна Республіка Крим), обласного, Київського та Севастопольського міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді”, “заступник директора

республіканського (Автономна Республіка Крим), обласного, Київського та Севастопольського міських центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді», «директор міського, районного, районного у містах, селищного та сільського центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді»;

від 04.11.2008 № 4411 «Про затвердження Стратегії розвитку системи соціальних послуг для сім'ї, дітей та молоді на 2009–2014 роки»;

від 23.12.2009 № 4410 «Про затвердження Типової посадової інструкції фахівця із соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю»;

від 03.03.2010 № 590 «Про затвердження примірного положення про спеціалізоване формування центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді».

Накази Мінсім'ямолодьспорту та спільні накази з іншими органами виконавчої влади (з питань проведення соціальної роботи з різними категоріями отримувачів послуг):

від 10.10.2007 № 3611 «Про затвердження та впровадження галузевого стандарту надання соціальних послуг вживачам психоактивних речовин, в тому числі споживачам ін'єкційних наркотиків, і їх близькому оточенню»;

від 21.12.2007 № 4991 «Про затвердження Порядку формування, ведення та використання Загального банку даних сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах»;

від 25.04.2008 № 1795 «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводу центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді сімей та осіб, які опинилися у складних життєвих обставинах»;

від 18.12.2008 № 4941 «Про затвердження та впровадження стандартів мінімального пакету соціальних послуг у сфері ВІЛ/СНІДу різним категоріям дітей, молоді та сімей»;

від 23.09.2009 № 3357 «Про затвердження Порядку здійснення соціального супроводження прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»;

від 25.09.2009 № 3385 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і служб у справах дітей у процесі встановлення опіки та піклування, створення та забезпечення діяльності прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу»;

від 21.12.09 № 4389 «Про затвердження та впровадження Примірного галузевого стандарту надання соціальних послуг з соціальної адаптації учнів та випускників закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, осіб з їх числа»;

від 29.12.2009 № 4569 «Про затвердження Примірного галузевого стандарту надання соціальних послуг сім'ям з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах»;

від 27.05.2010 року № 1480 «Про затвердження Порядку здійснення центрами соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді соціального інспектування сімей, дітей та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах»;

спільний наказ Держкомсім'їмолоді, МВС, МОН, МОЗ від 16.01.2004 № 5/34/24/11 «Про затвердження Порядку розгляду звернень та повідомлень з приводу жорстокого поводження з дітьми або реальної загрози його вчинення»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту і МОЗ від 22.10.2004 № 625/510 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для молоді із закладами охорони здоров'я з питань запобігання ранньому соціальному сирітству»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту і Держдепартаменту з питань виконання покарань від 28.10.2005 № 2559/177 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і установ виконання покарань у проведенні соціальної роботи з

неповнолітніми та молоддю, які відбувають покарання в цих установах і звільняються з них»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту та МОЗ від 17.04.2006 № 1209/228 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів із закладами охорони здоров'я щодо надання медичної допомоги та соціальних послуг дітям та молоді»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту, МОЗ, МОН, Мінпраці, Мінтранспорту, МВС та Держдепартаменту з питань виконання покарань від 14.06.2006 № 1983/388/452/221/556/596/106 «Про затвердження порядку взаємодії суб'єктів соціальної роботи із сім'ями, які опинилися у складних життєвих обставинах»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту та МОЗ від 17.11.2006 № 3925/760 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді із закладами охорони здоров'я щодо різних аспектів профілактики ВІЛ/СНІДу»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту та Мінпраці від 06.08.2007 № 2778/416 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді і органів праці та соціального захисту населення в наданні соціальних послуг сім'ям, які опинилися у складних життєвих обставинах»;

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту і МОН від 28.09.2007 № 3455/853 «Про затвердження Порядку взаємодії центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та управлінь (відділів) освіти щодо підготовки до самостійного життя дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, з числа учнів старших та випускних класів інтернатних закладів і шкіл соціальної реабілітації»;

спільний наказ Держдепартаменту з питань виконання покарань, Мінсім'ямолодьспорту від 28.10.2008 № 288/4322 «Про затвердження Порядку взаємодії кримінально-виконавчої інспекції і центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді щодо забезпечення соціального супроводу

і контролю за поведінкою дітей та молоді, які засуджені до покарань, не пов'язаних з позбавленням волі, звільнені від відбування покарання з випробуванням або умовно-достроково».

спільний наказ Мінсім'ямолодьспорту та МВС від 07.09.2009 №3131/386 «Про затвердження Інструкції щодо порядку взаємодії управлінь (відділів) у справах сім'ї, молоді та спорту, служб у справах дітей, центрів соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та відповідних підрозділів органів внутрішніх справ з питань здійснення заходів з попередження насильства в сім'ї».

Перелік показників державної статистики щодо становища дітей

1. Діти-сироти і діти, позбавлені батьківського піклування

	Показник	Джерело	№ позиції
1.	Загальна кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, на кінець звітного року	Форма N 1-ОПС Звіт про кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківської опіки за рік	Розділ 2 позиція 1
2.	Кількість дітей, які перебувають під опікою(піклуванням), на кінець звітного року	там же	Розділ 2 позиція 13
3.	Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що виховуються у прийомних сім'ях	Форма N 1-дбст ЗВІТ про функціонування дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей	Розділ 1 Позиція 01/6
4.	Кількість дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, що виховуються у ДБСТ	Форма N 1-дбст ЗВІТ про функціонування дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей	Розділ 1 Позиція 01/2

2. Діти в інституціях

	Показник	Джерело	№№ позиції
1.	Кількість дітей у будинку дитини на кінець звітного року	МОЗ Форма № 25 будинку дитини за рік	Таблиця 2120
2.	Кількість дітей у будинку дитини, що є сиротами чи позбавленими батьківського піклування	там же	Таблиця 2130
3.	Частка дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, у будинку дитини	розрахункова	Таблиця 2120 Таблиця 2130
4.	Кількість вихованців у дитячих будинках системи МОН України та інших	МОН Форма N 1-ДБШ (зведена) ЗВЕДЕНИЙ ЗВІТ дитячих будинків і загальноосвітніх шкіл-інтернатів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування (за станом на 1 січня 20 ____ року)	Таблиця 1 № рядку 01
5.	Кількість вихованців у інших дитячих будинках (крім системи МОН України)	там же	Таблиця 1 № рядку 05
6.	Кількість дітей-сиріт і дітей,	там же	Таблиця 4

	позбавлених батьківського піклування, серед вихованців дитячих будинків		№ рядку 01-05
7.	Частка дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, серед вихованців дитячих будинків	розрахункова	Таблиця 1 Таблиця 4
8.	Кількість вихованців у школах-інтернатах для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	там же	Таблиця 1 № рядку 06
8.	Кількість дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, серед вихованців шкіл-інтернатів для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування	там же	Таблиця 4 № рядку 02-05
10	Чисельність вихованців у будинку-інтернату для дітей на кінець року	ФОРМА N 3 – ДБІ ЗВІТ про дитячі будинки-інтернати станом на рік	Таблиця 3 рядок 01
11	Чисельність дітей віком 3-17 років у будинку інтернату для дітей на кінець року	там же	Таблиця 3 рядки 02, 03, 04
12	Кількість дітей-сироти серед вихованців будинку-інтернату для дітей	там же	Таблиця 4 стовпчик 1
13	Кількість дітей, позбавлених батьківського піклування, серед	там же	Таблиця 4 стовпчик 2

	вихованців будинку-інтернату для дітей		
1 4	Частка дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, серед вихованців будинку-інтернату для дітей	розрахункова	Таблиця 3 Таблиця 4

3. Хімічні залежності серед молоді

	Показник	Джерело	№№ позиції
1	Контингент осіб під профілактичним наглядом на кінець звітного року з діагнозом „Гостра інтоксикація та розлади психіки зі шкідливими наслідками через уживання алкоголю” серед дітей 0-14 років включно	Форма 11 МОЗ ЗВІТ про захворювання осіб з розладами психіки та поведінки через уживання психоактивних речовин за рік	Таблиця 2100 рядок 1 стовпчик 11
2	Контингент осіб під профілактичним наглядом на кінець звітного року з діагнозом „Гостра інтоксикація та розлади психіки зі шкідливими наслідками через уживання алкоголю” серед молоді 15-17 років включно	там же	Таблиця 2100 рядок 1 стовпчик 12
3	Контингент осіб під профілактичним наглядом на кінець звітного року з діагнозом „Гостра інтоксикація	там же	Таблиця 2100 рядок 2 стовпчик 11

	та розлади психіки зі шкідливими наслідками через уживання опіоїдів, каннабіноїдів кокаїну, галюциногенів, ефедрону, кількох наркотичних та інших психоактивних речовин” серед дітей 0-14 років включно		
4	Контингент осіб під профілактичним наглядом на кінець звітнього року з діагнозом „Гостра інтоксикація та розлади психіки зі шкідливими наслідками через уживання опіоїдів, каннабіноїдів кокаїну, галюциногенів, ефедрону, кількох наркотичних та інших психоактивних речовин” серед дітей 15-17 років включно	там же	Таблиця 2100 рядок 2 стовпчик 12
5	Контингент осіб під диспансерним наглядом на кінець звітнього року з діагнозом „Розлади психіки та поведінки через уживання алкоголю” серед дітей 0-14 років включно	там же	Таблиця 2100 рядок 6 стовпчик 11
6	Контингент осіб під диспансерним наглядом на	там же	Таблиця 2100 рядок 6

	кінець звітнього року з діагнозом „Розлади психіки та поведінки через уживання алкоголю” серед дітей 15-17 років включно		стовпчик 12
7	Контингент осіб під диспансерним наглядом на кінець звітнього року з діагнозом „Розлади психіки та поведінки через уживання наркотичних речовин” серед дітей 0-14 років включно	там же	Таблиця 2100 рядок 10 стовпчик 11
8	Контингент осіб під диспансерним наглядом на кінець звітнього року з діагнозом „Розлади психіки та поведінки через уживання наркотичних речовин” серед дітей 15-17 років включно	там же	Таблиця 2100 рядок 10 стовпчик 12

4. Сексуальна поведінка дітей та молоді

	Показник	Джерело	№№ позиції
1.	Вагітність, пологи та післяпологовий період у дівчаток віком 0-14 років	Форма 12 МОЗ ЗВІТ про захворювання, зареєстровані у хворих, які проживають у районі обслуговування	Таблиця 1000, номер рядка 16,0, номер стовпчика 1

		лікувально-профілактичного закладу, за рік	
2.	Кількість хворих, які перебували під диспансерним наглядом на кінець звітного року із захворюваннями на сифіліс - усі форми, серед дітей віком 0-14 років	там же	Таблиця 1001 позиція 4
3.	Вагітність, пологи та післяпологовий період у дівчаток віком 15-17 років включно	там же	Таблиця 2000 номер рядка 16,0, номер стовпчика 1
4.	Кількість хворих, які перебували під диспансерним наглядом на кінець звітного року із захворюваннями на сифіліс - усі форми, серед дітей віком 15-17 років	там же	Таблиця 2001 позиція 4

5. Групи ризику

	Показник	Джерело	№№ позиції
1.	Кількість дітей і підлітків, які не навчаються для здобуття повної загальної середньої освіти (без дітей і підлітків з вадами	Форма 77-рвк МОН Звіт про кількість дітей і підлітків школи	Розділ 3 Рядок № 1

	розумового або фізичного розвитку)	в 20 ____ році	
2.	Кількість вихованців, які перебували протягом звітного періоду у притулку	Форма N 2-притулок Зведений звіт про рух контингенту вихованців притулків для неповнолітніх за рік.	Розділ 2 рядок 01 стовпчик 3
3.	Кількість вихованців, які потрапили до притулку внаслідок фізичного або сексуального насильства	там же	Розділ 7 рядок 01 стовпчик 4

6. ВІЛ/СНІД

	Показник	Джерело	№ позиції
1	Кількість ВІЛ-інфікованих осіб віком 0-14 років, що перебуває під наглядом на кінець звітного року	Форма N 2-ВІЛ/СНІД ЗВІТ про осіб із станами та хворобами, що зумовлені вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ), за 20__ рік	таблиця 2000 рядок 4,1
2	Кількість ВІЛ-інфікованих осіб віком 15-17 років, що перебуває під наглядом на кінець звітного року	там же	таблиця 2000 рядок 4,2
3	Кількість ВІЛ-інфікованих осіб віком 18-24 років, що перебуває	там же	таблиця 2000 рядок 4,3

	під наглядом на кінець звітнього року		
4	Кількість хворих на СНІД осіб віком 0-14 років, що перебуває під наглядом на кінець звітнього року	там же	таблиця 2001 рядок 4,1
5	Кількість ВІЛ-інфікованих осіб віком 15-17 років, що перебуває під наглядом на кінець звітнього року	там же	таблиця 2001 рядок 4,2
6	Кількість ВІЛ-інфікованих осіб віком 18-24 років, що перебуває під наглядом на кінець звітнього року	там же	таблиця 2001 рядок 4,3
7	Кількість вихованців притулку, які мають діагнози „хвороба зумовлена вірусом імунодефіциту людини (ВІЛ)” та „безсимптомне носійство вірусу імунодефіциту людини (ВІЛ)”	Форма N 2 - притулок Зведений звіт про рух контингенту вихованців притулків для неповнолітніх за рік.	Розділ 6 рядки 10, 19 стовпчик 1

(ЗРАЗОК)

СЕЛИЩНА (СІЛЬСЬКА) РАДА

РІШЕННЯ

“ ____ ” _____ 200 ____ р.

№ ____

Про заходи щодо вдосконалення соціальної
роботи із сім'ями,
дітьми та молоддю

Відповідно до постанов Кабінету Міністрів України від 27.08.2004 р.
№1125 “Про утворення Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та
молоді”, №1126 “Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із
сім'ями, дітьми та молоддю” та з метою подальшого вдосконалення
соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю

1. Створити (або перейменувати) селищний (сільський) центр соціальних служб для молоді в селищний (сільський) центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.
2. Затвердити Положення про (назва) селищний (сільський) центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (додається).
3. Визнати таким, що втратило чинність рішення (попереднє рішення про створення).
4. Контроль за виконанням даного рішення покладається на / залишаю за собою.

Голова/заступник
селищної/сільської Ради

(ЗРАЗОК)

ПОГОДЖЕНО

Директор регіонального/обласного
центру соціальних служб для сім'ї,
дітей та молоді

_____ П.І.П.
“___” _____ 200__ р.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Голова селищної/сільської ради

_____ П.І.П.
“___” _____ 200__ р.

ПОЛОЖЕННЯ

**про селищний/ сільський центр соціальних служб для сім'ї,
дітей та молоді (зі статусом юридичної особи)**

1. Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центр) є спеціальним закладом, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

2. Центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Мінсім'ядітимолоді, Держсоцслужби, рішеннями селищної (сільської) ради та відповідних органів виконавчої влади, а також даним положенням.

3. Основною метою діяльності центру є надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, інформаційних і юридичних послуг сім'ям, дітям та молоді.

4. Основними принципами діяльності центру є законність, дотримання і захист прав людини, системність, доступність, конфіденційність, відповідальність за дотримання етичних та правових норм під час надання допомоги.

5. Селищний/сільський центр утворюється, реорганізується і ліквідується селищною/сільською радою.

6. Основними завданнями селищного/сільського центру є:

1) участь у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм шляхом проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу та патронажу, соціальної профілактики і реабілітації;

2) створення спеціалізованих формувань та забезпечення їх функціонування;

3) залучення громадськості до проведення роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, підтримка та розвиток волонтерського руху тощо.

7. Селищний/сільський центр:

1) забезпечує соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді шляхом надання їм соціально-педагогічних, психологічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, інформаційних та інших послуг;

2) здійснює соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, соціальний патронаж молоді, яка відбуває чи відбула покарання у формі обмеження або позбавлення волі на певний строк;

3) проводить соціально-профілактичну роботу із запобігання правопорушенням та іншим негативним явищам у дитячому та молодіжному середовищі, подолання їх наслідків, пропагує здоровий спосіб життя;

4) здійснює соціально-реабілітаційні заходи, спрямовані на надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (у

тому числі, які постраждали від насильства в сім'ї), допомоги у відновленні ними порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності та підтриманні оптимального фізичного, психологічного, соціального рівня для досягнення соціальної адаптації;

3) виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань.

8. Центр під час виконання покладених на нього завдань:

1) взаємодіє із селищною (сільською) радою, підприємствами, установами, організаціями, а також фізичними особами щодо реалізації поставлених перед ним завдань;

2) сприяє громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян у реалізації соціально значущих ініціатив і проектів;

3) залучає благодійні, громадські організації, суб'єкти господарювання, які провадять підприємницьку діяльність, до розв'язання актуальних соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді у даній місцевості;

4) здійснює заходи щодо поширення соціальної реклами та організації роботи із засобами масової інформації щодо проблем сім'ї, дітей та молоді;

5) сприяє волонтерській діяльності у сфері надання соціальних послуг;

6) веде облік проведеної соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, готує статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з питань, що належать до його компетенції;

7) проводить опитування з метою визначення проблем сім'ї, дітей та молоді на своїй території;

8) залучає міжнародну фінансову та технічну допомогу, міжнародні гранти, а також надає гуманітарну та іншу допомогу сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

9. Центр має право:

1) вносити Держсоцслужбі, селищній (сільській) раді та її виконавчому органу пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

2) подавати пропозиції до проекту бюджету селищної (сільської) ради з питань, що належать до його компетенції;

3) утворювати спеціалізовані формування різного соціального спрямування;

4) укладати в установленому порядку договори з підприємствами, установами та організаціями, в тому числі іноземними, про проведення робіт, спрямованих на виконання покладених на центр завдань;

5) залучати спеціалістів підприємств, установ та організацій за погодженням з їх керівниками для розгляду питань, що належать до компетенції центру;

6) одержувати від підприємств, установ та організацій інформацію з питань, що належать до його компетенції;

7) проводити аналіз, експертизу та здійснювати нагляд, контроль за виконанням соціальних програм і проектів, умовами життєдіяльності, моральним, психологічним та фізичним станом сімей, дітей та молоді, вживати заходів до забезпечення захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів;

8) порушувати клопотання про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства з питань проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю.

10. Соціальні послуги, що надаються центром, є державними і здійснюються на безоплатній основі.

11. Директор селищного/сільського центру призначається на посаду і звільняється з посади відповідно селищним/сільським головою за погодженням відповідно з республіканським (Автономної Республіки Крим), обласним центром.

12. Директор центру:

- 1) керує діяльністю центру, несе персональну відповідальність за виконання покладених на центр завдань, законність прийнятих ним рішень;
- 2) визначає ступінь відповідальності його працівників;
- 3) затверджує структуру та штатний розпис центру в межах граничної чисельності працівників та фонду оплати праці;
- 4) затверджує положення про структурні підрозділи центру та посадові інструкції його працівників;
- 5) видає у межах своєї компетенції накази організаційно-розпорядчого характеру, організовує і контролює їх виконання;
- 6) розпоряджається коштами центру в межах затвердженого кошторису; призначає на посаду та звільняє з посади працівників центру;
- 7) застосовує заохочення та накладає дисциплінарні стягнення на працівників центру;
- 8) здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

13. Положення про селищний/сільський центр затверджується відповідно селищною/сільською радою за погодженням відповідно з республіканським (Автономної Республіки Крим), обласним центром.

14. Селищна (сільська) рада чи її виконавчий орган забезпечує центр приміщенням, засобами зв'язку, меблями, оргтехнікою та транспортними засобами, необхідними для виконання його завдань.

15. Діяльність селищного/сільського центру фінансується за рахунок коштів, передбачених у місцевому бюджеті за відповідним кодом програмної класифікації видатків, та інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі спонсорських, благодійних (гуманітарних).

16. Умови оплати праці працівників центру здійснюються у розмірі та у порядку, затвердженому Мінпраці за погодженням з Мінфіном і Мінсім'ядітимолоддю.

17. Гранична чисельність і фонд оплати праці працівників селищного/ сільського центру затверджуються селищною/сільською радою відповідно до структури та штатів, які визначаються Мінсім'ядітимолоддю за погодженням з Мінфіном.

18. Центр є юридичною особою, має самостійний баланс, реєстраційні рахунки в установах Державного казначейства, печатку із зображенням Державного Герба України, штампи та бланки зі своїм найменуванням і символікою.

(ЗРАЗОК)

ПОГОДЖЕНО

Директор регіонального/обласного
центру соціальних служб для сім'ї,
дітей та молоді

_____ П.І.П.
“___” _____ 200__ р.

ЗАТВЕРДЖЕНО

Голова селищної/сільської ради

_____ П.І.П.
“___” _____ 200__ р.

ПОЛОЖЕННЯ

**про селищний/ сільський центр соціальних служб для сім'ї,
дітей та молоді (без статусу юридичної особи)**

1. Центр соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – центр) є спеціальним закладом (підрозділом), що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

2. Центр у своїй діяльності керується Конституцією та законами України, актами Президента України і Кабінету Міністрів України, наказами Мінсім'ядітимолоді, Держсоцслужби, рішеннями відповідних органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також положенням про центр.

3. Основною метою діяльності центру є надання психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, інформаційних і юридичних та інших соціальних послуг відповідним категоріям сімей, дітям та молоді.

4. Основними принципами діяльності центру є законність, дотримання і захист прав людини, системність, доступність, конфіденційність, відповідальність за дотримання етичних та правових норм під час надання допомоги.

5. Селищний/сільський центр утворюється, реорганізується і ліквідується селищною/сільською радою.

6. Основними завданнями селищного/сільського центру є:

1) участь у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм шляхом проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу та патронажу, соціальної профілактики і реабілітації, тощо;

2) створення спеціалізованих формувань, орієнтованих на виконання конкретних завдань та забезпечення їх функціонування;

3) залучення громадськості до проведення роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, підтримка та розвиток волонтерського руху.

7. Селищний/сільський центр:

1) забезпечує соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді шляхом надання їм соціально-педагогічних, психологічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних та інформаційних та інших послуг;

2) здійснює соціальний супровід прийомних та патронатних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей, які опинилися в складних життєвих обставинах, соціальний патронаж молоді, яка відбуває чи відбула покарання у формі обмеження або позбавлення волі на певний строк;

3) проводить соціально-профілактичну роботу із запобігання правопорушенням та іншим негативним явищам у дитячому та молодіжному середовищі, подолання їх наслідків, пропагує здоровий спосіб життя;

4) здійснює соціально-реабілітаційні заходи, спрямовані на надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (в тому числі, які постраждали від насильства в сім'ї), допомоги у відновленні ними порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності та підтриманні оптимального фізичного, психологічного, соціального рівня для досягнення соціальної адаптації;

5) виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань.

8. Центр під час виконання покладених на нього завдань:

1) взаємодіє з центральними та місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, а також фізичними особами;

2) сприяє громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян у реалізації соціально значущих ініціатив і проектів;

3) залучає благодійні та громадські організації, суб'єкти господарювання, які провадять підприємницьку діяльність, до розв'язання актуальних соціальних проблем сім'ї, дітей та молоді;

4) здійснює заходи щодо поширення соціальної реклами та організації роботи із засобами масової інформації;

5) сприяє волонтерській діяльності у сфері надання соціальних послуг;

6) веде облік проведеної соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, готує статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з питань, що належать до його компетенції;

7) проводить опитування з метою визначення проблем сім'ї, дітей та молоді;

8) залучає міжнародну фінансову та технічну допомогу, міжнародні гранти, а також надає гуманітарну та іншу допомогу сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги.

9. Центр має право:

- 1) вносити Держсоцслужбі, селищній/сільській раді та її виконавчому комітету пропозиції для вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;
- 2) подавати пропозиції до проекту бюджету селищної/сільської ради з питань, що належать до його компетенції;
- 3) утворювати спеціалізовані формування різного соціального спрямування;
- 4) залучати спеціалістів підприємств, установ та організацій за погодженням з їх керівниками для розгляду питань, що належать до компетенції центру;
- 5) одержувати від підприємств, установ та організацій інформацію з питань, що належать до його компетенції;
- 6) проводити аналіз та експертизу, здійснювати нагляд та контроль за виконанням соціальних програм і проектів, умовами життєдіяльності, моральним, психологічним та фізичним станом сімей, дітей та молоді, вживати заходів до забезпечення захисту їхніх прав, свобод і законних інтересів;
- 7) порушувати клопотання про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства з питань проведення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю.

10. Соціальні послуги, що надаються центром, є державними і здійснюються на безоплатній основі.

11. Директор селищного/сільського центру призначається на посаду і звільняється з посади відповідно селищним/сільським головою за погодженням відповідно з республіканським (Автономної Республіки Крим), обласним центром.

12. Директор центру:

1) керує діяльністю центру, несе персональну відповідальність за виконання покладених на центр завдань, законність прийнятих ним рішень;

2) визначає ступінь відповідальності його працівників;

3) затверджує структуру та штатний розпис центру в межах граничної чисельності працівників та фонду оплати праці;

4) затверджує положення про структурні підрозділи центру та посадові інструкції його працівників;

5) розпоряджається коштами центру в межах затвердженого кошторису; здійснює інші повноваження відповідно до законодавства.

13. Положення про селищний/сільський центр затверджується відповідно селищною/сільською радою на основі даного положення за погодженням відповідно з республіканським (Автономної Республіки Крим), обласним центром.

14. Селищна/сільська рада чи її виконавчий орган забезпечує центр приміщенням, засобами зв'язку, меблями, оргтехнікою та транспортними засобами, необхідними для здійснення нею своїх завдань.

15. Діяльність селищного/сільського центру фінансується за рахунок коштів, передбачених у місцевому бюджеті за відповідним кодом програмної класифікації видатків, та інших джерел, не заборонених законодавством, у тому числі спонсорських, благодійних (гуманітарних).

Послуги з реалізації програм та проведення заходів можуть фінансуватися за відповідним кодом програмної класифікації видатків згідно з кошторисами, затверджених районним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді та затвердженим селищним/сільським головою планом проведення заходу.

16. Умови оплати праці працівників центру здійснюються у розмірі та у порядку затвердженому Мінпраці за погодженням з Мінфіном і Мінсім'ядітимолоддю.

17. Гранична чисельність і фонд оплати праці працівників селищного/ сільського центру затверджуються селищною/сільською радою чи її виконавчим органом відповідно до структури та штатів, визначених Мінсім'ядітимолоддю за погодженням з Мінфіном.

18. Центр діє в структурі виконавчого органу селищної/ сільської ради, не є юридичною особою і користується юридичним статусом юридичної особи виконавчого органу.

(ЗРАЗОК)

**ПОСАДОВА ІНСТРУКЦІЯ
ДИРЕКТОРА СЕЛИЩНОГО (СІЛЬСЬКОГО)
ЦЕНТРУ СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**

1. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Директор центру СССДМ є посадовою особою центру СССДМ, приймається на роботу та звільняється рішенням селищної (сільської) ради за погодженням районного центру СССДМ. На посаду призначається особа, яка має вищу педагогічну, соціальну, психологічну, юридичну освіту.

1.2. Директор безпосередньо підпорядковується виконавчому комітету селищної (сільської) ради та районному центру СССДМ.

1.3. У своїй роботі директор керується діючим законодавством України, наказами Міністерства України у справах молоді та спорту, Державної соціальної служби для сім'ї, дітей та молоді, розпорядженнями голови обласної державної адміністрації, Положенням про центр, посадовою інструкцією, Правилами внутрішнього трудового розпорядку та регламентом роботи центру.

2. ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОБОВ'ЯЗКИ

2.1. Бере участь у реалізації державних, галузевих та регіональних програм із питань соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями.

2.2. Здійснює практичну соціальну роботу з дітьми, молоддю та сім'ями:

- соціальне обслуговування дітей, молоді та сімей шляхом надання психологічних, соціально-педагогічних, юридичних, соціально-економічних, інформаційних послуг;

- соціальний супровід неблагополучних сімей та молоді, яка знаходиться в місцях позбавлення волі або звільнилася з них;

- соціально-профілактичну роботу щодо запобігання правопорушень та наслідкам негативних явищ у дитячому та молодіжному середовищі, їх подолання, спільно з органами внутрішніх справ, охорони здоров'я, освіти, службами у справах неповнолітніх, іншими соціальними інституціями, пропагує здоровий спосіб життя;

- надання дітям та молоді інформації з питань працевлаштування;

- роботу з питань статевого виховання дітей та молоді, збереження репродуктивного здоров'я та підготовки молоді до шлюбу.

2.3. Вносить пропозиції щодо поліпшення соціальної роботи з дітьми, молоддю, жінками та різними категоріями сімей, розвитку та підвищення ефективності роботи Центру.

2.4. Забезпечує підготовку та проведення заходів Центру.

2.5. Займається плануванням діяльності Центру, підготовкою планів роботи та звітів про їх виконання.

2.6. Проводить відповідно до законодавства соціальне інспектування (здійснення нагляду і контролю, проведення аналізу та експертизи) умов життєдіяльності, морального, психічного і фізичного стану дітей та молоді, забезпечення захисту їх прав, свобод і законних інтересів.

2.7. Проводить соціологічні дослідження, анкетування та опитування з проблем дітей, молоді та сімей.

2.8. Співпрацює з дитячими і молодіжними громадськими організаціями, іншим об'єднаннями громадян у реалізації ними власних соціально значущих ініціатив і проектів.

2.9. Залучає благодійні фонди, громадські організації, суб'єкти підприємницької діяльності до розв'язання актуальних соціальних проблем дітей, молоді та сім'ї.

2.10. Сприяє добровільній, добродійній, соціально корисній діяльності дітей та молоді (волонтерський рух), організовує роботу школи волонтерів при Центрі.

2.11. Веде облік соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім'ями, подає матеріали до статистичних, інформаційних, аналітичних звітів із питань, що належать до його компетенції.

3. ПРАВА

Директор має право:

3.1. Отримувати інформацію, необхідну для виконання своїх посадових обов'язків.

3.2. На повагу особистої гідності, справедливості та поважливе ставлення до себе зі сторони керівництва.

3.3. На соціальний та правовий захист згідно зі своїм статусом.

4. ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ

Директор несе громадську, адміністративну, юридичну та іншу відповідальність згідно з діючим законодавством за:

4.1. Несвоєчасне та неякісне виконання обов'язків, перевищення своїх повноважень, за вчинок, який дискредитує центр.

4.2. Бездіяльність або невикористання наданих йому прав при виконанні ним своїх посадових обов'язків.

4.3. Порушення правил охорони праці, пожежної безпеки на робочому місці, збереження матеріальних цінностей, закріплених за ним, трудової дисципліни.

(ЗРАЗОК)

ЗАТВЕРДЖЕНО

наказ районного центру соціальних служб для
сім'ї, дітей та молоді

від “___” _____ 200__р.

ПОЛОЖЕННЯ

**про філію районного центру соціальних служб
для сім'ї, дітей та молоді
у селі (селищі) _____**

1. Філія районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді (далі – філія) є структурним підрозділом районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, що надає соціальні послуги сім'ям, дітям та молоді, які перебувають у складних життєвих обставинах та потребують сторонньої допомоги на території відповідної селищної (сільської) ради.

2. Філія у своїй діяльності керується нормативними документами, що регламентують діяльність районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

3. Основною метою діяльності філії є надання, психологічних, соціально-педагогічних, соціально-медичних, соціально-економічних, інформаційних і юридичних та інших послуг сім'ям, дітям та молоді.

4. Основними принципами діяльності філії є законність, дотримання і захист прав людини, системність, доступність, конфіденцій-

ність, відповідальність за дотримання етичних та правових норм під час надання допомоги.

5. Філія утворюється, реорганізується і ліквідується відповідним районним центром соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

6. Основними завданнями філії є:

1) участь у виконанні загальнодержавних та інших соціальних програм шляхом проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, зокрема забезпечення соціального обслуговування, соціального супроводу та патронажу, соціальної профілактики й реабілітації;

2) залучення громадськості до проведення роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, підтримка та розвиток волонтерського руху.

7. Філія:

1) забезпечує соціальне обслуговування сімей, дітей та молоді шляхом надання їм соціально-педагогічних, психологічних, соціально-медичних, соціально-економічних, юридичних, інформаційних та інших послуг;

2) здійснює соціальний супровід прийомних сімей, дитячих будинків сімейного типу, сімей, які опинилися у складних життєвих обставинах, соціальний патронаж молоді, що відбуває чи відбула покарання у формі обмеження або позбавлення волі на певний строк;

3) проводить соціально-профілактичну роботу із запобігання правопорушенням та іншим негативним явищам у дитячому та молодіжному середовищі, подолання їх наслідків, пропагує здоровий спосіб життя;

4) здійснює соціально-реабілітаційні заходи, спрямовані на надання особам, які перебувають у складних життєвих обставинах (в тому числі, які постраждали від насильства в сім'ї), допомоги у відновленні ними порушених функцій організму, компенсації обмежень життєдіяльності та підтриманні оптимального фізичного, психологічного, соціального рівня для досягнення соціальної адаптації;

5) виконує інші функції відповідно до покладених на нього завдань та потреб, які виникають у сімей, дітей та молоді в даному селищі (селі).

8. Філія під час виконання покладених на нього завдань:

1) взаємодіє з органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами, організаціями, а також фізичними особами;

2) сприяє громадським організаціям, іншим об'єднанням громадян у реалізації соціально значущих ініціатив і проектів;

3) сприяє волонтерській діяльності у сфері надання соціальних послуг;

4) веде облік проведеної соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю, готує статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали з питань, що належать до його компетенції;

9. Філія має право:

1) вносити місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування та районному центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді пропозиції щодо вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю;

2) подавати пропозиції до проектів відповідних бюджетів з питань, що належать до його компетенції;

3) одержувати від підприємств, установ та організацій інформацію з питань, що належать до його компетенції;

4) проводити аналіз, експертизу та здійснювати нагляд, контроль за виконанням соціальних програм і проектів, умовами життєдіяльності, моральним, психологічним та фізичним станом сімей, дітей та молоді, вживати заходів до забезпечення захисту їх прав, свобод і законних інтересів;

5) порушувати клопотання про притягнення до відповідальності посадових осіб, винних у порушенні законодавства з питань проведення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю.

10. Соціальні послуги, що надаються філією, є державними і здійснюються на безоплатній основі.

11. Керівником філії є спеціаліст I категорії районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, який призначається на посаду і звільняється з посади відповідно директором районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді, і діє на підставі посадової інструкції.

12. Положення про філію затверджується відповідно директором районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

13. Районний центр за погодженням із селищною (сільською) радою, в установленому законодавством порядку, забезпечує філію приміщенням засобами зв'язку, меблями, оргтехнікою та транспортними засобами.

14. Діяльність філії фінансується за рахунок коштів, передбачених у районному бюджеті на діяльність районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

15. Оплата праці працівників філії здійснюється за рахунок фонду оплати працівників районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді.

16. Філії не є юридичною особою.

(ЗРАЗОК)

**РАЙОННИЙ ЦЕНТР СОЦІАЛЬНИХ СЛУЖБ
ДЛЯ СІМ'Ї, ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ**

НАКАЗ

“ ____ ” _____ 200__ р.

№ _____

Про створення філії районного центру
соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді
у селі (селищі) _____

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 27.08.2004 р. №1126 “Про заходи щодо вдосконалення соціальної роботи із сім'ями, дітьми та молоддю”, з метою подальшого вдосконалення соціальної роботи з сім'ями, дітьми та молоддю, забезпечення впровадження Державного соціального стандарту з дітьми, молоддю та різними категоріями сімей

Н А К А З У Ю:

1. Створити філію районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у селі (селищі)_____.
2. Затвердити Положення про філію районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у селі (селищі)_____ (додається).

3. Призначити спеціаліста I категорії районного центру керівником філії районного центру соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді у селі (селищі)_____.

4. Контроль за виконанням наказу покладається на /залишаю за собою.

*Наказ набирає чинності з 01.01.2009 р.

**Директор районного центру
соціальних служб для сім'ї, дітей та молоді**

УКРАЇНА

РІВНЕНСЬКА ОБЛАСНА ДЕРЖАВНА АДМІНІСТРАЦІЯ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

голови обласної державної адміністрації

від 21.01.2003 р.

№40

Про підвищення ефективності
соціальної роботи з сільською
та студентською молоддю

На виконання Закону України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, Указу Президента України від 23.06.2001 р. №467/2001 р. “Про додаткові заходи щодо вдосконалення соціальної роботи з дітьми, молоддю та сім’ями”, постанови Кабінету Міністрів України від 03.10.2001 р. №1291 “Про розвиток центрів соціальних служб для молоді” та з метою підвищення рівня інформованості та соціальної активності сільської та студентської молоді:

1. В установленому законом порядку:

1.1. Головам районних державних адміністрацій до 1 червня 2003 року створити в селищних, сільських радах центри соціальних служб для молоді відповідно до примірного положення про селищний (сільський) центр соціальних служб для молоді.

1.2. Головам районних державних адміністрацій, міським головам спільно з керівниками підприємств та організацій із чисельністю працюючої молоді понад 50 чоловік, керівниками вищих навчальних

закладів I–II рівнів акредитації вивчити питання щодо введення посад спеціалістів по роботі з молоддю.

1.3. Керівникам вищих навчальних закладів II–IV рівнів акредитації рекомендувати створити студентські центри соціальних служб для молоді з розрахунку один працівник на 500 студентів денної форми навчання.

1.4. Управлінню освіти і науки облдержадміністрації, головам районних державних адміністрацій, міським головам вирішити питання введення в загальноосвітніх навчальних закладах посад соціальних педагогів, згідно з додатком 1.

2. Затвердити примірне положення про селищний, сільський центр соціальних служб для молоді (додається).

3. Затвердити структуру діяльності та підпорядкованості органів, що здійснюють реалізацію державної молодіжної політики в області, згідно з додатком 2.

4. Рівненському обласному центру соціальних служб для молоді в I кварталі 2003 року вивчити питання та внести пропозиції щодо створення центру соціально-психологічної допомоги для сімей та молоді, які знаходяться в кризовій ситуації.

5. Схвалити програму “Діяльність пересувного консультаційного пункту з питань профілактики негативних тенденцій, наркоманії, венеричних захворювань, ВІЛ-інфекції та СНІДу серед молоді, надання соціальної підтримки дітям та молоді сільських населених пунктів Рівненщини (2003–2005 рр.)”, згідно з додатком 3.

6. Рівненському обласному центру соціальних служб для молоді подати програму “Діяльність пересувного консультаційного пункту з питань профілактики негативних тенденцій, наркоманії, венеричних захворювань, ВІЛ-інфекції та СНІДу серед молоді, надання соціальної підтримки дітям та молоді сільських населених пунктів Рівненщини (2003–2005 рр.)” для затвердження на засіданні сесії обласної ради.

7. Управлінням у справах преси та інформації, у справах сім'ї та молоді облдержадміністрації провести роботу щодо створення обласної молодіжної газети з періодичним виданням один раз на місяць.

8. Контроль за виконанням розпорядження покласти на заступника голови облдержадміністрації відповідно до розподілу функціональних повноважень.

Голова адміністрації

М. Сорока